

Zubánics László

Víz tükrére történelmet írni...

Kárpátaljai Magyar Könyvek
157.

Készült
az Illyés Közalapítvány
támogatásával

© Zubánics László, 2007

INTERMIX KIADÓ
88000 Ungvár, Tolsztoj u. 5/a
Tel.: 00380-3126/61-70-27
E-mail: gyorgy@d.uzhgorod.ua
Felelős kiadó: Dupka György
Budapesti képviselő: H-1011 Budapest, Hunyadi János u. 5.
Készült a Borneo Kft.-ben
ISBN 978-963-87501-5-0
ISSN 1022-0283

Zubánics László

Víz tükrére történelmet írni...

(Helytörténeti írások)

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2007

TARTALOM

I. Fejezet. Vidékünk várai.....	7
Bereg vármegye.....	7
„Munkács magas kővára...”.....	7
Szentmiklós (Beregszentmiklós).....	24
Borsova vára.....	32
Kovászó.....	33
A dédai Tóvár.....	35
A guti földvár.....	36
Máramaros vármegye.....	38
Huszt.....	38
A dolhai várkastély.....	44
A barankai vár.....	52
Visk.....	53
Ugocsa vármegye.....	55
A nagyszőlősi Kankó vár.....	55
A királyházi Nyalábvár.....	57
Ung vármegye.....	60
Az ungvári vár.....	60
Szerednye.....	63
Nevicke.....	66
II. fejezet. Vidékünk a családtörténet tükrében.....	69
A siklósi herceg és báró Perényi család.....	69
A pálóczi Pálóczi család.....	80
A gróf székesi Bercsényi család.....	83
III. Fejezet. Érdekességek a történelem tárgyköréből.....	88
Templomosok a Borzsa partján.....	88

I. Fejezet. Vidékünk várai

Bereg vármegye

„Munkács magas kővára...”

A munkácsi vár keletkezésének pontos dátuma a mai napig bizonytalan,

azonban a XIX–XX. század fordulóján a Várhegyen lefolytatott ásatások szerint már a csiszolt kőkorszakban lakott hely volt. Stratégiai szempontból a síkságból kiemelkedő trachit szikla ellenőrzi a Latorca völgyében északnak, a Kárpátok hágóinak tartó utakat.

Az első, valószínűleg fából készült őrtornyot honfoglaló őseink emelhatték a Várhegyen. Az István király által létrehozott

megyerendszerben az ispánsági várak, köztük a borsovai vár, játszották a fontosabb szerepet (a Latorca, a Borzsa, az Ung és a Tisza felső szakaszai a gyepűrendszer részét alkották).

A várról szóló első írásos említés 1263-ból, egy adománylevélből származik, amelyben az uralkodó Aladár tárnokmesternek adományozta Szentmiklóst (Munkács /villa supra Munkách/ iránypontként szerepel). „...a munkácsi vár a tatárulás után megnagyobbíttatván: az hírében is emelkedett” – ír erről a korszakról Lehoczky Tivadar „Bereg vármegye monographiaja” című munkájában.

A munkácsi királyi uradalmat (amely zömében járhatatlan erdőségekből állt) IV. Béla király Konstancia lánya hozományául adta. (Az uradalom kormányzását Gergely beregi főispán látta el, akinek egyik 1299-ben kelt oklevelének „Nos, Gregorius, comes de Beregh, officialis Lev, ducis Ruthenorum” kezdete számos spekulációra adott lehetőséget. Ezek egyike szerint vidékünk a Halics-Ladomériai Fejedelemség szerves része volt, s ekképpen szerepel nemcsak az iskolai, de az egyetemi tankönyvekben is, de így ábrázolják a történelmi térképeken is.)

A vidék jelentősebb betelepítése Károly Róbert király idejére tehető, akinek külpolitikája Lengyelország és a Halics-Ladomériai Fejedelemség irányába jelentősen aktivizálódott (*II. Jurij, Halics fejedelme egyike volt a magyar trónkövetelőknek, aki az északkeleti kiskirályok támogatásával elvitatta Károly Róbert királyságát, mivel a halicsi uralkodó édesanyja, Konstancia, IV. Béla lánya révén unokája volt a „második honalapítónak”, míg a nápolyi herceg mindössze dédunokája).*

Munkács várnagyául 1321-ben az oklevelek Tamás beregi főispánt említik.

A vár és az uradalom az Anjou-ház családi birtoka lett, hosszabb ideig Erzsébet királyné, Károly Róbert felesége birtokolta. Nagy Lajos király egyik 1342-ben kelt oklevelében arról intézkedik, hogy a lampertszászi polgárok 10 ötven köblös hordó bort kötelesek a munkácsi várba (*ad castrum Mounkach*) szállítani. Utóda, Mária királynő 1397-ben Újváron kelt rendeletében utasította a leleszi

konventet (*a területileg illetékes hiteles helyet*), hogy Csák Miklós temesi gróftal iktassák be a munkácsi uradalom egyes részeibe.

A birtokot 1397-ben Zsigmond király idegenítette el a koronától, aki Korjatovics Tódor podóliai fejedelemnek adományozta, cserébe annak uralkodói jogaiért Podólia litván tartomány felett. Valószínűleg ebben az időben épült fel az első európai típusú lovagvár a Várhegyen (*a négybástyás, központi donjonos erősség előképeül a Nagy Lajos által épített diósgyőri királyi vár szolgálhatott*).

A Korjatovics-família története szorosan összefonódik a Litván Nagyfejedelemséggel, illetve annak egyik részfejedelemségével, a podóliaival. A ház első feje Korjat Mihály, novogrudszkij fejedelem, Gediminas, a litván nemzeti dinasztia megalapítójának fia volt (*a világtörténelemben a dinasztia Gediminas egyik unokájáról, Jagellórol vette a nevét*). Gediminasnak különböző feleségeitől 7 fia és 6 lánya született. Apjuk halála után a fiúk harcot indítottak a nagyfejedelmi trón megszerzéséért. A család két ágából végül az ifjabbik rangidőse, Olgerd (*kereszténységben Dmitro*) került hatalomra.

A Korjatovicsok többek között részt vettek a galíciai örökösödési háborúban, amelyben unokabátyjukat, Ljubart-Dmitrót támogatták III. Kázmér lengyel

és Lajos magyar király ellen. Valószínűleg ekkor kapták meg a család állandó birtokát, Podóliát is. A család rangidőse, Jurij neve többek között a lengyelekkel kötött békeszerződésben is feltűnik. *(Egyes magyar források szerint Jurij /Jerzy/ két alkalommal Moldva fejedelme is volt, akit Opuliai László „oroszbajda” /galíciai helytartó/ segített a szomszéd ország trónjára, s akit saját helytartója, I. Péter (Musat) mérgeztetett meg.)* A család egy másik tagja, Dmitro, aki nevét a család egyik birtokáról Bobrok-Volinszkijre változtatta, előbb a szuzdali fejedelem szolgálatába állt, majd 1371-től a moszkvai nagyfejedelem veje és fővezére lett. 1380-ban neki köszönhetően nyerték meg a moszkvaiak a kulikovói csatát Mamaj kánnal szemben, mert a tartalék sereg vezérének a végsőkig kitartott. A család további férfitagjai, Konstantin, Olekszandr egyaránt viselték a podóliai fejedelem címét. Családi örökségüket azonban nemcsak a lengyel expanzióval, hanem saját nagybátyjukkal, Olgerddel szemben is védelmezniük kellett. Délről a fejedelemséget a tatárok is fenyegették, így a Korjatovicsok időnként adót fizettek az Arany Hordának. A magyar királysággal először 1377-ben kerültek közvetlen kapcsolatba, amikor Lajos királynak hűséget esküdtek.

Korjatovics Olekszandr a hordával folytatott háborúban esett el, ezért Podólia következő fejedelme öccse, Tódor (*Fegyir*) lett. 1385-ben Hedvig (*Lajos magyar király lánya*) lengyel királynő és Jagelló (*Olgerd fia*) litván nagyfejedelem házasságával a két ország perszónálunióra lépett, amelyet a krevói unió erősített meg. A szövetség révén jelentős változások történtek a litván államban, amely ellen Korjatovics szövetségre lépett a kijevi, a sziverszki, a vitebszki Gediminas-házi fejedelmekkel és Románnal, Moldva urával. A velük szemben indított háborút Witold (*Kejstut fia, Gediminas másik unokája, a későbbi litván nagyfejedelem*) vezette. Witold egyenként bánt el a szövetségesekkel, 1393 tavaszán pedig szétverte a podóliai-moldvai seregeket

is. Korjatovics Tódor ekkor elhagyta fejedelemségét, hogy külföldön keresen segítséget. Leginkább Magyarország támogatására számított, ahol ekkor unokaöccse, Zsigmond uralkodott. A király feleségével és társuralkodójával, Máriával (*Lajos király idősebb lánya*) előbb Lengyelország uralkodója volt, de a főnemesség elűzte őket. Ez azonban nem törte meg Zsigmond lengyelországi ambícióit, különösen Hedvig királynő halála után, amikor felesége Mária lett Lengyelország törvényes trónörököse.

Korjatovics Tódor valószínűleg Moldván keresztül jutott el Magyarországra. Távollétét kihasználva a polgárság egymás után adta fel a városokat, még az olyan bevehetetlen erősségeket is, mint Kamjanec. A fejedelem nem békült ki Jagellóval, mint tették ezt rokonai, hanem Magyarországon maradt, podóliai felségjogait pedig Zsigmondra ruházta, aki cserébe Munkács és Makovica hatalmas uradalmait adományozta neki.

Magyarországon ekkor a főnemesi ligák uralkodtak, akik ellen Zsigmondnak szüksége volt egy vérrokona támogatására. Bereg és Sáros vármegyék főispánjaként Korjatovics ellenőrzése alá kerültek az itteni királyi várak, illetve ezeken a területeken őt illette meg a bíraskodás joga is. A későbbiekben Máramaros vármegye is irányítása alá került. Ezzel pedig majdnem a teljes északkeleti, azaz a lengyel határvidéket Korjatovics védelmezte. Nála, aki kérelhetetlen ellenfele volt Jagelló Ulászlónak, a király nem találhatott jobb szövetségest. Erre mutatnak az 1411-i események is, amelyek a sárosi-szepesi határvidéken történtek. Igaz, itt elsősorban erőfitogtatásról volt szó, amelyből az oroszánrészt Korjatovics vette ki, aki a legnagyobb bandériummal, 200 lándzsával (*1 lándzsa ekkor három harcost tett ki*) vonult fel. Az ország két főméltósága – Pálóczi

János tárnokmester és Perényi Péter országbíró – csak együttesen tudott kiállítani ekkora haderőt. Jelentős anyagi megterhelést jelentett ez a birtokosoknak, hiszen a zsold ekkor lándzsánként és havonként 10 aranyforintot tett ki, a szolgálat pedig 2-3 hónapig tartott.

Az 1412-ben megkötött lub-lói szerződésben Zsigmond jelentős engedményeket tett Ulászlónak Galícia, Podólia és Moldva államjogi helyzete felől. Ezt a gesztust a lengyel uralkodó magyarországi látogatással köszönte meg: előbb Kassán, majd Budán kereste fel Zsigmondot.

Tódor fejedelem ugyan az uralkodó közvetlen környezetében, a budai udvarában élt, sőt

rokonát a konstanzi zsinatra is elkísérte, azonban kortársaival, a Garaiakkal, a Cilleiekkal szemben nem avatkozott be az ország belpolitikájába, sőt országos tisztséget sem vállalt.

Korjatovics Tódor részt vett a vesztes nikápolyi csatában is, ahol török fogságba esett. *(A Zsigmond-kori Oklevéltár anyagai szerint ekkor, azaz 1397–1401 között a beregi főispáni tisztelet Perényi (III.) Miklós főlovászmester viselte.)* Csupán jelentős összegű váltságdíj kifizetése árán szabadult ki.

A fejedelem szomszédjával, Perényi Péterrel együtt lépett fel a Drágffyakkal szemben, akiktől elfoglalták a királyházi uradalmat. Lányai magyar főurakhoz (Garai, Marczaly) mentek férjhez. Mivel fiági leszármazottai nem voltak, a munkácsi és a makovicei uradalom visszaszállt a koronára.

A krónikák szerint Korjatovicssal együtt közel 40 ezer bevándorló érkezett az országba. Ha figyelembe vesszük, hogy a fejedelem elmenekült országából (ez elég valószínűtlen), azonban a későbbiekben jelentős mértékben hozzájárulhatott a munkácsi uradalom addig lakatlan részeinek betelepítéséhez. Számos kenézség alapítása kapcsolódik a család nevéhez.

A munkácsi várúr sokat „háborúzott” szomszédaival, így a Kerepeczi, a Salánki és a Komlósy családokkal a birtokhatárok megállapítása ügyében, ezért azokat többször perbe idéztette a leleszi konvent előtt.

Korjatovics és felesége Olga (Valha) nevéhez fűződik a munkácsi kolostor megalapítása is, amely szolgálatára 1360-ban kelt oklevelükben (mint kiderült az oklevelet a későbbiekben hamisították) Lauka és Boboviscse községeket rendelték: *„Regeszta: Munkács, 8. d. mensis Martii. Koriatovic Tódor munkácsi fejedelem bizonyítja, hogy Szent Miklós tiszteletére Munkács oppidum mellett görög vagy rutén rítusú monostort alapított rutén monachusok részére és a monostornak, illetve a benne élő barátoknak adományozza örök jogon*

Bobowiszcze és Lawka villákat, egyben meghatározza a villák, illetve lakóik részéről a barátoknak beszolgáltatandó sertések mennyiségét, valamint a többi úrbéri terheket.”

A fejedelem halála után egy ideig felesége, Valha és unokaöccse, Vaszil irányította az uradalmat, majd visszaszállt a koronára.

Zsigmond király a várat és az uradalmat Pálóczi Máténak adományozta, aki 1419–1431 között a beregi ispáni tisztséget is ellátta. 1432-ben a tatai szerződés értelmében Munkácsot számos más birtokkal együtt Lazarevics István szerb despota kapta meg, amelynek fejében átadta a magyar királyságnak a délvidéki várrendszer kulcsát képező Nándorfehérvárat. Lazarevics egyike lett Zsigmond király leghűségesebb támaszának, az uralkodó még a Sárkány-rendbe is felvette. Halála után unokaöccse, Brankovics György örökölte meg a szerb fejedelemséget és a magyarországi birtokokat (*a vegyesházi királyok jelentős magyarországi birtokokkal próbálták meg magukhoz kötni a szomszédos lengyel, szerb, bosnyák, havasalföldi és moldvai fejedelmi házakat*).

Brankovicsnak a törökkel való szövetkezése miatt előbb I. (Habsburg) Albert, majd I. (Jagelló) Ulászló Munkácsot a fejedelemtől elkobozta és Pálóczi László országbírónak adományozta.

1444-ben a csúfos vereséggel végződött várnai ütközet után (*amelyben*

I. Ulászló király is oдавезett) az országos főkapitánnyá, majd a rendek által V. László kiskorúsága idejére kormányzóvá választott Hunyadi János szerezte meg Munkács várát is uradalmát. Erről a fehérvári káptalan oklevele így emlékezik: „a káptalan ...megkapta Hedrehwara-i Lőrinc nádornak 1445 július 2-án kelt, teljes egészében közölt, Hwnyad-i

János erdélyi vajda részére szóló oklevelét, melynek értelmében Isaka-i Miklós nádori emberrel kiküldte Waswary Balázs mestert, kanonoktársát, akik aug. 5-én kiszálltak a beregmegyei Mwnkach várához és a hozzátartozó birtokokhoz: a Lathorcha mindkét partján fekvő Mwnkach, Deda, Janosy, Gwth, Gaath, Swethe, Kerepecz, Lwchka, Rakos, Iwany, Rwkoch, Lahs, Kaydana, Loqua,

Hobenthe, Presthalfalwa, Baardfalwa, Egregywyfalw, Salfalwa, Sihanfalwa, Kerepecz, Walachialis Hathmen, Zenthfalwa, mindkét Dragobrathfalwa, Hardanocz, Medenache, Kwsnycha és Kehezzke-hez és a szomszédok jelenlétében beiktatták azokba Hwnyad-i Jánost zálogjogon. Majd aug. 8-án Bereg városához szálltak és a szomszédok jelenlétében ott is elvégezték a beiktatást. Aug. 11-én Lamperthzaz városhoz mentek, ahol a beiktatás szintén a szomszédok jelenlétében történt. Ugyanez ment végbe aug. 14-én a beregmegyei Vary városánál. A beiktatás mindenütt zálogjogon történt és minden ellentmondás nélkül.”

A törökverő főúr több alkalommal is megfordult itt, így többek között 1446. február 9-én, amikor a várat is felkereste. Halála után felesége,

Szilágyi Erzsébet birtokolta a vidéket. A nagyasszony Vajdahunyad várából intézte a birtok ügyeit, s mondhatni, sikerrel. Bereg megyében személyesen is megfordult, mint az 1466-ban kelt okleveléből is kitűnik, amelyben arról írt, hogy „Munkácsra azért jött, hogy az e várhoz tartozó jószágot megszemlélje s alattvalóinak elnyomottnak talált sorsán könnyítsen”. Szilágyi Erzsébet személyesen járt el birtokai, így Munkács ügyében, amikor összeütközésbe került a szomszédos Dolhay családdal. Ezzel a perrel foglalkozik Mátyás király egyik 1463. január 3-án, Budán kelt oklevele: „Mátyás király Bereg megye hatóságához (Egidio de Charnauoda, Nicolao de Nagbegan et Andree de Lonya és a szolgabírákhoz). Édesanyjának, Erzsébetnek a nevében jelentették előtte, hogy jóllehet a beregmegyei Munkacz várának és városának a lakói régtől fogva és mindig szabadon használták a makkos erdőket Munkacz várától kezdve egészen Oroszország határáig és a Sugopatakig, mégis most, aminek még nem múlt el esztendeje, Iluswa-i Karacson László a király anyjának, Erzsébetnek a Lamperthzaza, Berek, Wary, Wyfalw, Deda és Janosy nevű városaiban lakó népeinek összes disznóit, amelyeket azok hízlalás céljából hajtottak Munkacz várának tartozékaiba, éjnek idején rablók módjára rátörve a pásztorokra, azo-

kat a disznóikkal együtt a saját Iluswa nevű birtokára hajtotta és ott az összes disznók után tizedet szedett, sőt tizedet szedett mindazok disznaiból, akik csak disznaikat – régi szokás szerint – hízalás céljából odahajtották, amivel 1200 arany forintnyi kárt okozott. Jóllehet az ilyen ügyekben való döntést Bereg megye comesére vagy vicecomesére kellene bízni, de mert azok Erzsébetnek, az ő anyjának familiarisai, azért nem illett az ügyet rájuk bízni, hanem azt a címzettek útján akarja elintéztetni. Mivel az ilyen hatalmaskodásokat: erdők elfoglalását, disznók utáni tizedszedést stb. nem hagyhatja büntetlenül, azért meghagyja a címzettnak, hívják egybe proclamata congregatio generalis útján egy általuk meghatározott terminusra Munkacz várának és városának összes szomszédait és a megye többi nemeseit és vegyék ki tőlük eskü alatt a vallomást a királyi ember (Simone vel Thoma aut Michaela sin Bricito de Posahaza, akit a királyi curiából külön e célra küld ki) és a leleszi konvent testimoniumának a jelenlétében, miután egy főszolgabíró nyolc nappal előbb saját birtokrészeiken meghívta a feleket, arra nézve, hogy a fenti bejelentés igaz-e. Ha a vallomásokból megtudják, hogy Iluswa-i Karacson László valóban elfoglalta Erzsébet kezéből a nevezett erdőket, tizedet szedett az ottani összes disznókból és 1200 arany forintnyi kárt okozott, akkor nem várva be újabb utasítást, kivétlen előbb azokból a nevezett Iluswa-i Karacson Lászlót, vezessék be újra azokba édesanyját, Erzsébetet és védjék meg őt azokban minden jogtalan támadóval, különösen pedig a nevezett Lászlóval szemben, majd a hatalmaskodás és az 1200 forintnyi károkozás miatt a királyi ember a leleszi konvent testimoniuma jelenlétében idézze meg Iluswa-i Lászlót Erzsébettel szemben Szent György nyolcadára (máj. 1.) a királyi személyes jelenlét elé, jelezvén előtte, hogy akár megjelenik Minderről a címzettek és a konvent is küldjön a jelzett nyolcadra jelentést. (Az üggyel kapcsolatban bővebben A dolhai vár című fejezetben olvashatnak.)

Szilágyi Erzsébet halála után a terjedelmes Hunyadi-birtokokat Mátyás király 1484-ben kelt iratában fiának, Corvin János lipthói hercegnek adományozta. Mátyás halála után Corvin János megpróbálta megszerezni a trónt, de a csontmezei csatában vereséget szenvedett. Birtokainak jelentős részét a rokon családok kaparintották meg. A még Mátyás király által elvett beszercebányai bányák kárpótlásaként Corvin a munkácsi uradalmat Csáktornyai Ernuszt Zsigmond pécsi püspöknek, kincstartónak engedte át. Azonban a főpap nem sokáig bírhatta azokat, mert még 1495-ben elhalálozott (a korabeli peres anyagok arról tanúskodnak, hogy a nagybeteg püspököt udvari emberei egy párnával megfojtották). A munkácsi várnagy ebben az időben Gyulai Gergely volt, aki a későbbiekben segített az uradalmat átjárszani a kincstárnak. A következő birtokos Geréb László erdélyi püspök lett, aki a birtokok kormányzását átadta

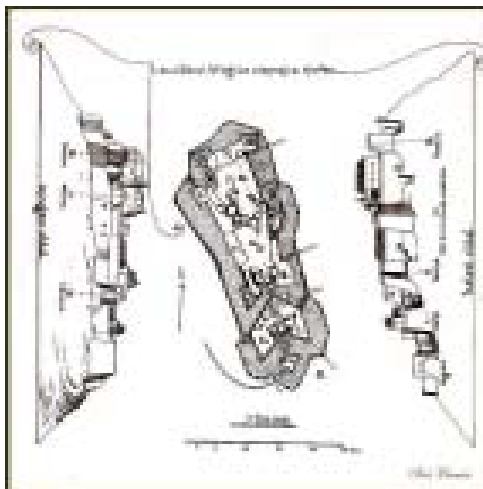
testvérének, Vingárti Geréb Péter országbírónak. Ennek 1499-ben bekövetkezett halála után az uradalom visszaszállt a koronára, majd 1504-ben II. Ulászló király Bélteki Drágffy Györgynek adományozta zálogként (*később a birtok zálogosaként Batthyány Benedek kincstartó is szerepel*).

1505-ben a király felesége, Candelai Anna francia hercegnő birtokává tette Munkácsot, azonban a királyné korai halála után ismét a korona birtoka lett. Az 1514. évi országgyűlés Diósgyőrrel együtt a munkácsi uradalmat a királyi udvar ellátására rendelték: Munkács a bort és a zsiradékot szállította Budára.

1522-ben II. Lajos király feleségének, Habsburg Mária királynénak adományozta a máramarosi koronavárosokat, Bereg megyében Beregszász, Vári, Munkács városokat, Huszt és Munkács várakat. Az uradalommal kapcsolatban számos királynéi oklevél született: több kenézség alapítása kapcsolódik ehhez az időhöz.

A várat a mohácsi ütközetet követően Mária királyné megpróbálta biztosítani a maga részére, ezért 1526-ban egyik bizalmasára, Büdy Mihályra bízta annak igazgatását. Büdyt 1545-ben I. Ferdinánd király Bereg vármegye főispánjává nevezte ki. Fia, Farkas a bécsi udvarban nevelkedett. A családot hűséges szolgálatai eredményeként a mágnások rendjébe emelte. Miksa király kérésére Büdy Farkas a munkácsi uradalom részeit képező Vári és Bereg városokat átengedte a koronának, ennek kárpótlásául a Guthy Ország-család magvaszakadása után annak bereg vármegyei birtokaiból kárpótolhatta magát. Szapolyai János erdélyi vajdának és Habsburg Ferdinánd osztrák főhercegnek a magyar trónért folytatott küzdelme (*mindkettőt 1526-ban magyar királlyá koronázták*) jelentősen „átrajzolták” az északkeleti felvidék birtoktérképét. 1529-ban Szapolyai a munkácsi uradalmat Báthori Istvánnak adományozta Szatmár és Németi városaiért cserébe. Báthori tetemes javításokat végeztetett az erősségen, jelentősen felújította a felső várat.

1530-ban a vár visszaszállt Szapolyaira, azonban tényleges ura Mária királyné kegyéből továbbra is Büdy Mihály lett. 1538-ban, a váradi békekötés idején Munkács bir-

tokosa János király volt, azonban 1540-ben bekövetkezett halálakor özvegye, Izabella királyné átadta Ferdinánd királynak. 1552-ben, amikor a királyné Lengyelországba, majd Sziléziába távozott, Ferdinánd király Munkácsot és uradalmát Petrovics Péter temesi bánnak (*Szapolyai János király rokonának, János Zsigmond egyik gyámjának*) adományozta. A nagyúr támogatta a vidék reformációját, birtokára Debrecenből meghívta Kálmáncsehi Sánta Márton prédikátort. Petrovics végrendeletében gyámfiára, János Zsigmond erdélyi fejedelemre hagyta birtokát. Ebből a korszakból számos oklevél maradt fenn, amelyekben a fejedelem több kenézség létrehozásáról intézkedett.

1567-ben Swendi Lázár felsőmagyarországi főkapitány megostromolta és elfoglalta Munkács várát. Az ostrom során keletkezett sérülések kijavítására Miksa király rendeletében Ung és Bereg vármegyék lakosságát rendelte ki.

A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség közötti többéves háborút a speyeri szerződés zárta le, amelyben Ung, Bereg és Ugocsa vármegyék az előbbihez, míg Máramaros Erdélyhez (*mint a Partium része*) került.

A vár és az uradalom egyik meghatározó tulajdonosa Mágóchy Gáspár, Torna várának ura volt. Mágóchy 1556-ban, mint gyulai várkapitány, 1564-ben pedig mint Eger várának parancsnoka szolgálta az uralkodót, aki Heves és Külső-Szolnok vármegyék főispánjává is kinevezte. 1572-ben lemondott az egri kapitányságról. Szolgálati jutalmául 1573-ban Miksa király Munkács várát és uradalmát 42 ezer forintért zálogba adta Mágóchynak. A zálogbirtokban 1579-ben Rudolf király is megerősítette ezt, majd mivel fia még gyermekként meghalt, testvéreit, Andrást és Gáspárt jelölte ki örököséivé. 1574-ben Mágóchyt Bereg vármegye főispánjává is kinevezték. A főúr halála után unokaöccse, II. András örökölte a birtokokat. Nevéhez fűződik a pácini kastély építésének befejezése. Özvegyét, Alaghy Bekény Juditot felsővadászi Rákóczi Zsigmond vette feleségül, aki a Mágóchy-árvák, Ferenc és Gáspár gyámja is lett. A munkácsi uradalom zálogjoga 1588. október 20-án szállt át Rákóczi Zsigmondra, amely egyévi jövedelmét 97 936 forintra becsülték. A birtokot hatalmas erdőségek borították, de a síkságon földműveléssel is foglalkoztak. Bár a vártartomány 260 adózó portával rendelkezett, az új birtokos kenéz családokat telepített az eddig még érintetlen területekre, hogy ezeket is művelés alá fogják. A jövedelmek java részét a vár felszerelésének korszerűsítésére fordította.

1591-ben Mágóchy Ferencet nagykorúvá nyilvánították, s mivel közben édesanyja is meghalt, Rákóczi Zsigmondnak át kellett adnia a munkácsi várát, s el kellett számolnia a gyámsága alá tartozó birtokok állapotáról. Rákóczi Zsigmond és Alaghy Bekény Judit házasságából egy lány, Erzsébet született, akit Homonnai Drugeth Bálint vett feleségül.

1605-ben Bocskai István foglalta el a várat és bírta egészen a haláláig. Az 1608. évi 22. törvénycikkely elidegeníthetetlen koronabirtokként említi, azonban továbbra is a zálogbirtokosok, a Mágóchy-család kezén maradt.

Mágóchy Ferenc, Torna és Bereg vármegyék főispánja és Felső-Magyarország főkapitánya volt. Tevékenységéről elég keveset tudunk. 1611-ben 30 éves korában hunyt el Beregszászon. Felesége, szerdahelyi Dersffy Orsolya a munkácsi vár egyik hadnagyának, Esterházy Miklósnak nyújtotta kezét, aki a házasság révén megalapozta családja vagyoni helyzetét és a köznemességből a mágnások rendjébe emelkedett. Esterházy Miklóst 1617. október 6-án nevezte ki II. Mátyás király Bereg vármegye főispánjává.

1620-ban kárpótlásul Munkács helyett Fraknó várát és uradalmát kapta meg, miután Bethlen Gábornak adta át a nikolsburgi béke értelmében. Bethlen Gábor 1623 februárjának elején kereste fel Bereg megyei birtokait, így a munkácsi várat, ahol Petroniust beiktatta a munkácsi püspökségbe. Bethlen a korábban a Báthori családnál szolgáló gelsei Balling Jánost nevezte ki munkácsi főkapitánynak és az uradalom főnökévé. Balling kormányzása idejére tehető a vár korszerű felújítása (1629-ben), amelyről a felső vár falában lévő márványtábla is tanúskodik:

„Cura & fide
Generosi dni Joannis Balling de Gelze
Summi capitanei arcis ac
Praesidii Munkacz inchoata et
absolutu Anno 1629”

Bethlen Gábor szeretne volna megszüntetni Erdély, illetve a magyar hódoltság függését a török Portától. A törökellenes koalícióhoz szövetségesek után nézett: megkérte II. Ferdinánd császár és király lánya, Cecília Renáta főhercegnő kezét. A bécsi udvar elutasítása után a követség a brandenburgi választófejedelemiségbe indult, ahol szívesen fogadták Bethlen leánykérését. Hitbérül a házassági szerződésben Munkács és Fogaras uradalmát kötötték le a menyasszony számára.

Bethlen Gábor 1629. november 15-én hunyt el. Végrendeletében az erdélyi fejedelmi széket, birtokainak és vagyonának jelentős részét feleségére, Brandenburgi Katalinra hagyta. Az erdélyi rendek kormányzóul Bethlen Istvánt, a fejedelem öccsét rendelték a fejedelemszenny mellé. Mivel Brandenburgi Katalin az ország ügyei iránt nem fordított figyelmet, Bethlen Rákóczi Györggyel, Felső-Magyarország egyik leggazdagabb főúrával kezdett tárgyalásokat, annak az erdélyi trónra való meghívásáról. A tárgyalások során azonban érdekes helyzet alakult ki: az erdélyiek lemondásra kényszerítették Katalin fejedelemsz-

szonyt és Bethlen Istvánt választották meg uralkodójukká. Brandenburgi Katalin tanácsosával, Csáky Istvánnal a Magyar Királyságba távozott, ahol birtokainak nagy részét „átjásztotta” az utóbbinak. Bár a fejedelemszony korábban számos birtokadománnyal próbálta meg a maga oldalára állítani Ballingot, az csak Csáky nélkül volt hajlandó beengedni a munkácsi várba.

Ezután Katalin fejedelemszony Rákóczival kezdett tárgyalásokat a munkácsi vár átadása ügyében. A tervek szerint örökbe fogadja Rákóczi Zsigmondot (*Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna fiát*), aki halála esetére teljes jogú örököse lett volna a munkácsi uradalom tekintetében, férjhez menetele esetében 150 ezer forintot fizetett volna utódainak. Balling János a fejedelemszonymnak, mint az uradalom tulajdonosának tett hűségesküje ellenére a vár kapuit megnyitotta a fejedelem hadai előtt.

Bár a Rákóczi család már 1631-ben birtokába jutott Munkács várának és uradalmának, hivatalosan csak 1633-ban, az eperjesi egyezséget követően iktatta be a leleszi konvent I. Rákóczi Györgyöt és Lorántffy Zsuzsannát. Az uradalom ekkor 4 mezővárosból és 148 faluból állt.

I. Rákóczi György 1648. október 11-én bekövetkezett halála után Lorántffy Zsuzsanna Munkácsra költözött: innen, illetve pataki várából igazgatta terjedelmes birtokait. 1649-ben készült el az uradalom úrbérösszeírása is. A Cseh Mihály udvarbíró által elkészített 331 fél ívre terjedő, magyar nyelvű összeírásból teljes képet kapunk a Beregvármegye nagyobbik részét kitevő munkácsi váruradalom életéről, gazdasági lehetőségeiről, a falvak lakosságáról.

A fejedelemszony idősebb fia, II. Rákóczi György 1648-ban került Erdély trónjára. A lengyel trón megszerzésére szövetséget kötött a svédekkel és a Bohdan Hmelnickij vezette kozák felkelőkkel. A Török Porta és édesanyja tiltakozása ellenére az 1657. január 17-én Visken megtartott tábori országgyűlés után hadaival átkelt a Kárpátokon. Egyesülve a svédekkel és a fellázadt kozákokkal, sikerült elfoglalnia Krakkót és Varsót. Szerencsétlenségére a Török Porta éppen ebben az időben erősödött meg ismét, s mivel Rákóczi nem kérte ki engedélyét a lengyelországi hadjáratra (*az erdélyi fejedelem továbbra is a török birodalom hűbéresének számított*), a krími kán hadseregét küldték ellene. A fejedelemnek csak csekély kíséretével sikerült megmenekülnie, az egész erdélyi sereg fogságba esett.

A védtelenül maradt fejedelemséget a Vereckei-hágón keresztül Lubomirski György hetman vezetésével egy lengyel sereg támadta meg. Bosszúból a lengyel területek feldúlásáért a hetman serege felégette a védtelen falvakat, templomokat, kastélyokat rombolt le. Lorántffy Zsuzsanna a munkácsi várban húzta meg magát, majdnem a lengyelek fogságába esett. A lengyelek kivonulása után

a fejedelemszony hozzá is látott a munkácsi vár átépítési munkálataihoz. A francia hadmérnököknek köszönhetően kapta a vár jelenlegi tagoltságát, ekkor alakult ki az alsó-, a középső- és a felsővár. Az építkezés emlékét idézi a felsővárba vezető bástyakapun a fejedelemszony faragott kőcímere: a Lorántffyak hársfalevele az erdélyi sassal, a holddal, a hét várral; illetve a jelenleg a felsővár udvarán található tábla az alábbi felirattal:

„Illustrissima ac celsissima Transilvaniae principissa,
D. D. Susanna Lorantffy hoc opus erigi curavit. 1657.”

A munkácsi vár fegyveresei ez időben: 89 hópénzes, 200 hetes és 50 székely darabont, 7 puskás, 1 hadnagy, 1 porkoláb, 3 dobos, illetve 67 lovas szabados. A darabontok az uradalom területén szétszórva éltek, csak rendelés esetén jelentek meg a várban szolgálatra.

A szerencsétlen lengyelországi hadjáratot követően II. Rákóczi György csak csekély kísérettel tért vissza Erdélybe, serege a lengyel vezetők „jóvoltából” tatár fogságba került. A felbőszült Porta új fejedelem megválasztására utasította az erdélyi rendeket. A három nemzet képviselői előbb Rhédey Ferenc huszti főkapitányt, majd annak lemondása után Barcsay Ákos fejedelmi tanácsost választották fejedelmüké. Rákóczi ellenállása miatt hatalmas török sereg indult Magyarországra (*az Oszmán Birodalom a Köprülü-restauráció révén most élte második virágkorát, így nem tűrhette el erdélyi vazallusa ellenállását*).

Az Ali szerdár és Szejdi Ahmed budai pasa vezetése alatt álló török seregek Szászfenes alatt csaptak össze Rákóczi csapataival. Az ütközetben Rákóczi halálos sebet kapott, a Partium nagy része (*Borosjenő, Karánsebes, Lugos és Nagyvárad várakkal*) török fennhatóság alá került. Így az erdélyi vármegyék a török hódoltság közvetlen szomszédai lettek.

Báthori Zsófia Munkács várából mindössze néhány nap alatt érkezett meg a fejedelem táborába, így II. Rákóczi Györgyöt felesége karjai között érthette a halál. A fejedelemszony (*élete végéig gyászt viselt ezután*) fiával, I. Rákóczi Ferenc választott fejedelemmel együtt elhagyta Erdélyt

és Munkács várában rendezte be udvarát. Anyósa, Lorántffy Zsuzsanna hamarosan bekövetkezett halála után a hatalmas Rákóczi-birodalom az ő kezébe került. Fiával együtt visszatért a katolikus hitre és felajánlotta szolgálatait I. Lipót császárnak (*bár protestáns férje korábban intette, hogy „Ferkót is ebben az igaz vallásban nevelje, hogy az bálványozásnak semmi szikrája benne ne találtassék”*). Udvarába fogadta a jezsuitákat, segítségükkel megkezdte a protestánsok üldözését birtokain: elűldözték a református prédikátorokat, minden jövedelmétől megfosztotta a Rákócziak által pártfogolt sárospataki kollégiumot. Valláspolitikája miatt Báthori Zsófia számos alkalommal összeütközésbe került

Bereg vármegye hatóságával, így Csáky István főispánnal is.

A fejedelemszöny még tulajdon fiával is szembeszállt, amikor az csatlakozott a Wesselényi-féle összeesküvéshez (az összeesküvők felesége, Zrínyi Ilona révén vonták be az amúgy a politikától visszavonult I. Rákóczi Ferencet mozgalmukba): Munkácsra érkező hadait zárt kapukkal és ágyúkkal

fogadta. Az összeesküvés leleplezése és vezetőinek kivégzése után I. Rákóczi Ferenc szentmiklósi udvarházában húzta meg magát, amíg Báthory Zsófia közbenjárására császári kegyelmet nem kapott (*a családi vagyon egy részének elzálogosításával és jelentős kölcsönök felvétele révén sikerült összegyűjteni a közel 400 ezer forintos váltságdíjat*).

Ezzel kapcsolatban így emlékezett meg végrendeletében: *„Fogod tudni (t.i. II. Rákóczi Ferenc), s elmédben tartsad, mely veszedelmes volt igaz urától, királyától jó emlékezetű apádnak elszakadni, és noha mások gonosz készítésekből eset vala abban a te apád, de ugyanugy ne engedj soha a tökéletlen praktikának, hanem igaz uton járj. Tudgya az Isten, a császár és az okos Magyarország, mennyit fáradtam, költöttem, búsultam én abban a dologban.”* (1679. december. 15.)

A fejedelem ezután teljesen visszavonult a közéletől, 1676. július 6-án, makovicai várában érte a halál.

Báthori Zsófia 1680-ban bekövetkezett halála után a hatalmas családi birtokokat az árvák nevében Zrínyi Ilona kormányozta. A kibontakozott kuruc mozgalom miatt veszélybe kerültek e birtokok, ezért 1682-ben feleségül ment Thököly Imre grófhoz, a kurucok vezéréhez (*Zrínyi Miklós, a szigetvári hős le-*

származottjaként, Thököly Imre közeli rokona, unokatestvére volt a nagyasszonynak. A kettőjük közötti különbség a mai kutatások állása szerint mindössze 5 évet tett ki.). Thökölynek sikerült kivívnia a Porta támogatását és az általa elfoglalt megyék területén létrehozta a Felsőmagyarországi Fejedelemséget.

A munkácsi vár kazamatái számos híres ember számára biztosítottak „kényeszerű lakhelyet”. Így többek között Koháry István füleki főkapitány, miután Thököly fogságába esett, Munkácsra került. Itt, a sanyarú fogságban saját emlékezetében fogalmazta meg „*Sok ohaitás közben inség viselésben éhség szenvedésben keserves rabságba Munkács kővárában szerzett versek*” című költeményciklusát, amely 1720-ban nyomtatásban is megjelent.

1683-ban Kara Musztafa nagyvezír vezetésével hatalmas sereg érkezett Magyarországra, amelynek célja Bécs elfoglalása volt. Thököly hadaival együtt kénytelen volt csatlakozni hozzá. A nagyvezír figyelmetlensége miatt a német és a lengyel seregek megtörték az ostromgyűrűt és két csatában is megverték a törököket. Hamarosan leáldozott Thököly szerencsecsillaga is. Miután a váradi pasa elfogta, hadvezérei egymás után adták át az erődítményeket az osztrákoknak. Egyedül Munkács vára (amelyet Zrínyi Ilona védett) állt még fenn. Az ostrom 1685 őszén kezdődött, amikor Caprara tábornok vezetésével az osztrák csapatok körülvették a várat. Mivel nem jártak sikerrel, a következő év tavaszán beszüntették az ostromot. A következő ostromot a vár védői már nem viselték el és 1688-ban a fejedelemszöny megadta magát Caraffa tábornoknak. Az előkelő foglyokat Bécsbe vitték és elválasztották egymástól. II. Rákóczi Ferencet egy csehországi jezsuita kolostorban neveltette a császár. A munkácsi várba német helyőrséget helyeztek.

A török elleni felszabadító háború után a bécsi udvar hozzálátott, hogy az országot befolyása alá vonja. A felszabadított területeken hatalmas birtokokat kapott az udvarhű német és cseh arisztokrácia, kialakították a katonai határőrvidéket, Erdélyt nem csatolták Magyarországhoz. Növekedtek az adóterhek, megbénult a szellemi élet, megindult a protestánsüldözés. Az eperjesi törvényszék által elkövetett törvénytelenések még az udvarhű nemesség körében is visszatetszést keltettek.

1695-ben Esze Tamás tarpai jobbágy, Kis Albert volt kuruc hadnagy és szegénylegény társaik a nagybányai hegyekbe húzódva parasztfelkelést készítettek elő, Thököly hűségére esketve fel a parasztokat. 1696 szeptemberében már Barkaszón találjuk a 200 fős felkelő sereget. Ebből a mozgalomból vette kezdetét a hegyaljai felkelés, amelynek során a parasztok Tokaji Ferenc egykori hadnagy és Szalontai György végardói bíró vezetésével elfoglalták Tokaj és Patak várát. A felkelők vezetőjüknek az ifjú Rákóczi Ferencet szerették volna megnyerni, de az családjával együtt Bécsbe menekült. A felkelést a kirendelt császári haderő leverte.

1701-ben Lipót császár parancsára francia levelezése miatt letartóztatták Rákóczi Ferencet és több magyarországi nemest. A bécsújhelyi börtönbe zárt Rákóczi felesége segítségével megszökött és Lengyelországba menekült (*a szökés megszervezésében részt vett a császár gyóntatója is*).

Magyarországban eközben súlyosbodott az elnyomás. 1702-ben bevezették a véradót, a katonák erőszakos besorozását, ez főképpen Bereg és Ugocsa megyéket érintette. Nem csoda hát, hogy ezek a megyék lettek egy kirobbanni készülő felkelés bázisai. Császári parancsra a kőborlókat be kellett sorozni az újonnan felállítandó ezredekbe. Esze Tamás és Kis Albert önként jelentkezett Bereg megyénél katonai szolgálatra. A megyei vezetés toborzással bízta meg őket, amit szervezkedésre használtak fel.

1703 márciusában a felkelők a beregi hegyekbe vették be magukat, miközben vezetőik Brezán várában felkeresték Rákóczi Ferencet. A herceg ekkor már hajlott a támogatásukra, ezért május 6-án kelt kiáltványában felkelésre szólította fel Magyarország minden lakóját a Habsburgok ellen. A hazatért vezérek május 21-én Tarpán és Váriban kibontották Rákóczi zászlaját, majd másnap a beregszászi hetivásáron meghirdették a felkelést. A Borzsa völgyében északnak tartó felkelőket a Károlyi Sándor szatmári és Csáky István beregi főispán vezette nemesi seregek szétverték.

Eközben Rákóczi megindult Lengyelországból és július 16-án Vereckénél átkelve a Kárpátokon, népi felkelést hirdetett meg. Hadműveletei Munkács

alatt kudarcot vallottak, kishíjján a herceg is fogságba került. A felkelők az első győzelmet a tiszabecsi átkelőnél aratták, ezzel az egész Tiszántúl a kezükbe került.

A Rákóczi-szabadságharc első éveiben jelentős sikereket ért el, majdnem az egész ország behódolt a fejedelemnek, azonban a trencsényi csatavesztés után a kurucok mindinkább visszaszorulnak. A kialakult nemzetközi helyzet, a spanyol örökösödési és az északi háború sem kedvezett a nemzeti felkelésnek. A kurucmozgalom 1710-re szétesőben volt. 1711-ben Rákóczi a salánki országgyűlés után Lengyelországba távozott, hogy elnyerje I. Péter orosz cár segítségét. Távollétében a fővezérséget Károlyi Sándorra bízta. Károlyi a reális helyzetből kiindulva Szatmárban megegyezett Pálffy János tábornaggal a békéről (*eltitkolva I. József király halálát*) és 1711. május 1-jén a kurucok Nagymajténynál letették a fegyvert.

A Nagyságos Fejedelem idején is használták börtönnek a munkácsi várat, egy ideig itt raboskodott Forgách tábornagy, Rákóczi egyik legjobb katonája. 1706 őszén a fejedelem Pozsony várának elfoglalására küldte ki, azonban Forgách inkább a szomszédos városokat, Bazint, Modort és Szentgyörgyöt sarcolta. Engedetlensége miatt a fejedelem várfogságra ítélte: előbb Krasznahorkán, majd Szepesvárott őrizték. Innen szökni próbált, de a kötél, amelyen megpróbált leereszkedni a falakról, elszakadt, s így lábát törte. Elfogása után Munkácsra vitték, itt raboskodott a felkelés végéig. A szatmári béke után elkísérte a bújdosókat Lengyelországba, ahol 1729-ben Lembergben érte a halál.

Mivel Rákóczi nem élt a meghirdetett amnesztia lehetőségével, árulónak nyilvánították és minden vagyonát elkobozták. A Rákóczi-szabadságharc bukása után az uradalom egy ideig a kamara, majd a Schönborn család tulajdonába került. Előbb a törökellenes hadjáratokhoz jelentős összegekkel hozzájáruló mainzi érsek, gróf Schönborn Lothárnak, majd az 1731. június 4-én a Laxenburgban kelt császári adománylevél gróf Schönborn Buchheim Wolfsthal Ferencnek adományozta a munkácsi és a beregszentmiklósi uradalmakat. A munkácsi várban a császári helyőrség maradt, itt a későbbiekben a státusfoglalók számára börtönt alakítottak

ki. A Várhegyet körülvevő huszárvárat (várpalánkot) lebontatták, azonban az 1716. évi tatár betörést követően ismét felújították.

1770. június 1-jén II. József császár magyarországi útja során Munkács várát és annak helyőrségét is megtekintette, majd június 3-án, Pünkösöd napján a csernekhegyi monostorban misét hallgatott. Lengyelország felosztása, majd Bukovinának a birodalomhoz való csatolása kapcsán 1773-ban a „kalapos király” ismét a vidéken járt.

1805. december 11-én Napóleon seregei elől menekítve Ungváron és Szerednyén keresztül Munkács várába érkezett a Szent Korona. A kíséretet, illetve a várőrséget Pálóczi Horváth Sámuel, Bereg vármegye főjegyzője fogadta ékes beszéddel. A koronázási ékszerek 1806. március 9-ig maradtak az erősségben.

Mindemellett a vár továbbra is börtönként működött. Számos neves személyiség raboskodott itt, így Kazinczy Ferenc, a magyar nyelvújítás atyja, akit a császári kormányzat a magyar jakobinus mozgalomban való részvétele miatt ítélvt várfogságra. Kufstein után 1800–1801-ben Munkácson raboskodott Hormayr József báró. Tírol Ausztriától való elszakítására szervezett mozgalma miatt került a várbörtönbe 1813-ban.

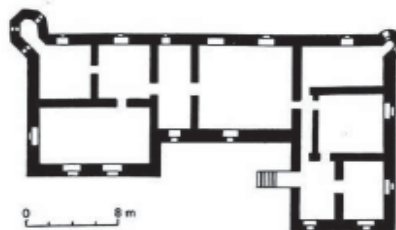
Szentmiklós (Beregszentmiklós)

(Bereg-) Szentmiklós község a Latorca völgyében, Munkáctól északkeletre fekszik. Központjában ma is ott található a nevezetes várkastély, amely korábban a Huszt – Szentmiklós – Ungvár védelmi vonal fontos láncszemét képezte. A várkastélyt kelet felől a Latorca medre védte, míg a többi oldalról földtöltésekkel és árkokkal vették körül.

Szentmiklós a gyepűrendszer egyik fontos elemét képezte, mint pusztabirtok a XII. században egy bizonyos Beth birtoka, s mint a gyepűkőn innen való említik. A XIV. század elején Bereg vármegye egyik legmódosabb plébániás helyeként szerepel a pápai tizedjegyzékben 10 garassal (*Munkács ekkor 6 garast fizetett*).

A helység a XIII. században Bánk bán veje, Simon ispán kezén volt. II. Endre király a Gertrudisz királyné ellen elkövetett merényletben való bűnrészességéért elko-
bozta tőle a birtokot. Előbb Mikov fia, Mihály birtokolta, majd V. István király adomá-
nyából Szolyvával és Verec-
kével együtt Várdai (Forrai)

Aladár királynéi tárnokmester tulajdonába került (az adományozó oklevél szerint ő értesítette az uralkodót örököse, László megszületéséről).

1270-ben Rosd nembeli Endre fia Mihály (*comes Michael parvus de genere Rusd*) kapta meg királyi adományként, ekkor kerül sor a birtok határainak be-
járására is. Bár két gyermeke is született, a család birtokait Berenczei Nane fia
Jakab főispán (*a Lónyayak őse*) szerezte meg: feleségül vette az özvegyet, fia,
Keled pedig a lányörököst. Az özvegy kérésére, férje érdemeire való tekintettel
annak birtokait, Bótrágyot, Bátyút, Szalókát (*Ung megye*) és Szentmiklóst IV.
László király 1285-ben Berenczei Jakab főispánnak adományozta.

1309-ben ismét (Forrai) Aladár fia, Chete kezén találjuk, aki mint szerzett
birtokot adja tovább fiának.

1389-től a Perényi család tagjai: Perényi Miklós, János és Imre birtokolták
(*a szomszédos Podheringgel együtt*). Zsigmond király 1403-ban kelt oklevelé-
ben megengedte Perényi Imrének, hogy Szentmiklóson a maga részére erődí-
tett kastélyt építsen. Perényi Imre nádor fia, Péter, a későbbi királyi kancellár
hosszabb ideig a szentmiklósi várkastélyban tartózkodott. Jóságigazgatóként
Melith Péter működött itt. Perényi Péter bebörtönzését követően a birtok visz-
szaszállt a koronára, amely a munkácsi uradalommal együtt kormányoztatta.
1572-ben II. Miksa király szolgálatai elismerésül Frangepán Ferenc horvát-
szlavón-dalmát bánnak adományozta 10 ezer aranyforint zálogösszegben.

Egy időre a birtokot visszakapták a Perényiek, azonban Perényi Gábor
magtalan (*vele halt ki a család un. nádori, vagy terebesi ága*) halála után ismét
királyi birtok.

Az uralkodó ezután az erdélyi származású Telegdy Mihálynak zálogosította
el Szentmiklóst, aki 1574-ben a zálogbirtokot 22 ezer forinton váltotta meg. II.
Rudolf király 1578-ban kiadott oklevelében 8 ezer forinttal növelte a zálog-

összeget, ekkor a szentmiklósi uradalom részeiként az alábbi településeket említik: Kölcsin, Podhering, Repede, Szolyva, Sztrojna, Duszina, Martinka, Hársfalva, Almamező, Alsó-Verecke, Ökörmező (Volóc), Felső-Verecke, Verbiás, Laturka, Pudpolócz, Sdenyő (Zsdenyova), Perekresz, Uklin, Robonicza, Izvor, Paulova, Polen, Holubina, Szuszkó /azaz Munkácstól a Kárpátok vízválasztójáig/. (A beiktatásnál ellentmondott Mágóchy Gáspár tornai főispán, a munkácsi vár ura és a Perényi család).

A hosszabb ideig erdélyi alvajdaként, majd 1569–71-ben székely főkapitányként és udvarhelyi várkapitányként működő Telegdy Mihály (*testvérével ellentétben megmaradt katolikusnak*) 1556-ban elkísérte János Zsigmond fejedelemet Belgrádba, hol az Szulejmán szultán előtt tisztelgett. János Zsigmond halála után Békes Gáspár pártjára állt (*bár Báthori István váradi főkapitány, a későbbi fejedelem az unokaöccse volt*), s mint ilyen részt vett a kerelőszentpáli csatában is, amely után menekülni kényszerült Erdélyből. Telegdyt, illetve rokonait fő- és jószágvesztésre ítélték, bihari birtokait elkobozták.

A beiktatásnál ellentmondó Mágóchy Gáspárral (*aki Bereg vármegye főispánja tisztségét is betöltötte*) a továbbiakban is meggyűlt a baja, amin nem segített Ernő főherceg–helytartó oltalomlevele sem. Telegdy Rudolf király 1583. május 6-án kelt engedélye alapján jelentősen megerősítette és kiépítette a szentmiklósi várkastélyt. Itt rendezte be főúri udvartartását. Losonczy Bánffy Zsófiával kötött házasságából 4 gyermek született.

Mágóchy halála után Munkács új ura, Rákóczi Zsigmond is több alkalommal próbálta megszerezni a szentmiklósi uradalmat, azonban a Telegdyek rokonuk, cesedi Báthori István országbíró segítségével megakadályozták azt.

Telegdy Mihály és Bánffy Zsófia gyermekei:

X. János, a kor neves katonája, hősi halált halt 1596-ban a mezőkeresztesi csatában. Segnyey Annával kötött házasságából négy gyermeke született.

Kata Kisvárdai Szokoly Miklósné (1550–1599). A korszak egyik fennmaradt írásos emléke egy verses levél Telegdy Katától származik. A költőnő (*sógornője révén rokona volt Balassi Bálint Júliájának, Losonczy Annának*) művelt, öntudatos reneszánsz asszony; férje, Szokoly Miklós Balassi műveinek értő olvasója. Kisvárdai udvarukban vendégül látták a szabadgondolkodó Christian Franckent. A költői levél szellemes-csípős válasz egy máig sem azonosított rokonának, ángyának levelére, amelyben az eldicsekedett az általa létrehozott, Pallasnak-Minervának szentelt irodalmi ligettel.

TELEGDY KATA

Levele ányáához

... Szerelmes asszonyom, az kegyelmed
mestersígesen gondolt,
jó akaratjából formált,
és bölcsessígesen írt
levelít megolvastam,
kiben úgy gyönyörködöm,
mint az gyöngyhalászok,
mikor ű hálójok
gazdag, szép prédával,
megtelik gyöngyökkel,
azok között alig
hiszi, örömiben
melyiket kaphassa,
tegye kebeliben.

Azvagyt

mint az szép parlagon
sétáló kis nyulakat
kik nagy mulatsággal
vadásszák ebekkel,
mikor félisekben
egynéhányat látnak,
viletlen találnak,
ű nagy örömökben
nem tudják, hamarban
melyiket költhessék,
indítsák úzísben;
azvagyt csak házunknál
(tudom, voltál annál)
mikor kertecskémbe
megyek be kedvembe,
hogyha megtekintem,
melyeket két kezem
ültetett vagy vetett
az sovány homokban,

nem tudom, melyiket
szakasszam elébben.

Így én az kegyelmed gyönyörűséggel, hozzám való jóakaró
szeretettel megrakott levelít olvastatván, ugyan nem tudom,
melyik ríszíbe gyönyörködtessem szegíny honn lakos szívemet,
vagy melyik ríszít vegyem elő, kire választ írjak kegyelmednek,
gondolván azt is, hogy

paraszt embernek Rómába menni,
böcsek köl bolondnak vetekedni,
az böcsességnek istenasszonyi,
Pallas s Minerva oltalma alatt
lívőkkel válasszal igyekezni,
nem különben, mint jó táncost ingerleni,
azvagy ugrásra kecskét tanítani.

Látom, szerelmes asszonyom, és értem, hogy immár kegyelmed
Pallas és Minerva istenasszonnak (az szegíny Diana asszont
vadászó seregível hátrahagyván) kedvít találta

szíp, csergő patakú,
gyönyörű folyású,
minden szép füvekkel,
fákkal, virágokkal,
zúgó, csorgó folyás
mellett sok szép szavú,
kiterjedt, szép ágú
és gyönyörködttető
fákon nagy ékesen
szóló madarakkal
megékesítettett
forrással, szép kúttal,
mint egy áldozattal,
holott firedjenek,
tisztelvín szép barlanggal,

kiknek tudom, hogy az kegyelmed énhozzám való szeretetért
kegyelmed engem is esmeretibe juttat,

noha az szíp forrás,
firedís, tisztaság,
erdei szép barlang,
hegyeken, völgyeken
mulatság, nyájasság
nem Pallast, Minervát,
hanem csak Dianát
illeti mint asszonyát,
mert Pallas, Minerva,
ezt minden jól tudja,
kulcsos városokat
laknak, szíp várakat;
erdőket, hegyeket,
völgyeket, mezőket
nem járnak, búdosnak,
hanem Dianának,
mint nagy fű vadásznak
az ű seregível,
hamadri nimfákkal
engedték lakóul
mint atyjokfiának...

Bora, előbb Csapy Kristóf, majd Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem felesége.

III. Pál Várday Katalinnal kötött házasságot (*Várday Katalin, családja utolsó tagja, előbb Szokoly Miklós jegyese, majd Telegdy Pálhoz ment férjhez. Annak halála után bedeghi Nyári Pál váradi kapitányt választotta férjéül. Lánya, Nyári Krisztina Esterházy Miklóshoz ment feleségül, így a Várday-vagyon is tulajdonukba ment át.*), ezzel Kis-Wárda is az Esterházyakra szállt. A család birtokait a szentmiklósi kastélyból igazgatta. Házasságukból több gyermek is született. Erről tanúskodik Telegdy Pál sírfelirata is, amelyet „*nagyságos Várday Katharina készítettett néhai szeretett férje Thelegdy Pál dicsőségére*”. A főúr 1596. november 13-án, 32 éves korában hunyt el (*a családi sírbolt a kastély udvarával határos templom kriptájában volt*). Telegdy Pálnak és

Várday Katalinnak hat gyermeke született: István, Zsigmond, Mária, Zsuzsa, Kata és Anna.

Csak a legkisebb leánygyermek, Anna élhette meg a felnőttkort. Anna bedeghi Nyári István szabolcsi főispánhoz, királyi főajtónállómesterhez ment feleségül. Vagyonáról kiválóan gondoskodott mostohaapja (*s egyben apósa*), Nyári Pál, de gondoltak rá rokonai is, így unokabátyja, ecsedi Báthori István országbíró is, aki 1603-ban kelt végrendeletében külön megemlékezett leányági rokonairól. A Báthori-vagyon leányági javait Nyári Pálné Várday Kata és annak leánya, Telegdy Anna kapták meg. Telegdy Anna arany-ezüst értékeket és drágaköveket kapott örökségül 11 500 forint értékben, illetve számos birtokot, úgymint Abauj megyében Rozgony, Zinna és Györke falvakat, Zemplénben pedig Helmecezt és Keresztúrt.

1628-ban gróf Esterházy Miklós és felesége, Nyári Krisztina megállapodtak Nyári Istvánnal és Telegdy Annával, hogy 28 000 forint lefizetése mellett a szentmiklósi kastélyt és számos birtokot azok életük végéig élvezhetik, azután pedig a zálogösszeg visszafizetése nélkül visszaszáll a vagyon az Esterházy-családra.

Mivel a Telegdy-família X. János ágán tovább élt, fiai, IV. Ferenc és Gáspár is benyújtották igényüket a család birtokaira. Telegdy Gáspár és fia, István hatalmas vagyon birtokába jutottak öröklés és zálog révén, többek között a Surányi és a Prépostváry családoktól.

Telegdy István apja halála után a feleszi konventhez fordult, hogy állítsák ki számára a szentmiklósi uradalom tulajdonjogával kapcsolatos oklevelek másolatát, majd kérelmezte a kassai kamaránál a zálog további megerősítését, amelyre további 30 000 forintot tett le. 1650-ben III. Ferdinánd császár megerősítette Telegdy Istvánt az uradalomban (*ekkor nősült meg, s a birtokra szintén igényt tartó Lónyay Zsigmond Bereg vármegyei főispán lányát, Margitot vette feleségül*).

A gyakran betegeskedő főúr 1649-ben elkészítette végrendeletét, amelyben vagyonának fő örököséül feleségét, Lónyay Margitot jelölte meg. Az utolsó Telegdy 1653-ban halt meg. Felesége, Lónyay Margit szeptember 23-án kelt levelében már mint „az néhai tekintetes és nagyságos Thelegdy István úr megmaradot Eözvegye” írta alá magát.

Később III. Ferdinánd király a kastélyt és uradalmát Lónyay Zsigmondra és mindkét nembeli örökösére ruházta. Az elhunyt Lónyay Zsigmond özvegyét nagymihályi Bánffy Erzsébetet Rákóczi László vette el, s így a szentmiklósi birtokok előbb rá, később rokonaira, a munkácsi Rákócziakra szálltak. II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjárata nyomán a lengyel hadak

a szentmiklósi kastélyt is feldúlták. 1661-ben Rákóczi László neje, Bánffi Erzsébet lakott benne. Itt rejtőzött el I. Rákóczi Ferenc a gyászos véget ért Wesselényi-féle összeesküvés bukása után: ekkor a kastély Homonnai Drugeth György özvegyének, Esterházy Máriának kezén volt. 1669-ben Lipót király beleegyezett, hogy a Rákóczi család a szentmiklósi uradalmat az Esterházy családtól 65 000 tallérért átvehesse. Ennek nyomán 1673-ban már II. Rákóczi György özvegyének, Báthory Zsófiának birtokaként említik. Báthory Zsófia elhunytával a birtokot Zrínyi Ilona vette át gyermekei javára. II. Rákóczi Ferenc vadászatai során gyakran megfordult szentmiklósi kastélyában. 1711. február 19-én e kastély adta utolsó szállását hazai földön, hol még az éjszakát töltötte. 1711-ben, a szatmári békekötés után Rákóczi birtokát a kincstár kezelte. 1726-ban VI. Károly Szentmiklóst Munkáccsal együtt gróf Schönborn Lotár Ferencnek adta. Ettől kezdve e család és leszármazottai birtokolták.

A várkastély emeletes, „U” alaprajzú, az északi és a déli sarkain kiálló kerek, illetve sokszögű saroktornyokkal. Lent nagy pincék terülnek el, a földszinti keresztboltozatú rész a saroktornyokon kívül hat szobát és konyhát, valamint egy hajdan palotának nevezett tágas előcsarnokot tartalmaz, míg fent az emeleten hosszú, keskeny folyosóból nyíló hat kis szoba és egy nagy terem található. 1734-ben kéményeket építettek a házra. Az eresz alatt körben lőrészek vannak, amelyek a várkastély eredeti rendeltetésére utalnak. Falai vastagok, homlokzatai simák, nyílásainak többsége egyszerű. Mindössze a saroktornyok első szintjén lévő ablakok tölcseresek, lőrészerűek, míg a déli oldalhomlokzat két földszinti ablaka reneszánsz stílusú. Ez utóbbiak kettős ablakok, kőkereitek gazdagon és mivesen faragottak. Felső sarkaikon ornamentális díszítések vannak, felettük tagolt szemöldökpárkányokkal. A kastély délnyugati bejáratát 1734-ben Marksteiner Jakab uradalmi kőműves falazta be, s azt a kastély ellenkező oldalára tette át.

1943-ban a Műemlékek Országos Bizottsága végzett kutatási és restaurálási munkálatokat. Ekkor került elő az északi és a nyugati falon két sgraffito, amelyek közül az egyik háromszögű timpanonban Rákóczi-címert mutatott. A várkastély most használaton kívül áll, egy képzőművész-telep kapta meg, amely saját költségén felújította a tönkrement tetőszerkezetet.

Borsova vára

Borsova vára Vári község déli határában, a Borzsa folyó jobb partján fekszik, nem messze a Borzsa-Tisza torkolattól. Valószínűleg tudatosan választották ki a várhelyet, hiszen három oldalról folyók védték.

Anonymus krónikájában így emlékezik meg a várról: „*Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, kiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezette*”. A leírás arról tanúskodik, hogy már magyar honfoglalás előtt itt megerősített őrhely állt, amely valószínűleg a Tiszán lefelé tartó sószállítmányok biztonságát felügyelte. Az 1960-ban lefolytatott régészeti ásatások eredményei arra mutatnak, hogy az erősség és a környező település valamikor a VIII–IX. században jött létre.

A vár egy ideig a környék közigazgatási és egyházi központja is volt. Itt volt az ispáni, illetve az esperesi központ, innen irányították az egykori Borsova megyét, amelynek területe egészen Kisvárdáig húzódott. A várból alagútrendszer vezetett ki, ennek nyomaira a későbbiekben házépítés során bukkantak rá. Lehoczky Tivadar, vidékünk neves polihisztorja így írt a várról: „*A borsovai vár hajdan nagy kiterjedésű erősség lehetett; feküdt ez a róla elnevezett Vári város déli részén az azt keletről környező Borsova és a délnyugati oldalát érintő Tisza közötti félszigeten, melyet most északról a város felől hatalmas földtöltés keríti be. Mint a lakosok mondják, a vártér keleti szélén állottak egykor a várőrség lakjai, míg a nyugoti szélén, a mostani Szentgyörgy (állítólag Szengor, az egykori legendás várúr emlékét őrzi) nevű temetőhelyen, a fővár emelkedett, a keleti táborhelytől árkokkal és sánczokkal el lévén különítve, melyeket a Borsova és Tisza vizek s ezek áradmányai megközelíthetetlené tettek.*”

A tatárjárás során Borsova várát is lerombolták, ezt követően megyeszékhelyi szerepét előbb Nagyberég, majd Lampertszásza veszi át. (*Némely feltételezések szerint nem is a tatárjárás, hanem a kiskirályok korában, IV. László és III. Endre uralkodása idején, a belháborúk során pusztult el*).

A tatárjárást követően IV. Béla király idegen telepéseket, hospeseket telepített le itt. A helység a továbbiakban a munkácsi királyi váruradalomhoz tartozott. Fontosságát jelzi, hogy mezővárosi rangra emelték, mi több, Erzsébet királyné (*Károly Róbert felesége, a vidék földesura*) szabad királyi városokat megillető jogokkal (így pallosjoggal) ruházta fel.

A vár utolsó maradványai (kápolna, egy bástya) az 1657. évi lengyel betörés idején pusztultak el. (Lehoczky így ír erről: „*...kik a régi toronyt a benne volt régi harangokkal együtt a vár alatt folyó Borsova iszapjába döntötték.*”). A

vár helyén napjainkban a községi temető található, amelynek a délkeleti részén lévő hasadékot a mai napig Vaskapunak nevezik. A vár köveit, tégláit a helyi lakosság építkezés céljára hordta szét. Ezekből készült az egykori vendégfogadó, a lelkészlak és a templom kerítése is.

A korabeli okmányok szerint a vidék birtokosai többször is ellátogattak a várba, így 1445-ben Hunyadi János kormányzó, illetve 1466-ban felesége Szilágyi Erzsébet is.

Kovászó

A Benei- és a Kelemen-hegy között félúton, a Borzsa folyó jobb partján látszanak a kovászói vár bokrokkal és szederindákkal benőtt romjai. Hadászatiilag fontos hely volt, hiszen a Máramarosból az ország belsejébe vezető ún. sóutat ellenőrizte. Lehoczky Tivadar szerint a település és a vár a nevét a „*határában elterjedő Kovas-szicláktól vevé*”.

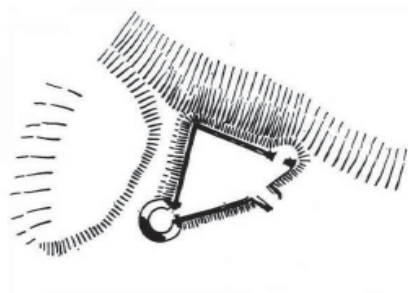
A vár első írásos említése 1390-ből való, amikor Zsigmond király Nagymihályi György fiának, János mesternek adományozta Várral együtt. A későbbiekben a kusali Jakchy család birtokolta Kovászót. Ezt a nagy múltú, országos jelentőségű családot méltatlanul feledte el a történelem. A kusali Jakchyak Szatmár és Belső-Szolnok (Erdély) vármegyében voltak birtokosok. Egyik tagja, I. György 1400-ban, mint királyi főtárnokmester említetik, illetve ugyanő látta el Bereg vármegye főispáni tisztét is. A család egyik ágát birtokáról Kászoninak is nevezték. Egyik tagja, kászoni Jakchy László 1505-ben Bereg vármegye követe volt a rákosi országgyűlésen.

A Jakchy családtól egy időre elidegenítették birtokait, azok nagy részét a Hunyadiak, illetve Szilágyi Erzsébet kapták meg. Így 1461-ben Hunyadi János beszercei grófot, Magyarország kormányzóját iktatták be Kovászó birtokába.

A Jakchyak sokat pereskedtek szomszédaikkal, így a Szaniszlóffy Báthoriakkal, akik egy időre még Kovászót is elnyerték tőlük.

Leányági örökségként, illetve vásárlás útján a Mathuznai család szerezte meg a kovászói uradalmat (kászoni Jakchy Katalin hozományaként). 1540-ben Mathuznai György és Pál eladta a várat Kávássy

Kristóf huszti várkapitánynak. Az 1543-as beiktatási okmány szerint a várhoz a környező földek mellett az Atak folyón lévő kétkerekű malom, a Borzsa folyón lévő malom, illetve a folyón átvezető vámhely tartozott.

1546-ban a Mathuznaiak visszakapták Kovászót. Mathuznai Pál kihasználva a János Zsigmond erdélyi fejedelem és I. Ferdinánd közötti háborúskodást, valóságos rablóvárat alakított ki Kovászón, innen tartotta rettegésben a környéket. Balassa Menyhérttel

közösen áttértek a császár hűségére, ezért a fejedelem (aki ekkor Bereg megye egészét birtokolta) Gyulafehérváron kelt rendeletével Kovászót elkobozta és Gáltói Ferenc munkácsi várnagynak adományozta.

Ferdinánd is megelégtelt a Mathuznaiak garázdálkodásait, ezért 1563-ban vizsgálóbiztosokat küldött ki a megyébe. A pozsonyi országgyűlésen a rendek határozatot hoztak, hogy meghagyják az ország főkapitányának, vizsgáltsa ki: szükséges-e az ország védelme szempontjából a kovászói vár. Amennyiben igen, úgy császári hadakat kell benne elhelyezni, s ha nem, akkor le kell rombolni. Mivel ekkor a vidék még János Zsigmond birtokában volt, a határozatnak nem tudtak érvényt szerezni.

1564-ben, amikor Schwendi Lázár császári hadakkal elfoglalta a vidéket, a kovászói várat is megostromolták és bevették. Ekkor rombolták le az erősséget. Végző pusztulását a tatárok okozták, akik 1567-ben söpörtek végig a vidéken. Ezt követően nem épült fel többé.

A vár központi magja és legrégebbi része a délnyugati sarkán elhelyezkedő 12 méter körüli kerek lakótorony volt. Ehhez épült hozzá a háromszögű erődfal. A várat északi oldalról egy 15 méteres meredek sziklafal, a másik három oldalról pedig árokrendszer védte. Építésének korát a kutatók a XII–XIV. századra teszik, a szerednyei mellett a lakótornyos feudális várak egyik legrégibb példája.

A dédai Tóvár

Déda község határában, a Tóvárnak nevezett dűlőben feküdt egykor az a mocsárvár, amelyről napjainkban csak az idősek elbeszéléseiből hallunk, ők is gyermekkorukban már csak az egykor a várba vezető cölöphíd maradványait láthatták egy-két gerenda formájában, amely az azóta teljesen kiszáradt és feltöltődött mocsárban maradt. A Tóvár kérdésével korábban Csatáry György és Razgulov Valerij foglalkoztak már, ugyanakkor úgy vélem, a sorozat akkor lesz teljes, ha az egykori dédai erődítményről is ejtek pár szót.

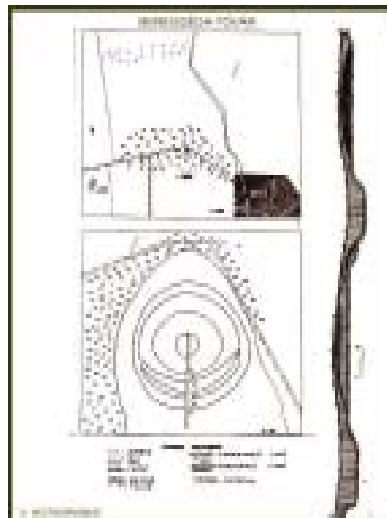
A vár első írásos említése 1274-ből származik, viszont a XX. század 40-es éveiben Jankovich József által itt lefolytatott ásatások azt bizonyítják, hogy már korábban, a magyar honfoglalás idején is volt itt egy kisebb település. A magyar krónikákban több helyen is szerepelnek mocsárvárak, közöttük is a leghíresebb Mosaburg (Zalavár), a pannonszlávok dunántúli központja. Valószínűleg itt, a gyeptéren, a természeti adottságokat kihasználva épült fel a Tóvár. Formájában a szabolcsi (és a guti) földvárakra hasonlíthatott, azaz háromszög alakú volt, amelyet többszörös árokrendszer, illetve, jelen esetben a környező mocsár védett az ellenséges támadásokkal szemben.

Lássuk mit ír a várról vidékünk neves kutatója, Lehoczky Tivadar: *„E parányi erőd csak 25 méter átmérőjű, s hármassáncsal és töltéssel vala egykor körülveve. ... A vár helyén jeltelen téglák és kövek hevernek, s némi üregek, melyeket kincskeresők vájtak. A láp már kiszáradt, legelőnek, s részben kaszálónak használtatik.”*

A kincskeresés nem lehetett véletlen, mert a néphagyomány szerint a várban rablók tanyáztak, akik kincseiket itt rejtették el.

Csekély méretei ellenére a dédai Tóvár fontos szerepet játszott az északkeleti határok védelmében, hiszen csak a hidakon át lehetett megközelíteni, ezeket vész esetén a védők könnyen szétrombolhatták.

A Jankovich József által végzett ásatások során bizonyosságot nyert, hogy

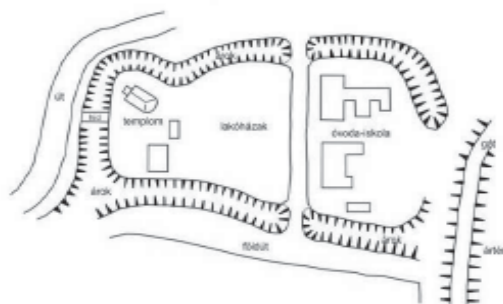

a vidéket, illetve az agyagdombot, amelyen a vár is állt, már az újkőkorszak (neolitikum) során emberek lakták. Erre a településre épült rá a vár, amely végleges formáját a XVIII. században nyerte el, amikor több kőből, illetve téglából készült épületet emeltek itt (ennek nyomai mindenütt láthatók voltak a vár területén).

Déda községnek és környékének 1865-ben összeállított kataszteri térképén még ott látható a Tóvár helye, igaz a térképész saját fantáziájára hagyatkozott, amikor azt egy tornyos lovagvárnak ábrázolta.

A guti földvár

Mint már említettem, a magyar honfoglalást követően őseink a mocsaras, áradásos vidéken számos földvárat építettek, elsősorban kisebb magaslatokon, ahol a lakosság védve volt az árvizekkel, illetve a gyepükön be-betörő ellen-séggel szemben. Gut (a kelták idején is lakott terület) egyike volt azoknak a településeknek, amelyek életét a Szernye-mocsár, illetve a környező hatalmas erdőségek (silva Bereg) egyaránt meghatározták. Első írásos említése 1312-ben történik, ekkor tűnik fel egy Csarodán hatalmaskodó nemes nevében. Viszont a települést később is birtokló kis- és nagygutai Guthy család történetéből ismert, hogy az a László nevű udvari vitéz, aki 1217-ben tevékenyen részt vett II. Endre király sikertelen kereszties hadjáratában és az uralkodót a Szentföldre is elkísérte, már birtokkal rendelkezett itt. 1241-ben Batu kán pusztító hadjárata folyamán az egész vidék megsemmisült. Talán a környező erdőknek, mocsaroknak, illetve az utóbbiban rejtőző földvárnak köszönhetően a lakosság egy része megmenekült, hiszen már 1323-ban ismét virágzó településként említik.

A földvár, amelyet a néphagyomány szerint Kis-munkácsnak is neveztek, a Szernye-tóból (gáti-tó, vagy Stagnum) kiszakadó Jaszinó és a gáti nagy víz nevű folyók egyesülésénél terült el, ahol a Kis- és Nagygut helységek közötti vízzel körülvett szigeten feküdt, kb. 2 holdnyi területét földtöltésekkel és árkokkal védtek. A földvár, a benne

lévő kúriával, a körülötte elterülő birtokrészekkel együtt a Guthy család birtokát képezte, míg a folyótól délre elterülő Nagygut a munkácsi királyi várteremtő részé volt.

A vár egyik említése 1466-ból való, amikor Szilágyi Erzsébet (Hunyadi János özvegye, Mátyás király édesanyja) Demeter napja körül (október 24.) Udvarny Antal nevű tisztjének hű szolgálatai jutalmául a szigeten egy nemesi udvarnak (curia) való telket és az utáni illetőséget örök időkre adományozott.

A vár romlása valószínűleg az 1566-os második tatárjárást követően indult meg, amikor a falut és várat kifosztották és lerombolták. Ezt követően a földvár már nem szerepel a leírásokban, viszont annak területe továbbra is a mindenkori földesurak tulajdonát képezte. A tatárdúlással kapcsolatos a legenda, amely szerint Kisguti Balázs, az akkori birtokos menekülése előtt elásatta kincseit a vár területén, amelyben többek között egy arany ökör is volt (a mesészerű átköltés már hat ökörrel, ugyanennyi béresrel és ekével is tud). Az egykori vár területén, annak egyik csúcsában áll a református templom. Itt épült fel az általános iskola és az óvoda is. Az egykori földvár emlékét a Kismunkács utca őrzi. A föld egykori vizesárkai, illetve sáncfalai a Vérke egyik holtága (az Ócska), illetve a Lehoczky utca kis zöldségeskertjei alján húzódtak.

A Pallas Enciklopédia szerint 1891-ben a vár nyomait a Szernye-tó mellett még látni lehetett.

Máramaros vármegye

Huszt

„*Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék*” – írja le Huszt című versében 1831. évi úti élményeit Kölcsey Ferenc, a Himnusz halhatatlan szerzője. A költő, aki betegségét kezelni indult a viski gyógyvizek mellé, megpihent a magyar és az erdélyi történelem eme nevezetes végváránál, s megtekintette annak romjait.

A vár stratégiai fontos helyen, a Tisza és a Nagyág (Rika) összefolyásánál emelkedő kúpos sziklán épült fel. Itt, Huszt mellett szakad ki a Tisza a Kárpátok öleléséből, sebes rohanása itt szelidül meg, s alakul át a kanyargó alföldi Tiszává.

Huszt alapítása a tatárjárást követő országrendezés idejére tehető, valószínűleg ekkor épült fel vára is. Az erősség a viski várat váltotta fel a Tisza-melléki falvak, a legfontosabb királyi jövedelmek egyikének számító sóbányák, a lassan szerveződő Máramaros vármegye védelmében (itt alakultak ki a legkésőbb a vármegyei keretek, hiszen hatalmas rengetegeivel a királyi család vadasparkjául szolgált). Az 1329. évi, Károly Róbert által adományozott privilégium Husztot a 4 koronaváros (ezekhez 1352-ben Máramarossziget is csatlakozott) főhelyévé tette. A legendák szerint a másik négy koronaváros, Hosszúmező, Visk, Sziget és Técső nevének első betűiből született a HVSZT név. A vidéket a II. Géza és III. Béla idején a vidékünkre érkezett szászok telepítették be. Erről tanúskodik az a tény is, hogy a koronavárosok Nagyszőlős kiváltságait kapták meg.

A huszti vár első írásos említése 1353-ból való, amikor Macska Domokost említik várnagyul (ő volt ekkor Nyalábvár kapitánya is). 1365-ben Zsigmond király a vidéket Drág és Balk oláh vajdáknak, a Drágffyak őseinek adományozta, azzal a céllal, hogy a moldvai vajda betörései ellen védjék az országhatárt. A Drágffyak közül kerültek ki

a megye ispánjai, a sókamaraispánok, ők voltak a vidék legnagyobb birtokosai. Zsigmond király később Perényi Imre titkos kancellárnak adományozta Husztot, amivel megalapozta a két család több évszázados háborúskodását.

A XV. század végén a város újra a korona birtokába került vissza. Királyi, illetve később királynéi tulajdonba kerül a sóbányákkal együtt: Mátyás király nápolyi házassága folytán a jövedelmek Beatrix királyné kincstárát gazdagították. 1498-ban a várat és az uradalmat ismét a Perényi család szerezte meg Perényi Gábor személyében. A Dózsa-féle parasztlázadás idején a vidék nemessége a huszti várban talált menedékre, amelynek ostromával hiába próbálkoztak a felkelők. Ezt követően ismét királyi tulajdonba került a vár.

A várat egy időre Mária özvegy királyné is birtokolta. Ebből a korszakból (1523. december 22.) származik a pozsonyi káptalan, mint hiteleshely által kiadott oklevél, amelyben *„Mária királyné bizonyítja, hogy azon szolgálatok fejében, amelyeket Artand-i Pál, a király tanácsosa, tanúsított eddig urával, Lajos királlyal szemben, azonkívül néhány hívének az ajánlására, a nevezett Pálnak adta bérbe öt évre Hwzth nevű várát az ottani sóbányákkal, Rhona várkastéllyal, városokkal, birtokokkal és összes egyéb ottani javakkal és az összes fiók sókamarákkal, amelyek a nevezett várhoz és sókamarához tartoznak, oly feltétellel, hogy évenként 7000 forintot fizet neki készpénzben és 1500 forintot sóban, még pedig minden Szent Jakab apostol ünnepén 3500 forintot és minden Szent Pál apostol megtérése napján szintén 3500 forintot, sőt pedig ezer forint értékben a Porozlo-i kamarába évenként először odaérkező hajószállítmányokból, 500 forint értékű sőt pedig évenként az említett vár fenntartására kell adnia. Azon sókról pedig, amelyek a bányák területén már ki vannak vágva, vagy pedig már a Tisza folyóhoz szállítva, adjon számszerinti kimutatást. Ezeknek a felét a nevezett Pál magához válthatja, mégpedig százat-százat egy-egy forint ellenében és ezeknek az árát 1525. Szent Pál fordulása napjáig kell befizetnie; a másik féllal szabadon rendelkezhetik, de majd a bérlet lejártá után, amikor a várat és a sókamarát visszaadja, ugyanannyi sőt lesz köteles visszaszolgáltatni, amennyi most neki szabad rendelkezésére maradt, azonkívül minden sőt, amelyet a visszaadáskor a bányák mellett kivágva találnak, vagy már a Tiszához leszállítva, ugyanazon az áron fogják tőle visszavenni, amely áron most ő kapta a sőt. A sőt szállító hajókon is ugyanannyi élelmet lesz köteles a visszaváltáskor szolgáltatni, amely mennyiségben most ő kapta azokat. Ha Pál öt éven belül megtalálna halni, akkor a bérlet a hátralévő időre testvéreire: Artandy Balázsra és Pál feleségére, meg gyermekeire száll, amiben senki sem zavarhatja őket, de a nevezett Balázs és Pál felesége meg a gyermekei esküt kötelesek tenni, hogy a várat a királyné részére megőrzik; ha ellenben ezek nem akarnák a várat és a*

sókamarát továbbra is megtartani, akkor számadást téve velük, ha a királyné részéről mutatkoznék tartozás, köteles őket teljesen kielégíteni, amit királynéi szavára fogad. Ha országos háború támadna, vagy nem várt áradás (inundatio superflua), az ebből származó kárt a királyné kegyesen magára vállalja. Ha pedig Isten őt, a királynét szólítaná el időközben az élők közül, arra az esetre az az akarata, hogy utódai őrizzék meg Artand-i Pált, Balázst és örökösüket a vár és a kamarák birtokában. Végül kötelezve lesznek a nevezett Artandiak, hogy a bérlet lejártakor a várat és a többi javakat a királyné vagy utódai kezébe adják vissza és senki máséba, addig pedig azokat hűségesen megőrizni és a jobbagyokat, a szállítókat és más alattvalókat régi szabadságukban megtartani és mindenkivel szemben megvédeni.” A Bihar vármegyében birtokos, a máramarosi sókamaraipánságot ellátó Ártándi testvérek, Pál és Balázs előbb II. Lajos, majd Szapolyai János (I. János magyar király) hűséges támaszai voltak. Ártándi Pál 1514-ben a keresztetek (Dózsa-féle parasztlázadás) ellen harcolt, 1518-ban a II. Lajos mellett működő országtanács befolyásos tagja volt. Tagja volt annak a követségnek, amelyet a király nagybátyjához, Zsigmond lengyel királyhoz küldött, hogy segítséget kérjen a török támadás ellen. (Valószínűleg ennek egyik „kézzelfogható honoráriuma” volt a királyné birtokának átengedése.) Ártándi egyike volt a királyi tekintély helyreállítására keletkezett „kalandos társulat”-nak, amely az 1526 április 24-i országgyűlésen megbuktatta Werbőczy István. A mohácsi vész után az Ártándi-testvérek hűségesen szolgálták az új nemzeti királyt, aki 1528-ban Tokaj várát és uradalmát adományozta nekik. Ellenezték Lodovico Gritti, a velencei doge természetes fia, a török nagyvezír támogatását élvező kalandor kormányzóvá való kinevezését, aki 1530-ban elfogatta, majd lefejeztette ellenfeleit.

1533 januárjában maga János király is egy ideig a huszti várban időzött.

A mohácsi csatát követően a vár többször váltott tulajdonost. Egy időre Nádasdy Tamás kapta meg adományba, viszont a várban továbbra is Kávássy Kristóf várnagy „uralkodott”, akiről a korabeli krónikák úgy emlékeznek meg, mint „nevezetes öldöklő és ragadozó” emberről, aki hadaival három vármegye lakosságát tartotta rettegésben.

Magyarország három részre szakadása után Huszt egyike lett az erdélyi fejedelemség legfontosabb végvárainak. 1556-ban Izabella özvegy királyné csapatai ostromolták az erősséget, azonban csak az őrség kiéheztetésével sikerült a várat elfoglalni. Ekkor tartózkodott a várban Bornemissza Péter prédikátor, aki valószínűleg itt írta meg „Siralmas énnéköm” című versét.

A speyeri szerződés alapján a vár az erdélyi fejedelemséghez került. János Zsigmond fejedelem végrendeletében Hagymássy Kristófra, Bekes Gáspárra és Csáky Mihályra hagyta.

(Jegyzet: Csáky (VI.) Mihály, Szapolyai János egyik leghűségesebb támasza. Előbb gyulafejevári kanonok, később a kálvini hitre tért. Az Erdélybe szorult Izabella királyné, majd János Zsigmond főkancellára és titkára. Szolgálataiért előbb a beregmezei Kígyós birtokát, majd 1571-ben a kihalt Czibak család Bihar megyei jószágait, és Huszt várát kapja adományul. János Zsigmond végrendeletében a „testamentumos” urak egyikévé nevezi ki, a fejedelmválasztó országgyűlésen Bekes Gáspár távollétében (a tanácsúr a császári udvarban tartózkodott a speyeri szerződés ügyében) Báthory István váradi főkapitány megválasztását támogatta.

Hagymássy Kristóf egyike volt a korszak legnagyobb katonáinak. Mivel felesége hozományát, Makovica várát és uradalmát a Ferdinánd-párti Serédy Gáspár elfoglalta, s a főúr hiába pereskedett annak visszanyerése ügyében, Szapolyai János király pártjára állt, aki kinevezte Huszt várának kapitányává (1557–1564.)

Azonban Bekes pártot ütött a fejedelemmé választott Báthory István ellen. A várat Hagymássy átadta a fejedelemnek. Ekkor, Békés segítségére érkező csapatával járt vidékünkön Balassa Bálint is, aki előbb megverte Kornis Gáspár huszti kapitány embereit, később azonban Hagymássy csapdájába esett.

A huszti vár börtönében számos erdélyi nemes raboskodott, így Gálffy János fejedelmi tanácsos is.

A gazdag uradalmat a továbbiakban az erdélyi fejedelmek birtokolták. Bethlen Gábor öccsének, Istvánnak adományozta, így a Bethlen család birtoka lett. A rövid időre a fejedelmi trónusra is emelkedő Bethlen István máramarosi és hunyadi főispán első felesége, Csáky Krisztina halála után ismét megnősült,

feleségül vette Károlyi Katát, Rhédey Ferenc váradi főkapitány özvegyét (Bethlen Gábor sógor-nőjét). Károlyi Kata férje udvarába vitte 10 esztendő fiát, Rhédey (III.) Ferencet. Az anya minden lehetőséget felhasznált fia előmenetele érdekében: férjével megegyeztek gyermekeik összeházásáról. Bethlen Druzsina kezével igen jelentős birtokok ura lett, így többek között a huszti vár és uradalomé. Udvarát a huszti várban rendezte be. Máramarosi birtokait

tovább bővítette 1641-ben, amikor 3600 forintnyi zálogösszegért magához váltotta Bánffy Ágnes bocskói uradalmát (*Bocskó, Lonka, Rahó, két Polyána, Roszucska, Karácsonfalu*).

I. Rákóczi György fejedelem 1648. július 1-én kelt oklevelében Rhédey Ferencnek adományozta a máramarosi örökös főispánságot. 1654-ben lengyel honfűsítést is nyert. Ekkor volt a huszti vár „aranykora”, hiszen például mesze földön híres iskolájába még a szomszéd megyék (a királyi Magyarország) nemesei is járatták gyermekeiket. II. Rákóczi György 1657. évi értelmetlen lengyelországi hadjárata következtében

török-tatár seregek támadták meg Erdélyt. A rendek ekkor lemondatták a fejedelmet, s helyette Rhédeyt választották meg. Ő azonban néhány hónap múlva, 1658. január 24-én önként lemondott a „nehéz és veszedelmes” tisztségről.

Nem sokkal lemondása után, 1659. június 13-án kelt oklevelével I. Lipót király neki és László nevű fiának szentrómai birodalmi grófi címet adományozott.

A közügyektől haláláig nem vonult vissza, egyike volt Apaffy Mihály fejedelem tanácsosainak. Fia, László korai halála után visszavonult huszti birtokára. Sokat áldozott az oktatási intézményekre, jelentős összegekkel támogatta a debreceni, sárospataki és szatmári iskolákat.

Máramarosszigeten pedig egy kórház építését és fenntartását rendelte el. 1667. május 13-án halt meg Huszton.

A nagyúr igen szerette hazáját, ezért még tulajdon unokaöccsét, Zólyomi Miklóst is fogságra vetette, amikor az a törökök támogatásával trónkövetelőként kívánt fellépni. Ekkor a törökök Ali temesvári pasa vezetésével Huszt alá vonultak és követelték Zólyomi kiadását. A seregben tartózkodott Evlia Cselebi, a híres török világutazó is, aki tizkötetes munkájában Husztról is megemlékezik.

Később Teleki Mihály kancellár szerezte meg a máramarosi főispáni, illetve a huszti főkapitányi címet és az ezzel járó birtokokat (*korábban megpróbálkozott a Dolhay-uradalmak megszerzésével is*).

A Wesselényi-féle összeesküvés idejében I. Rákóczi Ferenc hadainak egy része 1670-ben itt talált menedéket Spork tábornok seregei elől. Ekkor a vár tulajdonosa a Magyarországról elüldözött Thököly Imre volt (a Rhédey és a Bethlen család közeli rokona). Huszt vára lett a kibontakozó kurucmozgalom egyik központja.

1703-ban, a szabadságharc kitörését követően Rákóczi egyik híve, Ilosvay Imre bejutott a várba, s ott a fizetetlen német őrséget megnyerte a fejedelem pártjának. 1706. március 18-án az erdélyi rendek itt kötöttek szövetséget a magyarországiakkal, hogy Ausztriával külön békére nem lépnek és Rákóczit a magyarok is elismerik Erdély fejedelmének. A szabadságharc hanyatlása idején II. Rákóczi Ferenc 1711. április 27-re Husztra országgyűlést hívott össze, de akkorra már megszületett a szatmári békeszerződés. A béke megkötése után az 1715. évi XCII. törvény Máramaros vármegyét a magyar királysághoz csatolta.

Ekkor kezdődött meg a vár leszerelése, s lassú romlása. 1711-ben az erősen megrongálódott vár az osztrák helyőrség szállása lett. 1766. július 3-án több villámcsapás is érte. Tűz keletkezett, amely a lőportornyot is elérte. A robbanás a legtöbb épületet és a falakat is lerombolta. A romokat ekkor még ideiglenesen befedték, de II. József császár helyszíni szemléje után véglegesen az enyészeté lett.

Mára csak a külső falak romjai láthatók.

A mintegy 150 méter magas sziklán épült vár szabálytalan kelet-nyugati irányban elnyúló alaprajzú volt. Védműveinek elrendezésével alkalmazkodott a helyi domborzati viszonyokhoz. A falak alapzatát a sziklába vájták, ahol azonban a fal a termőfölddel érintkezett, ott cölöpsort vertek le, a cölöpök és a várfal közötti részt pedig rézszerűen feltöltötték. Így akadályozták meg a várfal kopását és nehezítették meg az ostromlók feladatát. Az erőd 160 méter hosszúságával és 70 méter szélességével igen nagy területű hegyi várnak számított. Az erősség alsó és felső önálló védelmi rendszerrel bíró vár volt. Az alsó várat háromszögletű bástyákkal erősítették meg, innen lehetett ellenőrizni a felső várba vezető utat. Itt voltak a lakó- és a gazdasági épületek, a börtön és a templom is. A felső várba vezető út végén egy 8 méter mély árok húzódott, amelyen csak felvonóhídon lehetett átjutni. A felvonóhidat mindkét oldalról bástya védte.

A dolhai várkastély

Dolha község az Ilosvai járás egyik legszebb pontján, a Borzsa és a hegyek találkozásánál fekszik. A hagyomány szerint a falu eredetileg a Szvinka-patak völgyében feküdt, de egy földrengés alkalmával elsüllyedt, s a mai helyén később épült fel *(A néphagyomány szerint húsvét ünnepén most is hallani a templom harangjainak kongását a patak mélyéből)*. 1411-ben Dolhát mint vám-szedő helyet említik. Eredetileg Bereg vármegyéhez tartozott, később királyi határozattal (1454-ben) Máramaros vármegyéhez csatolták.

Dolha és a várkastély története szorosan összefonódik a Dolhay családdal *(a család egy törzsből ered a Bilkey, az Ilosvay és a Komlóssy családdal /a családnevek a birtokközpontra utalnak/. Ezek a családok közös címert használtak)*.

A Dolhayak és rokonaik mint a munkácsi királyi uradalom egyik kenézcsaládjá kapták meg Kerecke és Kusnica birtokát idősebb Erzsébet királyné *(Károly Róbert felesége)* adományaként. Igazi nemességet Dolhay Szaniszló szerzett, akinek hűséges szolgálatai fejében Korjatovics Tódor, a munkácsi uradalom birtokosa *(Zsigmond király unokagybátyja)* Sarkad községet adományozta *(igaz, a Dolhayaknak vissza kellett adniuk a királyi uradalom korábbi részét képező Kereckét és Kusnicát)*.

A családi legendárium szerint a család őse az a rutén herceg, aki a honfoglaló magyarokat átvezette a Kárpátok hágóin, s ezért a munkácsi táborban Árpád nagyfejedelemtől kapta jutalmul a Dolha környéki birtokokat. Utódait még a XIV. században is orosz hercegeknek hívták. A valóság sokkal prózaibb, a család ősei IV. Béla király idején telepedtek át Kunországból *(a mai Moldva)* Máramarosba. A nemzetség családfája 1366-tól tekinthető hitelesnek.

A Dolhay család első ismert őse (Hosszúmezey) I. Szaniszló, a beregmegyei oláhok vajdája, aki 1330 táján testvéreivel Bilkey Karácsonnal, Ilosvay Maxemmel és Komlóssy Torpa Mihállyal együtt menekült Moldvából, ahonnan Dragos vajda üldözte el őket. (*A család hiteles története a leleszi káptalan, a Teleki grófok gyömrői és a Petrovay család levéltáraiban található okmányok szerint rekonstruálható.*)

Dolhay család már a XV. században vagyonos birtokos volt Bereg vármegyében, ahol Dolhay Ambrus ősi családi birtokai mellé a török elleni csatákban tanúsított hősiességéért Hunyadi János kormányzótól a Bereg megyei Kerecke és Kusnica községeket kapta adományul. Dolhay Ambrus igen hosszú életpályát futott be, hiszen az okmányok még 1470-ben is említették. 1465-ben beiktatták Mojszin helység birtokába, 1466-ben elvesztette Kereckét és Kusnicát, ugyanakkor visszakapta Makarja és Sarkad falut, illetve Románpataka pusztát. Fiait, Dolhay Demetert, Györgyöt, Lászlót, Jánost, Miklóst és Pétert Mátyás király utasítására a leleszi konvent 1463-ban iktatta be az új birtokokba.

A família már a harmadik nemzedékben különböző ágakra és családokra bomlott. Így például I. Mihály, hogy megkülönböztesse magát unokatestvéréétől, István vajda fiától, Mihálytól, apja után előbb, mint Bogdán Mihály szerepelt az okmányokban, majd birtokai után előbb a Ruszkovay, majd a Petrovay nevet vette fel. A nemzetségen belüli birtokok miatti perek gyakoriak voltak. A korabeli okmányokban igen gyakran olvashatunk a család tagjainak rokonai, illetve a szomszédos birtokosok ellen elkövetett hatalmaskodásokról. Így például Leordinai Orda Mihály 1471-ben elfoglalta a korábban Dolhay Ambrusnak átengedett dolhai, zádnyai és bronkai részjóságokat, illetve a dolhai udvarházat, majd 600 aranyért eladta azokat a két Ilosvay Lászlónak és Zirmay Flórisnak. Mátyás király az említett hatalmaskodás elkövetőit fővesztésre ítélte. Leordinai és az ügyben szintén érintett Petrovay Mihály (*Dolhay Bogdán fia*) kiegyeztek rokonukkal, Dolhay Ambrussal és fejük váltságául átengedték neki dolhai, bronkai, zádnyai és rozsályai birtokaikat, amelyekbe Mátyás király parancsára 1471-ben az új tulajdonost be is iktatták. Ezáltal a Petrovay család teljes egészében „kicseppent” a Borzsa középső folyása mentén fekvő községek birtokából.

Az említett Petrovay Mihály a harcmezőn többször is kitüntette magát. 1467-ben rokonaival együtt elkísérte Mátyás királyt moldvai hadjáratára. Ennek során, István vajda csapatai lest vetettek a királyi seregnek és december 15-én éjjel megtámadták a felkészületlen magyarokat. Petrovay és rokonai testükkel védték a sebesült királyt, amelynek jutalmául a király 1469. szeptember 17-én kelt oklevelével mind magukat, mind pedig birtokaikat kivette a máramarosi

főispán, az alispán és szolgabírák fennhatósága alól személyükre, perbe kizárólag a király személyes jelenléte esetén, a nádor és az országbíró ítélőszéke elé lehetett megidézni őket. Ezt a kiváltságot egészen 1650-ig élvezte a család, ekkor az erdélyi országgyűlés eltörölte.

A Dolhay család egyike volt azon máramarosi nemzetségeknek, amelyeket 1514-ben azzal vádoltak, hogy csatlakoztak Dózsa György parasztfelkeléséhez (*a per mögött Werbőczy István ugozsai és máramarosi birtokszerzési törekvései húzódnak meg*).

A család a Borzsa-völgyi falvak mellett jelentős birtokokkal rendelkezett Máramarosban a Visó és Iza völgyében, nevezetesen ide tartozott, Petrova, Leordina, Ruzskova, Ruzska Polyana, Szurdok, Sajó, Sajópolyana, Sospatak, Rozsály, Batiza és Bedő községek. A fent említett birtokegyüttes az egyik legnagyobb volt a vármegyében, így nem csoda, hogy egy 1530-as oklevélben a család fejét a vármegyei előljáróság mint „a mi urunk, rokonunk és barátunk” (*dominus fraterque et amicus noster*) címezi.

Dolhay Szaniszló számos újabb adománylevelet szerzett a család számára, így többek között 1410-ben Dolhára és Románpatakára. Anyai nagyapja, Jánosvajdalfalvi János vajda idegen kezekbe került birtokait, Rozsályát, Sajót, Szurdokot, Batizaházát, Petrovát, Leordinát, Ruzskovát, Ruzska Polyanát és Kohnyát visszaszerezte, ezekre a saját és testvérei nevére királyi adományt nyert (*a korabeli okmányok szerint az így nyert birtokok nagysága elérte a kétszázezer holdat*).

Korjatovics Tódor (*aki egyéb tisztségei mellett beregi, sárosi és máramarosi főispán is volt*) halála után, a mellette a megyében 1414—1415 között alispánként működő Dolhay Szaniszlónak meggyűlt a baja az özvegy hercegnével, Valhával, mivel Dolhay visszatartotta a főispáni jövedelmeket (500 aranyforintot). A munkácsi vár úrnője fegyvereseivel megtámadta Dolhay románpataki birtokát és feldúlta azt. Szaniszló „visszaadta a kölcsönt”, előbb a hercegné románpataki birtokát dúlta fel, majd feldúlta Kaffai Pán Endre nagyberegi birtokos (a munkácsi vár egyik tisztje) házát.

Dolhay Szaniszló előbb, miként ősei a keleti egyház híve volt, majd római katolikus hitre tért. Zsigmond király udvarának tagjaként elkísérte az uralkodót a konstanzi zsinatra is (*erről tanúskodik az egyik, a család tagjai nevére kiállított adománylevél is*). Igen érdekes, hogy Dolhát, illetve a Dolhay családot 1405. február 5-ig (*azaz a község eladományozásáig*) Hosszúmezőnek, illetve Hosszúmezeynek nevezték.

Dolhay Szaniszló számos hadjáratban vett részt, így Nápolyi László hívei, illetve a lengyelek ellen.

Dolhay Szaniszló halála után fiainak Mihálynak és Ambrusnak igencsak meggyűlt a baja a munkácsi uradalommal. Mivel megunták az állandó hadakozást a vár kapitányaival, beregmegyei birtokaikat, Sarkadot, Makarját és Románpatakot 1451-ben elcserélték Hunyadi János kormányzóval, Munkács urával Kereckére és Kusnicára. Ezáltal a család birtokai egy tömbbe kerültek. Bár minden szabályosan történt, a beiktatásra is ellentmondás nélkül került sor, Szilágyi Erzsébet, Hunyadi özvegye 1466-ban pert indított Guthy Ország Mihály nádor ítélőszéke előtt, azzal, hogy az említett csere kérdésében sem ő, sem pedig fia véleményét nem kérték ki. *(A király anyja nevében Peczel-i Benedek nádori ügyvédvalló levéllel vízkereszt nyolcadán (jan.13.) megjelenve előadta, hogy Ulászló lengyel király halála után Dolha-i Ambrus a Mwkach várhoz tartozó beregmegyei Kereczky és Kwsnycza birtokokat elfoglalta és azokat hatalmasul ma is birtokolja, ennek bizonyítására bemutatta a leleszi konvent vizsgálatról szóló oklevelét, mire az alperes Ambrus nevében a leleszi konvent ügyvédvalló oklevelével megjelent Kerepecz-i János azt válaszolta, hogy az alperes Kereczky és Kwsnycza birtokokat nem foglalta el és bírja hatalmasul, mert azok őt és testvérét Mihályt okleveleik alapján megilletik és bemutatta Hunyadi János kormányzó 1450 jan.30-án és a leleszi konvent 1451 márc.13-án kelt, tartalmilag átírt okleveleit, ami után, minthogy a felek ítéletet*

jöllehet János kormányzó Ambrussal és Mihállyal cserére lépett és a nemesek kötelezték magukat, hogy őt a birtokokban megoltalmazzák, Ambrust és Mihályt a kormányzó parancsára a leleszi konvent be is vezette Kereczky és Kwsnycza birtokokban, de mivel a király anyja: Erzsébet 1464-ben a Vítus és Modestus ünnepe utáni vasárnap körül (jún.17.) Budán ő előtte panaszt tett és miután a fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az adománylevelben nincs említés arról, hogy ő vagy a kormányzó valamelyik fia beleegyezését adta volna az oklevélben foglalt birtokcseréhez, továbbá a kormányzó őt és utódait

nem kötelezhette arra, hogy ami az adománylevélben kifejezésre van juttatva, hogy ha a kormányzó vagy utódai Ambrust és Mihályt a fenti birtokokban nem tudják megtartani, akkor ő vagy utódai tartoznak Ambrus és Mihály birtokait visszaadni, az elévülési határidőn belül nekik, főleg a király anyjának, akinek neve az adománylevélben meg sincs említve, a birtokokat visszavehetik, azért a bíróságban vele együtt lévő bárókkal és nemesekkel együtt úgy határoz, hogy Kereczky és Kwsnycza birtokokat a Mwkach várhoz való visszacsatolás végett Erzsébetnek visszaitéli, Makarya, Sarkad birtokokat és Romanpathaka prediumot Mwkach vártól elvéve Dolha-i Szaniszló fiainak: Ambrusnak és Mihálynak ítéli vissza és elrendeli, hogy (...) János, Pakon-i László, Maglod-i János, Myhaldy-i János, Fyldeak-i Gál a királyi kuriából kiküldött királyi emberek valamelyike Kereczky és Kwsnycza birtokokba iktassa vissza a király anyját: Erzsébetet és csatolja vissza Mwkacz várhoz és arról Szent Mihály nyolcadára (okt.6.) tegyen jelentést. – DL 16756, kelt 1466. Március 27.) A nádori szék utasította a Dolhayakat, hogy a két községet adják vissza korábbi tulajdonosuknak (Sarkadot, Makarját és Románpatakot ők is visszakapták) Az ügyben a végső szót Mátyás király mondta ki, aki 1471-ben megerősítette apja cserelevelét.

A Dolhayak állandó viszályban voltak rokonaikkal, a velük a jánosvajdával János vajda-féle örökségben osztályos családdal. Ennek egyik áldozata lett 1465-ben Szarvaszói Gerhes Ostást, akit állítólag Dolhay Ambrus fojtatott a Tiszába. A vizsgálatot követően Mátyás király vagyonesztésre ítélte Dolhayt, birtokait pedig édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozta. Mivel mindhárom elrendelt beiktatásnál az egykori tulajdonos ellentmondott, Szilágyi Erzsébet nem lett Dolha, Zádnya, Bronka, Kerecke, Kusnica, Rókamező tulajdonosa. Később Szilágyi Erzsébet maga (valószínűleg fia közbenjárására) visszaadományozta Dolhay Ambrusnak és utódainak a fent említett birtokokat. Sőt a király utasította a megyék előljáróit, többek között Kinizsi Pál máramarosi főispánt, hogy a családot javaiban ne háborgassák, sőt mindenki ellen megoltalmazzák.

Dolhay Ambrus tovább bővíti a család birtokait, így 400 aranyforintért megvásárolta a Bilkey, Lipcsey és Gorzó családoktól Ökörmező, Kelecsény, Repinye és Vízköz (ma Szolyma) községeket. Az ország előtti érdemeinek elismeréseként 1454-ben Hunyadi János kormányzó közbenjárására V. László király módosította Bereg és Máramaros vármegyék határait, úgy, hogy Dolhay birtokai (Dolha és a Borzsa völgye) az utóbbiba kerültek át, a többi családi birtok amúgy is Máramarosban feküdt.

1460-ban Szapolyai Imre kincstartó közbenjárására Mátyás király engedélyezi, hogy Dolhay Ambrus egy kőházat építtethessen a saját birtokán, oda, ahová kívánja. Dolhay az 1460-ban engedélyezett kőház helyett várat építtetett, ezt azonban az 1471. évi országgyűlés rendelete alapján lerombolták. A király, hogy újabb házat építtessen, elengedte a következő évi adók befizetését.

Mivel Dolhay Tamás 1535-ben főbenjáró bünt követett el (második feleségét ismeretlen okból megölette, Kávássy Kristóf huszti kapitány elfogatta és János király ítélete értelmében lefejeztette.) Birtokait elkobozták és a huszti várhoz csatolták. Ezeket csak fia, III. György szerezte vissza, aki Báthori András országos főkapitány közbenjárására I. Ferdinánd királytól új adományt nyert birtokaira. Dolhay György 1571-ben tovább bővítette a családi vagyont, 400 forintért Kis-Muzsajban egy fél udvarházat vásárolt a hozzá tartozó földekkel együtt.

1569-ben Dolhay György megegyezett unokatestvéreivel, II. Imrével, Dolhay Ilonával, illetve annak férjével, Kornis Gáspárral, hogy minden fennálló perüket beszüntetik és megosztóznak a családi birtokokon. E szerint Kirva, Taracköz, Kőkényes, Irholcz, Nereznicze, Gányafalva, Kalinfalva és Dombó, valamint az ökörmezei, kelecsényi és repinyei részjóságok végérvényesen Kornis Gáspár, neje és mindkét ágú leszármazottaik tulajdonába került, míg Dolha, Zádnya, Bronka, Ravaszmező, Kerecke, Kusnica, Szurdok és Batiza, valamint a rozsályai, leordinai, ruszkovai és ruszka polyánai részek Dolhay Györgynek és Imrének jutottak.

Dolhay Ambrus mellett III. Péter is udvari karriert futott be. Mátyás király udvarában mint apród szolgált, majd II. Ulászló alatt előbb udvarnok (1490–1501), al-lovászmester (1503–1510), majd pedig királyi kamarás (1513–1518). Érdemei elismerésül 1499-ben adományba kapta a rablás és fosztogatás miatt elítélt (kerékbe tört) Dragomérfalvi Demeter birtokait.

A Dolhay család birtokainak egy része leányágon az erdélyi birtokos ruszkai Kornisokhoz került.

A családot II. Imre vitte tovább, akinek házasságából egyetlen gyermek, X. János született. Ez utóbbinak kiskorúsága alatt Dolhay III. György volt a gyámja. A családi birtokok számos per tárgyát képezték, többek között közeli rokonaikkal, a Kornisokkal. X. János Bekényi Thetey Annával 1587-ben kötött házasságából négy fiú született: Zsigmond, IV. György, XI. János és VI. Péter.

1608-ban a Dolhayak 500 forintért megvásárolták a kelecsényi, vízközi, ökörmezei és alsó- és felsőholyatini birtokokat.

VI. Péter igen fiatalon halt meg, egyetlen örököse fia, Pál lett. Dolhay Pál 1652-ben halt el, csak két fia és egy leánya maradt: Gábor, V. György és Mária

(aki losonczi Bánffy Gáborhoz, a későbbi dobokai főispánhoz ment férjhez). Dolhay Gábor még gyermekként halt meg. V. György valamiként belekeveredett valamilyen főbenjáró ügybe, ebből szabadulandó egyezséget kötött Teleki Mihály erdélyi kancellárral, hogy halála után reá és családjára hagyja a Dolhay-uradalmakat. Bár az egyezséget Apaffy Mihály erdélyi fejedelem és I. Lipót császár is megerősítette, maga Dolhay György kezdett pert Teleki özvegye, Veér Judit ellen a rá nézve sérelmes egyezés miatt.

Dolhay bizalmas híve volt Thököly Imrének, a „kuruc királynak” (*aki egyben máramarosi főispán és a huszti uradalom birtokosa volt anyai ági Bethlen-Rhédey rokonság révén*). 1703–1705 között, mint huszti főkapitány tevékenykedett. Birtokán, Dolhán került sor 1703. június 8-án az Esze Tamás vezette kuruc felkelők és a Károlyi Sándor szatmári, illetve Csáky István beregi főispánok vezette nemesi seregek. A csata után Dolhay György szedette össze és temettette el az elesett kurucokat.

Dolhay kétszer is nősült: első felesége Szuhay Erzsébet, második csebi Pogány Krisztina volt. Második házasságából egyetlen leány, Borbála született. Dolhay György 1708 elején halt el, a huszti református templom sírboltjában temették el. Özvegye báró Perényi Imréhez ment férjhez, akit II. Rákóczi Ferenc fejedelem kinevezett a kis Dolhay Borbála gyámjává. A kis örökös mindössze egy évvel élte túl apját. Halálával a családi sírbolton, mint magvaszakadt famíliáét, lefelé fordították a Dolhay család évszázados címerpajzsát.

A Dolhay birtokokra leányági leszármazottként az Ilosvay, a Lipcsey és a Petrovay családok jelentettek be igényt.

(A néphagyomány számos mondát őrzött meg a Dolhay családról. Egyik Dolhay kemény bánásmódja miatt fellázadtak a jobbágyok a Kukla család őseinek vezérlete alatt, de a földesúr leverte őket. Mivel a kastély több alkalommal is leégett, az egyik helyi monda szerint egy Danilo nevezetű jobbágy vetett csóvát az épületre. Egy másik Dolhay nagyon kedvelte a szépnemet és igen víg életet élt, folyton mulatozott környezetével. Tavasz táján halt meg, a hagyomány szerint ilyenkor most is megjelenik a régi vár helyén és tovább mulatozik.)

A Rákóczi-szabadságharc bukása után III. Károly császár a dolhai uradalmat az erdélyi birtokos Teleki családnak adományozta. Teleki László Fejér vármegye főispánja 1712-ben állította helyre a kastélyt, amelyet falakkal és bástyákkal erősített meg. A várkastély az erdélyi várépítés egyik remeke, a négyszögletű várudvart négy nyolcszögletű, kétszintes bástya és egy kapubástya védi. A falakban mindenütt lőrések vannak, ezekben puskákat, kisebb ágyúkat helyeztek el (formájában nagyon hasonlít a marosvásárhelyi vártemplomra).

Teleki László birtokát unokaöccse (I. Sándor fia) II. László örökölte (felesége Ráday Pál, Rákóczi kancellárjának lánya volt). Első gyermekük már Huszton született. A család bár nem lakott állandó jelleggel a vármegyében, az uradalmi központot tovább építették, mai arculatát 1774-ben nyerte el. A falakhoz csatlakozik a földszintes, barokk manzárdtetővel fedett, főhomlokzatán rizalittal és falpillérekkel tagolt várkastély. Nagyméretű, szögletes ablakai keretezettek. A kastéllyal szemben gazdasági épületek támaszkodtak a várfalhoz.

A dolhai Teleki-uradalomhoz ebben az időben Dolha, Zádnya, Szuhabaranka, Kovácsrét, Bereznik, Ravaszmező falvak (az egész Borzsa-völgy felső szakasza) tartoztak. Az uradalom gazdasági életéről tanúskodik a gróf Teleki László és Kallós László uradalmi intéző között fennmaradt levelezés (1751–1780). Ebből tudjuk, hogy Dolha környékén a Telekiek jelentős manufaktúráis termelést indítottak meg. Így foglalkoztak mészégetéssel, működött a papírmalom, a vasöntöde, de egy szövőgyár is, amely a család uradalmában termelt kender dolgozta fel.

A Teleki-család jelentős mértékben támogatta a református egyházakat. Így több egyházközségnek adományozott kisebb-nagyobb összegeket fenntartásra és templomépítésre. A Teleki-uradalom egészen 1920-ig fennállt, a csehszlovák korban körzeti kórházat helyeztek el a kastélyban. Ma tüdőbeteg-gondozó intézet működik benne.

A várkastély kőfalai egy 65x65 méteres területet zárnak közre. Az udvarban lévő park megőrizte eredeti felosztását, az egyik tölgy életkora meghaladja a 300 évet is.

A Dolhay Ambrus által építtetett, majd az országgyűlés által leromboltatott várkastély a jelenlegitől nem messze, a mai görög katolikus templom helyén állt. A vár lerombolásakor megmaradt az egykori kápolna, amelyet később a Dolhayak, miután áttértek a református vallásra, családi templomukként és temetkezési helyként használtak. 1703-ban a család itt, a kápolna mellett temettette el a község melletti csatában elesett kurucokat. A néphagyomány a csata helyét a mai napig „Lemácski”-nak nevezi.

A barankai vár

Baranka község határában, a Borzsa völgyet lezáró hegy tetején láthatók a barankai vár romjai. Építésére valószínűleg a tatárjárást követően került sor a beregi királyi uradalom védelme érdekében. Történetével kapcsolatban nagyon szűkszavúak a források, első említése a IV. Béla és fia, István ifjabb király közötti háborúskodás idejéből való. A király tanult a közte és apja közötti konfliktusból (II. Endre elválasztja fiát feleségétől, a bizánci Máriától) és fiának átengedi a keleti országrészt. Később mégis meggondolja magát és visszavonja fia felhatalmazását (a viszály okozói Mária királyné és Anna macsói hercegnő, akik az utóbbi fiát, Béla herceget látnák szívesen a trón örököséként). Különösen az okozott problémát, hogy a két „királyi udvar” főurai is a maguk javát keresték, s tovább szították az ellenségeskedés parazsát. A pozsonyi és a poroslói békekötés ellenére 1264-ben elszakad IV. Béla király türelmének fonala (állítólag az ifjabb király tudta nélkül hadjáratot vezetett a Balkánra és saját pénzt veretett), s hadai megtámadták Patak várát, ahol elfogták és fogságba hurcolták István feleségét, Kun Erzsébetet és kisfiát, Lászlót. Ezután a királyi hadak Erdélyre támadtak és Feketealom várába szorították Istvánt. Az „ifjabb királyi” csapatok szétverik az ostromlókat, s egészen a Dunáig kergetik azokat. Az isaszegi győzelem Istvánnak kedvez, aki azonban húga, a Nyulak-szigetén apácáskodó Margit kérésére megkegyelmez ellenfeleinek.

A krónikák szerint a barankai vár alatt is ádáz küzdelmek folytak, az ostromlók csapatát Csák nembeli Péter mester foglalta el az ifjabb király javára (az eseményt IV. (Kun) László király egy 1273-ban kiadott oklevele említi). Az ostromban maga Csák is megsebesült. III. András, az utolsó Árpád-házi uralkodó több oklevelében is foglalkozik a barankai várral, így 1292-ben és 1296-ban, amikor utasítja Mihály ispánt,

és annak fiait István és Pál mestereket, hogy a várat kellőképpen megvédelmezzék.

III. András trónra lépését követően egy széles koalíció ellen kénytelen fellépni. Elsőként Habsburg Albertet, későbbi apósát veri meg. Az osztrák herceggel kötött hainburgi szerződés (1291) egyik cikkelye írja elő a barankai vár lerombolását (valószínűleg a galíciai herceg kérésére). A várat egy 1336. évi határjárású jegyzőkönyv már romosnak mondja. Egy 1725. évi térképen, mint „arx deserta” még föl van tüntetve Bereg és Máramaros vármegyék határán. Mára csak néhány falmaradvány jelzi a barankai vár helyét.

A barankai várról fennmaradt rege szerint még a Dolhayak ideje előtti korban kegyetlen rablók laktak a várban és addig sanyargatták a vidéket, míg végre a nép megunt a sok zaklatást. Pünkösöd vasárnapján este aztán összeszedtek minden lábasjószágot, ökröt, tehenet, lovat, juhot, kecskét és sertést, de még a libákat, kacsákat és tyúkokat is, s mindegyiknek fejére égő gyertyát erősítettek. Így indultak el a vár felé. A rablók a sok apró lángtól igen megijedtek, azt hitték, hogy ostromló sereg vette körül a várat. Egy részük leugrott a mélységbe, a vezér lova patkójának nyomát ma is mutogatják a völgyben egy szikladarabon. A többiek felkészültek a védelemre, de a lakosok csóvát vetettek a várra, így a rablók bennégtek.

Visk

Máramaros vármegye egyik legnagyobb települése az öt koronaváros egyike volt, amelynek vára Huszt megépülte előtt a sóbányák védelmét látta el. A viski vár felépülése az utolsó Árpád-házi királyok idejére tehető. 1271-ben előbb V. István, majd később IV. (Kun) László adott engedélyt a Huntpázmány-nemzetségből származó Mykov (Mikó) és Chepán (Csépán) vitézeknek a várépítésre. A kiváltságot azért kapták, mert testvérük, Echelleus (Ekhellős) az Ottokár cseh király ellen folytatott háborúban hősi halált halt.

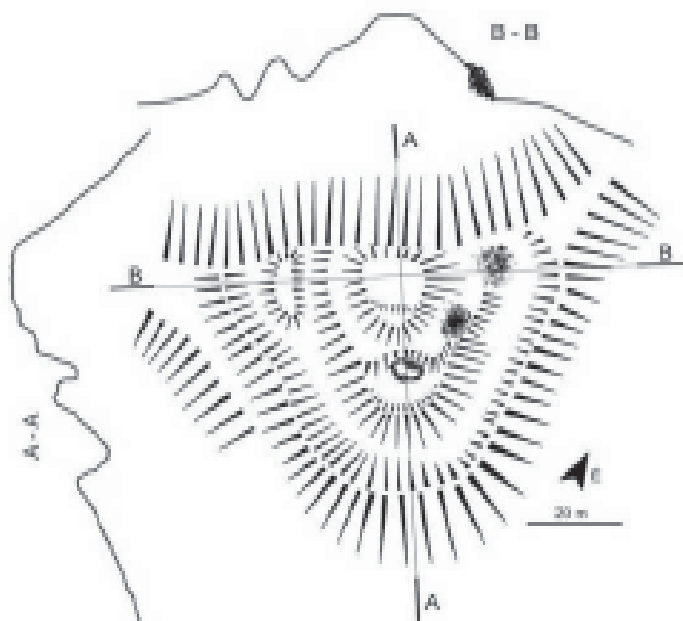
A testvérek később részt vettek abban az ütközetben is, amelyet Habsburg Albert és Nassaui Adolf a német császári trónért folytatott (III. András király

Habsburg Albert veje volt), amelyben Chepán különösen kitűnt bátorságával. Éppen ezért a király ismét megerősítette őket birtokukban, amelyet később, 1300-ban a család „a király és az ország rendjei kérésére” lemondott birtokáról (*cserébe 3 ugozsai falut – Rakaszt, Feketeardót és Nyírteleket – kaptak*).

Ebben az időben Visk lakosságát a III. Béla idején betelepített szászok alkották. Számukra Károly Róbert 1329-ben kiváltságlevelet adott ki.

Visk várának romlása a huszti vár felépülése után indult meg. Újjáépítésére valószínűleg azért nem került sor, mert a medrét folyton változtató Tisza csökkentette a bal oldali útvonal szerepét. Mára csak a Várhegy neve őrzi az egykori viski vár emlékét. Különlegessége, hogy nemzeti várnak épült, s csak később került királyi tulajdonba.

Ugoicsa vármegye

A nagyszőlősi Kankó vár

Nagyszőlős és vára a tatárjárást követően emelkedik fel, amikor elpusztult az eredeti vármegyeközpont, a saját várral is rendelkező Sásvár (ehhez a településhez tartozott a megye nevét adó Ugoicsa nevű helység is. Nagyszőlős és vidéke királyi tulajdon volt, itt húzódott a királyi vadaskert határa, erre utal a mai Szőlősvégárdó neve is). Károly Róbert az oligarchák egyik legnagyobbikának, a Borsa nemzetségből származó Benedek (Beke) tárnokmesternek

adományozta Szőlőst, aki itt erős várat építtetett. Később a Borsák Csák Mátéval szövetségben felkeltek a király ellen, aki Debrecen mellett verte le a felkelők seregeit. Borsa Kopsz nádor Súlyomkő várában esett fogságba, a király itt le is fejeztette.

A szőlősi várat az ostromlók lerombolták, az uradalom a király első felesége, Mária tulajdona lett, később is királynéi birtokként szerepelt.

A szőlősi vár újjáépítése a Perényi család nevéhez fűződik, amely Zsigmond királytól kapta örök adományul hűséges szolgálataiért (Perényi Péter országbíró követként Kis-Ázsiában járt egy törökellenes szövetség megkötése céljából, illetve a család tagjainak jelentős szerepük volt a királyellenes felkelés leverésében). Az 1399-ben kiadott oklevél várépítési engedélyt is tartalmazott, ebből következik, hogy a Borsák vára ekkor már nem állt. Néhány évvel később kapták meg Nyaláb várát is, így a Perényi család Ugoicsa vármegye legnagyobb földbirtokosa lett (sőt egy ideig a huszti uradalmat is birtokolták).

A szőlősi ferences rendház építése Perényi Gábor és Perényi István nevéhez fűződik (mindketten a Frangepán családból házasodtak). A legendák szerint a török veszély elől ebbe a kolostorba menekítették Kapisztrán Szent János ereklyéit is. A ferences szerzetesek hosszú ideig élvezték a Perényiek jóindulatát, hiszen Perényi János is végrendeletében több kiváltságot biztosított számukra.

A mohácsi csata számos áldozatot kívánt a Perényi családtól is: a csatatéren maradt Perényi Gábor ugcocsi főispán, Perényi István máramarosi főispán és Perényi Ferenc nagyváradai püspök (*a holttesteket Perényi Imre nádor özvegye, Kanizsay Dorottya temettette el*).

Perényi Istvánné Frangepán Erzsébet (Isota) 1532-ben ismét férjhez ment, kezét a Felvidék egyik legnagyobb vagyonszerzőjének, Serédy Gáspárnak nyújtotta. Itt, mostohaapjuk udvarában tértek át a Perényi fiúk a protestáns hitre. Ebből a megfontolásból kötöttek házasságot is, Perényi Ferenc 1554-ben feleségül vette Bebek Ferenc lányát. Később apósával együtt elszakadt I. Ferdinándtól és János Zsigmond erdélyi fejedelem pártjára állt. Több alkalommal megtámadta a császári seregeket, amit megbosszulandó Wolfgang Pucham tábornok megostromolta a nagyidai várat (*Perényi birtokát*) és lerombolta azt (*a történetet Arany János is megírta „A nagyidai cigányok” című művében*).

Izabella királyné visszatérését követően Perényi elfoglalta a szőlősi kolostort és kifosztotta (*a néphagyomány szerint azért, mert a szerzetesek fogva tartották a főúr lányát*).

A császáriak sem maradtak tétlenek: Telekessy Imre felső-magyarországi főkapitány előbb a kovászói várat vette meg, majd ostrom alá vette a szőlősi várat is. A többnapos ostromot követően Perényi Ferenc és családja fogságba esett.

A várat Székely Antal kapitány újjáépítette, de még abban az esztendőben az erdélyi hadak Balassa Menyhárt (*Balassi Bálint, a költő nagybátyja*) vezetésével megostromolták. Időközben Telekessy Imre is visszatért hadaival, így Balassa javaslatára megállapodást kötöttek, miszerint a védők minden ingóságukkal elvonulhatnak, a várat pedig lerombolják.

Ez 1558-ban történt, a vár azóta is romjaiban áll...

A szőlősi várat a néphagyomány Kankó várának nevezi. Az elnevezés a ferences szerzetesek durva kalikóból készült csuhájáról származik. A Kankó név 1573-ban fordul elő először írásban.

Egy másik néphagyomány szerint Kankó egy rablólovag volt, aki Szőlősről és Nyaláb várából tartotta rettegésben a környéket. Kankó nevéhez fűződik „A szépasszony dombja” mondája is.

Az elhagyott várat és környékét a környékbeliek az elmúlt évszázadok során a teraszos szőlőművelés „építőanyagául” használták.

A vár négyszög alaprajzú, sarokbástyás épület, amelynek egyik sarkán állt a lakótorony. Az 1–1,25 méter vastagságú falak kőből készültek.

A királyházi Nyalábvár

A mai Királyháza helyén már a korai paleolitik korban volt ősemberi település. Ez a mintegy 500 ezer évvel ezelőtt létezett helység nemcsak Kárpátalja, hanem Közép-Európa legrégebbi települése. A nagyközség területén különböző leleteket találtak a későbbi kőkorszak és bronzkorszak idejéből: kőből készült munkaeszközöket, sőt, pénzerméket a későbbi korokból, főleg a Római Birodalom idejéből. Itt találták meg egyebek között Commodus császár (uralkodási ideje 180—192) ezüst dénárját.

A várdomb valóságos geológiai csoda, valószínűleg vulkanikus eredetű, hiszen a környéken több kilométerre találhatók csak hegyek.

Királyházáról mint településről évszázadokig alig történik említés. Csupán a várdombon épült Nyalábvár játszott némi szerepet történelmünkben már a XIV. század óta. Korábban az ott lévő épületek csak arra voltak alkalmasak, hogy meghúzódhassanak bennük Nyaláb rablóvezér és társai zsákmányukkal, foglyaikkal. Ennek a valóságos rablófészeknek két „várnagya” ismeretes: Dacsó László és Fancsikay Mojzes, akik fegyveres szolgáltaikkal büntetlenül garázdálkodtak a környéken.

Az Árpád-házi királyok közül V. István igen szeretett a Királyháza körüli őserdőkben vadászgatni bölényre, medvére, vaddisznóra és gyakran terhelte kíséretével együtt a lakosságot. Kárpótlásként néhány kiváltságot adott nekik. Az egyik az volt, hogy önállóan választhatnak maguknak plébánost. A király elrendelte, hogy a dombok egyikén királyi házat – Domus regalist – építsenek, innen kapta a nevét a település is.

Királyházát csak 1264-ben említi IV. Orbán pápa egyik levelében – Queraliaza néven – és inti Istvánt (IV. Béla és Maria Laszkarisz nikaiai hercegnő fiát), hogy a várat adja vissza anyjának, mert annak előtte is a királynék birtoka volt.

A vár a zürzavaros XIII. és XIV. században gyakran cserélt gazdát. IV. László idejében az Ubulfiaké, később a Tamásfiaké, majd a Moldvából áttelepült Balk és Drágfiaké, akik ezt Nagy Lajos királytól kapták. A Drágfi családbeli Miklóst Erdély vajdájává nevezte ki. Ekkor Királyházára és környékére még nagyobb mértékben folytatódott az oláh és ruszin lakosok betelepítése. E telepítéseket már IV. Béla király megkezdte, miután a tatárjárás úgyszólván teljesen elpusztította Ugocsát. Zsigmond király a várat elvette a Drágfiaktól és 1405-ben Perényi Péter országbírónak adta. A vár végleg a Perényieké maradt. Az új tulajdonosok nemcsak az épület külső megerősítésével törődtek, hanem a belső díszítéssel is.

Perényi Gábor özvegye, Frangepán Katalin itt élt kiskorú fiával, Jánossal. Frangepán Katalin meghívta János fia nevelőjének Komjáti Benedeket, Erasmus követőjét. Komjáti ott a várban fordította le Pál apostolnak az Újszövetség jeles

értelmezőjének 13 levelét 1532-ben. Ezt a fordítást Frangepán Katalin saját költségére Krakkóban Victor Hieronymus nyomdájában 1533-ban kinyomatta. Ez volt az első, nyomtatásban megjelent magyar nyelvű könyv.

A vár a XV. század második felében a Báthoriak kezére jutott, majd ismét visszakerült Perényi János kezébe. Ilosvai Selymes Péter is lakója volt az irodalompartoló főúr, Perényi István jóvoltából. Itt készült el 1574-ben „Az híres neves Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokoskodásáról való historia”, amelyet Perényi Istvánnak ajánlott. Járt a Nyalábvárban Balassi Bálint, a magyar líra kiemelkedő képviselője is.

II. Ulászló király is többször megfordult Nyalábvárban, szerette volna, ha halála után a várkápornában temetik el az ottani kriptában. Ezt a kápolnát a szovjet megszállók 1946-ban, mint „hadifontosságú célpontot” lerombolták. 1993-ban közadakozásból újjáépítették.

A vár történetéből már csak néhány mozzanatot idéznénk. Lipót császár rendeletére a Nyalábvárba Brandenburi Mejer Conrád parancsnoksága alatt német katonaságot helyeztek el, mivel a Wesselényi-összeesküvésben több ugocsai család tagjai is részt vettek: a Ráthonyi, a Fancsikay, az Ujhelyi család és a császár attól tartott, hogy a felkelés újra fellángolhat, ezért szállta meg Ugocsa megye egyetlen erősnek tartott várát.

Ugocsa vármegye gyűlését 1670. június 14-én Tekeházán tartották, mivel a Nyalábvárban erre már nem volt lehetőség. Már ekkor híre kelt, hogy a császár le akarja romboltatni a várat, amit a Perényi család császárhoz hű tagjai, sőt, a rendek is megütközéssel vettek tudomásul. Megpróbáltak intézkedni: megbízták Hartványi János alispánt, hogy a megye közössége nevében menjen Lipóthoz, könyörögje ki Nyalábvár épenhagyását. Küldetése nem járt sikerrel. A várat 1672-ben robbantották fel.

Ung vármegye

Az ungvári vár

Úgy vélem, Kárpátalján nincs olyan ember, aki legalább egy alkalommal ne járt volna az ungvári várban, annál is inkább, mert itt működik a Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum is. A középkori hangulatát megőrző vár a hét minden napján (hétfő kivételével) a látogatók rendelkezésére áll, múzeumában a kárpátaljai táj élővilágával, történelmével ismerkedhetnek az érdeklődők, udvarán, az árnyas fák alatt pedig az egykori munkácsi–frigyesfalvi vasgyár remekművei tekinthetők meg.

Az ungvári vár a magyar történelem igen korai korszakában, a honfoglalás idején tűnik fel először a krónikákban. Anonymus szerint a Kárpátokon átkelt magyar seregek először Hung (Ung) vára mellett pihentek meg. Itt, a táborban adta át Álmos nagyfejedelem hatalmát fiának, Árpádnak. Állítólag a várról kezdték el a magyarokat hungvárusoknak nevezni Európa-szerte.

Így szól a legenda. Sokan Anonymust „csacska fecsegőnek” tartják, viszont számos megállapításáról az elmúlt évek alatt bebizonyosodott, hogy krónikája történelmi tényeken alapszik.

Az Ung folyó völgyében már a korai kőkor ideje alatt is éltek emberek. Ezt bizonyítják a Várhegyen, a gerényi és a radvánci dombokon talált leletek. A folyóvölgy környékének mocsaraiból kiemelkedő Várhegy ideális hely volt az Ung völgyében északra tartó kereskedelmi és hadiutak ellenőrzésére, éppen ezért itt épült fel a vár, mint az ungi várispánság központja (a várhoz 18 település tartozott). Az erősség szerves része lett az északkeleti végvárrendszernek. Egyes kutatók állítása szerint a Várhegyen csak a „harmadik” vár épült fel: az első az Ung és a Laborc folyók

egyesülésénél, a második pedig Gerény község északi részén állhatott. Viszont a természeti viszonyok mind arra utalnak, hogy mindhárom vár a vulkanikus eredetű dombon állt.

A vár a tatárjárás után épült ki, ekkor főleg védelmi célokat szolgált, de nem lehetett igazán nagy hadászati jelentősége, mert egy ezen időben kiadott királyi oklevélben Nevicke egyik tartozékaként szerepel, mint „oppidum sen castellum Ungwar”.

Az ungi királyi uradalom 1290-ben kerül elidegenítésre, a várat már korábban, 1288-ban

IV. (Kun) László Aba Amadé nádornak, az északkeleti felvidék kiskirályának adományozta. Aba Amadé 1305-ös kassai meggyilkolása után fiai fellázadtak Károly Róbert király ellen, aki az Abákat a rozgonyi csatában leverte. Ungvár egy időre Pethene fia Péter ungi főispán tulajdonába jutott, majd a királlyal Nápolyból Magyarországra került Drugeth család kapta meg adományba. Ekkor vette kezdetét a Drugethek közel 360 éves uralma.

A Drugethek európai minta alapján átépítették a várat. A munkálatok 1317-ben kezdődtek Drugeth Fülöp idején, de még jó harminc év múlva is folytatódtak. A későbbi időkben a mindenkori védelmi követelményeknek megfelelően több alkalommal is átépítették, így 1598-ban. Ez utóbbiról tanúskodik a központi várépület bejárata feletti évszám, illetve a négy seregély a Drugeth család címeréből.

Ekkor alakulhatott ki a vár jelenlegi arculata is, igaz a védművek jelentős részét az utóbbi évszázadok alatt lebontották. A vár a reneszánsztól a barokkon keresztül magán viseli a különböző művészeti korok stílusjegyeit. A vár egy várkastélyá átalakított belső várból, illetve egy azt körülvevő, négy fülesbástyával és egy háromszögletű bástyával megerősített védőfalból áll. Északkeletről meredek szikla teszi lehetetlenné a megközelítést, a többi három oldalon 15–20 méter széles és 8–10 méter mély árok övezte a külső falakat. Hasonló árok vette körül a várpalotát is, igaz ez jóval sekélyebb volt, mélysége 3–4 méteres

lehetett. Mind a külső védműveket, mind a várpalotát felvonóhidakon lehetett megközelíteni. A vár kapuja előtt volt a palánkkal elkerített elővár, ahol a katonák laktak.

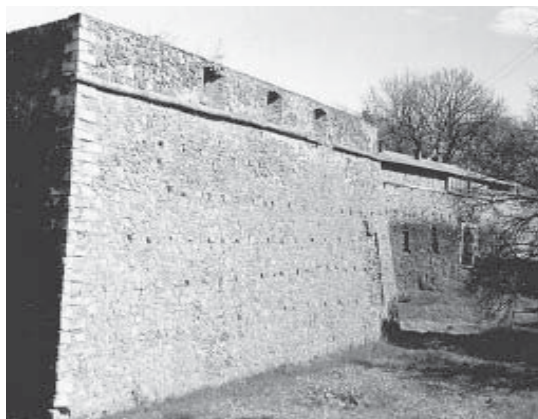
A vár andezitből készült falainak vastagsága meghaladta a 2,5 métert. A falakban védőfolyosók haladtak, segítve a védelmet. Az egész vár területe 8,5 hektárt tesz ki, ebből 6 hektár a várpark.

Az önálló védművekkel rendelkező várkastély eredetileg reneszánsz stílusban négyszintesnek épült, azonban a negyedik, fából készült szint leégett. A belső udvarban még látszanak a nyomai (hasonlóan a sárospataki vár Perényi-loggiájához) az egykori íves reneszánsz tornácnak. Ugyancsak itt látható

közel 30 méter mély kút is. A palotában 40 helyiség és számos galéria található. A néphit szerint a kastély vastag falaiban titkos folyosók húzódnak, valahol itt falazhatta be élve az egyik Drugeth gróf a lányát, mert az egy egyszerű szolgálégyénybe szeretett bele. Állítólag a grófkisasszony azóta is kísért a vár termeiben.

A vár fénykora Bercsényi Miklós idejére tehető, aki két felesége révén (mindkettő Drugeth-leszármazott volt) jutott az óriási uradalomhoz. A korabeli leírások szerint ekkor a helyőrség 511 főt tett ki, a bástyákon pedig 30 ágyú vigyázta az Ung völgyének biztonságát. A gróf hatalmas könyvtárat tartott, ugyanakkor nem volt mentes tőle a mulatozás sem. Az egyik vadászatán vendége volt II. Rákóczi Ferenc, aki Bercsényi hatására látott hozzá a szabadságharc szervezéséhez. Amikor a szervezkedés kitudódott, Rákóczit letartóztatták, Bercsényi pedig Lengyelországba menekült.

Ungvár ostrom útján került a felkelők kezébe, s Rákóczi pártján maradt

egészen 1711-ig. A szabadságharc bukása után szomorú sors várt a vidékre: Ungvárt kamarai várossá „fokozták” le, elvesztette addig élvezett önkormányzatát, a város a Királyi Kamara irányítása alá került. 1711–1771 között a várban császári katonaság tanyázott. 1771-ben Bacszinszky András görög katolikus püspök levélben fordult Mária Terézia királynőhöz, s kérte, hogy a várat adják át a püspökségnek. A királynő 1775-ben az egyháznak adományozta a hadászati célokra már alkalmatlan várat.

A vár udvarában láthatók az 1248 és 1250 között épült vártemplom romjai. A templom kriptájában temették el a Drugeth család gerényi ágának több tagját, így Drugeth Bálintot és fiát, Istvánt. A templom arról nevezetes, hogy 1646. április 24-én az ungvári uradalom 63 papja az egri püspök jelenlétében visszatért a katolikus egyház kebelébe, létrehozva a görög katolikus egyházat.

Szerednye

A várrom Szerednye község délnyugati részén fekszik. (Ha valaki fel szeretné keresni a romot, a községen áthaladva a malom mögött lévő bal oldali úton, a patak partján lehet eljutni az épülethez, amelynek környéke a helybelieknek „köszönhetően” szemétkerakóvá változott. Pedig a várrom műemlék – erről tanúskodik az ukrán nyelvű tábla is.)

A szerednyei rom különlegessége, hogy egyike volt a ritka síkvidéki váraknak, amely megőrizte a legrégebbi középkori vártípusok alapvető vonásait.

Ez a vártípus Európa-szerte már a X-XI. században elterjedt, mintájukat a Karoling-kori erősségektől vették.

Az egykori vár eredetileg egy központi toronyból (donjon) állt, köréje épültek fel a vár egyéb épületei és védművei. Az eredetileg kétszintes (egyések szerint háromszintes) torony méretei igen lenyűgözőek: 19x18 méteres, a falak vastagsága pedig elérte a 3 métert is. Mára csupán az első szint maradt meg részleteiben, a faragott kövek nagy részét a helyi lakosság hordta szét építkezés céljából. A torony alagsorában a borospince és a börtön, az első szinten a lovagterem és a kisebb helyiségek, míg a

másik szinten a földesúri lakrész kapott helyet. A lakótornyot vastag kőfalak, illetve kettős sánc- és árokrendszer védte, ez utóbiba vezették a szomszédos patak vizét.

A várat a 12. században a templomos lovagrend építette, akik II. Géza király hívására érkeztek Franciaországból. (A Templomos Lovagrendet 1119-ben alapította Jeruzsálemben Payns-i Hugó lovag a szentföldi zarándokok védelmére. Utóbb kórházi szolgálatot is teljesítettek. Fehér ruhán vörös keresztet viseltek. A rend élén álló nagymester székhelye Jeruzsálemben, majd Cipruson, végül pedig Franciaországban volt. A templomos lovagok, akik egy személyben szerzetesek és katonák voltak, a rend alapításakor még betartották a szabályzatukban szereplő nötlenségi és szegénységi fogadalmat. A szentföldi hódítások következtében

azonban a lovagok meggazdagodtak, s ezzel pedig megnőtt hatalomvágyuk is. A rend nagymesterei beavatkoztak a szentföldi államok politikájába, s nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a moszlim uralkodók, különösen Szaladdin sorra meghódítsa azokat. Miután kiszorultak a Közel-Keletről, a Pireneusi-félszigeten vettek részt a mórok elleni küzdelemben. A lovagrend erődjei védelmezték a zarándokok biztonságát a Santiago de Compostelába vezető úton.

A Franciaországban is hatalmas vagyonra és nagy befolyásra szert tett lovagrend (pénzkölcsönzésükkel kezükben tartották a királyságot) kihívta maga ellen IV. (Szép) Fülöp francia király haragját. (A király korábban székhelyén fogságba ejtette magát VIII. Bonifác pápát is, majd annak halála után Avignonba tette át a pápák székhelyét.) A király eretnekséggel, istenkáromlással és erkölcstelenséggel vádolta meg a lovagrendet, annak vagyonát elkoboztatta, tagjait elfogatta és bebörtönöztette. V. Kelemen pápa (a francia király kreatúrája) a viennei zsinaton kiközösítette és feloszlatta a rendet, a rend nagymesterét, Jacques de Molay-t és társait a párizsi Cite-szigetén elégették. A nagymester halála előtt megátkozta a királyt és családját, amely így az idő távlatából nézve tényleg „megfogant”: a királlyal és három fiával férfutódok híján kihalt a Capet-dinasztia, s kezdetét vette a százéves háború.)

A rendet Magyarországon 1169-ben említik először, amikor Dalmáciában, az apostoli Szentszéknek felajánlott vránai (aurániai) perjelségben telepedtek le. Később Bélaváron (Kőrös vármegye), illetve Esztergomban kaptak birtokokat.

Miután Magyarországon is feloszlatták a rendet, a birtokaik többségét a johanniták kapták meg, míg a szerednyei vár az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek, a pálosoknak jutott. De ők sem bírhatták sokáig a várat, a szerzeteseket néhány év múlva elkergették.

Ezután világi tulajdonba került a birtok, elsősorban a Pálóczi család birtokolta Szerednyét és a hozzá tartozó falvakat: Császlócot, Nagygejőcöt, Ignécet, Beregrákost, Ungtölgyest, Ungordast stb. A Pálócziak Zsigmond király uralkodása idején az északkeleti Felvidék egyik legnagyobb családjává küzdötték fel magukat: a család nádort, országbíró, sőt a katolikus egyház fejét, az esztergomi érseket adta az országnak.

Pálóczi Antal, a család utolsó férfitagja 1526-ban a mohácsi csataterén esett el. Mivel nem volt férfiági leszármazottja, birtokai a közeli rokonokat, a Dobókat illették meg. A rokonok azonban csak a pálóci és szerednyei uradalmakat tudták megszerezni, a legnagyobb birtokot, Sárospatakot Perényi Péter koronaőr kaparintotta meg. A Dobók idejében épült ki a szerednyei vár teljes védrendszere, illetve, mivel a család borkereskedelemmel alapozta meg vagyonát, ekkor vájatták ki török rabokkal a ma is használatban lévő borospin-

céket (ezekben a pincékben érnek a szerednyei Leányka Agrárcég nemzetközi díjnyertes borai).

A vár egyik legismertebb tulajdonosa Dobó István, az egri vár védelmének (1552) megszervezője volt. A főúr, aki később számos várat és uradalmat kapott az uralkodótól, nagyon kedvelte a kis erösséget, számos alkalommal tartózkodott itt, gyakran vadászott a környező erdőségekben. Itt is érte a halál 1572-ben. A holttestét a család ruszkai sírboltjában helyezték örök nyugalomra. A szívét viszont itt, Szerednyén temették el.

A Dobók után a Homonnai Drugeth család szerezte meg a várat (ez a család birtokolta Ung megye közel felét). A vár romlása a Rákóczi-szabadságharc után indult meg, miután elveszítette katonai jellegét. Ekkor a Perényi és a Barkóczy család örökölte részbirtokként, viszont a urak nem sokat fordítottak a szabadságharc során keletkezett károk kijavítására. Jelentős károkat okozott az a tűzvész is, amelynek nyomaira a múlt század 70-es éveiben lefolytatott ásatások során bukkantak.

A 19. század elejére a vár már csak romjaiban állt. Így várja ma is az érdeklődőket, pedig kisebb munkával meg lehetne tisztítani a környéket, s akkor a látogatóknak nem kellene a szederbokrokra és a kihordott szemeten átküzdeniük magukat, ha látni szeretnék a középkori építészet eme remekét.

Nevicke

Egy, a középkor történetét ismerő és szerető ember számára a nevickei vár testesíti meg az ideális lovagvárat. Megfigyelhetjük, hogyan épült fel a kapubástya, elképzelhetjük, hogyan működött a felvonóhíd, milyen védművekkel

rendelkezett egy vár a XV-XVI. században, hogyan éltek a várurak. A középső várból keskeny kapubástyán keresztül (csak részleteiben maradt fenn, de még az egykori kapusfülke helye is felfedezhető) jutunk el a felsővár udvarába, amely fölé a lakótorony hatalmas tömbje emelkedik. A homokkőből faragott ajtókereteken a XX. század ifjú turistáinak „keze nyoma” látható (itt járt X.Y.). Ennek el-

lenére, ha az ember behunyja a szemét, szinte maga előtt látja a rózsafákkal beültetett udvart, a sürgőforgó személyzetet, amint egy ünnepségre készülnek. A torony fokán a várúr csóvás zászlaját lengeti a szél, jelezve a vidéknek: Drugeth György hazatért családi fészkebe.

De nemcsak családi fészek, rablólovagok vára is volt Nevicke, ahonnan

Homonnai Drugeth Gáspár az Ung völgyében Galíciába és Lengyelországba tartó kereskedőket sarcolta évekig.

Egy 1509-es családi perben a Homonnai Drugeth család tulajdonában a következő birtokokat találjuk: Barkó és Jeszenő várak, Zemplén várkastély, Nevicke vára, Ungvár várkastélya. Úgy tűnik, a nevickei vár fontosabb erősnégnek számított, mint Ungvár.

A nevickei vár II. György idején lett a Drugeth család fészke. Az erőszakoskodó nagyúr, aki még tulajdon szüleit is megostromolta gerényi birtokukon, itt telepedett le feleségével, Dóczy Fruzsínával. Házasságukból két gyerek született: Mária és György. Mivel Drugeth György korán meghalt, özvegye vette át a hatalmas birtokok irányítását. Gyermekei örökségének védelmében gyakran került összeütközésbe szomszédaival, különösen Zokoly Péterrel és Bánóczy Simonnal, akik állandó zaklatásaikkal elérték, hogy az özvegy csapataival rajtaütött Zokoly egyik birtokán és feldúlta azt.

A ravasz szomszédok hatalmaskodás címén feljelentéssel fordultak a kamarához, amely az ügyet az országgyűlés elé tárta. Mivel még tulajdon rokonai sem támogatták, az országgyűlés 1600-ban külön cikkelyben ítélte el, amely szerint „*Homonnai Györgyné Dóczy Fruzsina és kiskorú fia ellen, mint közönséges gonosztevők ellen kell eljárni.*”

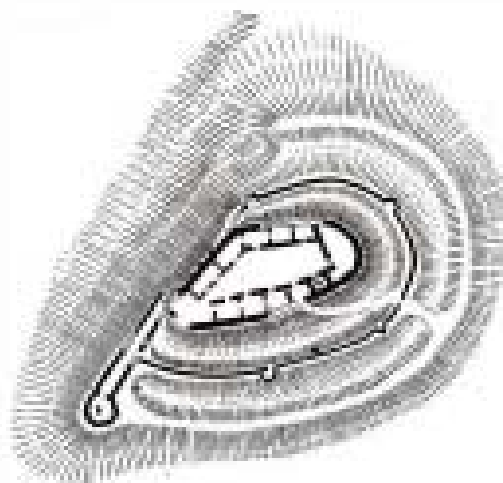
De mivel még így sem tudtak elbánni vele, elhíresztelték, hogy fiát még kiskorában kiejtette a bölcsőből a dajka, s a gyermek meghalt. Ezt eltitkolandó, a nagymama egy váraljai paraszt gyermekét vette magához és azt nevelte a Drugeth-vagyon örököséként. Drugeth Bálint, a „hiszékeny” rokon, a család másik ágának a feje hitt is a szóbeszédnek és ostrom alá vette Nevicke várát.

Először a vizet vezették el, majd kiéheztették az őrséget. Dóczy Fruzsina és gyermekei csak nagy nehézségek árán, titkos hegyi ösvényeken tudtak eljutni Lengyelországba. Gyermekei később kegyelmet kaptak, de neki örökre Lengyelország lett a hazája.

De lássuk csak, mit ír a Kárpátalja útikönyv a nevicsei várról?

A hagyomány szerint a várat a honfoglalás előtt a szlávok emelték, s a neve Nevisztká, menyasszonyt jelent. A várat Aba Amadé, a Felvidék egyik kiskirálya építette a XIII. század végén. A kiskirályokat leverő Károly Róbert a királyi tulajdonba került Nevicskét 1322-ben egykori nevelőjének, Drugeth Fülöpnek adományozta.

Az 1312 előtt épült erődítmény a szabálytalan elliptikus alaprajzú belső tornyos várak körébe tartozik. Több periódusban épült. A belső várat három oldalról védőárok, a negyediken – északnyugaton – közvetlenül a támfallal megerősített meredek hegyoldal védi. A védőárkon kívül húzódó védőfalat négy bástya – három ovális és egy háromszögletű – erősíti. A vár bejárata a délnyugati hatszögű védőbástyán volt, amelyet fahídon lehetett megközelíteni. A hatszögű bástyát vastag falak között vezetett védőfolyosó kötötte össze a belső várral, illetve annak előudvarával. A várnak két külön bejárata van. A második a délkeleti oldalhoz vezetett a háromszögű bástya közelében lévő külső kapun keresztül. A vár legrégebbi része a keleti oldali négyszintes, négyzetes toronytól északkeletre helyezkedik el. Ez a torony volt az ún. öregtorony, amely lakó és védelmi célokat is szolgált a várrendszer teljes kiépítéséig. Az íves várfalszakasz később épült a lakótoronyhoz.

II. fejezet. Vidékünk a családtörténet tükrében

A siklói herceg és báró Perényi család

Abauj vármegyében, Kassa városától nem messze fekszik Perény község, amelynek határában várromok is láthatók. A birtokot Dobos Orbán (comes Urbanus de Dobos), a család törzsatyja kapta 1293-ben III. András királytól.

Dobos Orbánnak három fia született: I. Miklós, I. János és I. István (ez utóbbi nemzetségének fiában, Jánosban magva szakadt).

A család felemelkedése az Anjou-dinasztia idejére esik. I. Miklós előbb Sáros, majd 1345-ben Szepes vármegye főispánja. 1352-ben részt vett Lajos király litvániai hadjáratában, Belz vára alatt megmentette az uralkodó életét (az túl közel talált menni a várfalhoz, ahonnan egy kővel fejbe ütötték, s az elalélt királyt Perényi a hátán vitte ki a táborba), kíséretében részt vett annak litvániai hadjáratában.

Unokája, **III. Miklós** (I. Péter fia) 1380-ban Zemplén vármegye főispánja, főpohárnok- (1387–1390), majd főlovászmester, 1390-ben szörényi bán volt. A főúr részt vett az 1387–1390-es hadjáratban, a Mária királynő kiszabadítására indított háborúban, majd a szerbiai Csesztin és Boracs várak elfoglalásában. 1390-ben résztvevője a török-szerb támadást visszaverő branicsevői ütközetnek is. Szolgálati jutalmául megkapta a Krassó megyei Érsomlyó várát. Mivel azonban nem kívánt hosszú ideig a délvídéken maradni, a bánságot a pohárnokmesteri tisztségre cserélte fel. Birtokát is elcserélte a család ősi fészkehez közel fekvő Patakra, Sátoraljaújhelyre és Szinnára. Korábban családjával közösen kapta meg Füzér birtokát, illetve a munkácsi királyi uradalom egy jelentős részét. 1397–1401 között, amíg Tódor podóliai és munkácsi herceg török fogságban volt (a nikápolyi csatában esett fogságba), viselte a beregi főispáni tisztséget is.

IV. Miklós lovászmester (III. Miklós fia) (1417–1418, 1420–1428), máramarosi ispán, a Vág folyó kapitánya 1428-ban Galambóc ostromakor két alkalommal is végrendelkezett.

I. János főpohárnokmester (1390–1396) a család törzsatyja; három fia maradt: I. Imre (*fiában az ága kihalt*), I. Simon (*tőle származik a család ma is létező bárói ága*) és II. Péter (*akitől a Perényiek ún. nádor ága származik; ez utóbbit egyik kései tagjáról, Imre nádorról /† 1519/ neveztek el, azoban a „terebesi” jelző talán helytállóbb, mert Terebes (Zemplén vármegye, ma Trebisov) 1387-től volt állandó birtokuk és egyik székhelyük*).

Terebes várát még II. Péter diósgyőri várnagy és zempléni ispán kapta a királytól, s ezzel alapozta meg az ág vagyonát és tekintélyét. *(Három fia 1387–1404 között egymást követték a pohárnokmesteri méltóságban. Mindhárman harcoltak 1396-ban Nikápolynál, közülük ketten, Miklós és János elesetek, csak a legkisebb, Imre úszta meg ép bőrrel a csatát.)*

II. Imre prágai egyetemi tanulmányait követően *(egyike volt a korszak legműveltebb magyarjainak)* került Zsigmond király udvarába, ahol karrierjét 1387-ben királyi apródként kezdte. 1402-ben a király Abaúj és Borsod megyék ispánjává nevezte ki. Családja emelkedése folytán 1396–1404-ben főpohárnokmester lett, 1412-ben pedig a világi személyek között elsőként kinevezték a titkos kancellária élére *(ezt a tisztséget egészen haláláig betöltötte)*. Egész életében királyát szolgálta: így részt vett a nikápolyi ütközetben, ahol súlyos sebeket szerzett. 1399-ben a Liptó megyei Nagyvár ostrománál számszeríjjal átlőtték a lábát, a sebesülés következtében egész életében sántított. A Ludányi-féle felkelés leverésekor a Sárospatak mellett lezajlott csata során leesett a lováról, ahol majdnem agyontaposták.

Zsigmond király megbízásából számos külföldi uralkodóhoz vezetett követséget, így 1407-ben Szulejmán Cselebihez, Bajazid szultán egyik trónkövetelő fiához. Előtte pedig valószínűleg a kisázsiai turkomán fejedelmeknél járt egy törökellenes koalíció összekovácsolása céljából. Alapító tagja a Sárkány-rendnek is. Hűségét Zsigmond bőkezűen jutalmazta: 1397-ben a szinyei uradalommal (Petőszinye, Abaúj vármegye), 1403-ban a hütlen Vadásziak birtokaival Abaúj és Borsod vármegyében, 1408-ban Lubló (Szepes vármegye) várral, ez utóbbi helyett 1410-ben Újvárral (Sáros vármegye) és a sztropkói (Zemplén vármegye) uradalommal. 1403 után királyi engedéllyel újjáépíttette Csorbakő várát. 1408-ban Kurittyán (Borsod vármegye) mellett az újházi pálos kolostort alapította. Egyike azoknak az országbárokknak, akik 1412-ben aláírták a 13 szepesi város záloglevelét.

Fiai: III. István, György és idősebb vagy III. János.

III. János 1438-ban Zemplén vármegye főispánja, 1439-ben főtárnokmester volt, 1455-ben adományul kapta Sáros várát. Tagja volt annak a küldöttségnek, amely 1440. január 18-án Krakkóba indult, hogy meghívja a magyar trónra III. Ulászló lengyel királyt *(Albert király halálát követően özvegye, Erzsébet királyné, aki ekkor már várandós volt V. (Posztumus) Lászlóval, születendő gyermeke számára kívánta biztosítani a trónt, míg az ország rendjei a török veszély miatt egy már felnőtt uralkodó után kívántak nézni. Így esett választásuk a szomszéd ország királyára, azzal a rejtett gondolattal, hogy a török elleni harcra másik országa erőforrásait is mozgósítani tudja)*. Perényi mellett a küldöttség tagjai

voltak még Thallóczi Máté horvát-dalmát bán, Pálóczi László főudvarmester, Dominis János zengi püspök, Marczali Imre (*a lengyel király I. Ulászló néven foglalta el a trónt /1444-ben a szerencsétlen kimenetelű várnai csatában esett el./*) 1458-ban halt meg. Nejétől, Katától három fia született IV. Péter, IV. István és Miklós, akiknek ága utódok nélkül halt ki.

III. István 1432-ben főasztalnokmester volt. – 1464-ben aláírta a Frigyes császárral kötött békét (*ennek értelmében a császár visszaszolgáltatta a nála lévő Szent Koronát, viszont ennek fejében Mátyás gyermektelen halála esetére biztosította a maga és utódai számára a magyar trónt*). Mátyás király önkényuralma ellen 1571-ben Vitéz János esztergomi érsek, Janus Pannonius pécsi püspök vezetésével az ország előkelői (*köztük Perényi István asztalnokmester*) összeesküvést szöttek, amelynek célja a trónfosztás volt. Magyar királlyá Jagelló Kázmér herceget (*Zsigmond király és császár unokáját*) szemelték ki, aki egy kisebb sereggel indult Magyarországra. A herceg október 29-én érkezett Sáros várába, ahol csak Rozgonyi Rajnald, Perényi István és néhány felvidéki nemes várta. A herceg kisebb csatározások után Nyitrára vonult vissza, majd elhagyta az országot. Mátyás király vasszigorral sújtott le az összeesküvőkre: Perényi István birtokainak többségét elkobozta.

(A kutatók szerint a Nagy Iván által közzétett /Magyarország családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal/ Perényi-családfán jelentős tévedések vannak, azaz Perényi Imre nádor nem a fent említett III. István fia, hanem III. István testvérének, Jánosnak az unokája (István nevű fiától). Ezt elsősorban azzal magyarázzák, hogy III. István és a nádor halála közt több mint 82 év van, az előbbi pedig élete derekán halt meg.)

Perényi III. István 1437. évi pompás síremlékének fedőlapja a rudóbányai (Borsod vármegye) templomban maradt fenn. A vörös márványból faragott sírkő a templom keleti oldalán a szószéktől jobbra van befalazva, eredetileg azonban a padlózatba volt süllyesztve. Mivel alsó fele az Úrasztala közelébe esett, a sok járás következtében elkopott. A felirat egy része elpusztult, a megmaradt szöveg az alábbi: „*Hic obiit magnificus dominus Stephanus filius Emerici de Peren serenissimi Principis domini Si[gismundi – –s dapiferorum magister. anno domini 1437.*” (azaz Zsigmond király étekfogó mesterének, a Perényi Imre fiának, Istvánnak emlékére készült az 1437. évben). A sírkő mezejében a Perényi címer és a megboldogult rendjelei láthatók.

Perényi István felesége Újlaki Orsolya (†1504. augusztus19.), Újlaki Miklós bosnyák király lánya volt (*felesége révén igen előkelő rokonai lettek: Podjebrád Henrik cseh királyi herceg /aki testvére, Beatrix révén Mátyás király sógora is volt/, Lénárd görzi gróf*). 1458–1476. évi oklevelekben szerepel

testvéreivel együtt, halálának dátuma a későbbiekre tehető. Leánya, Perényi Orsolya (Dengelegi Pongrácz Mátyás, majd Balassa Ferenc felesége) 1504-ben pert indított unokabátyja, Ujlaki Lőrinc herceg ellen anyai örökségének kiadása ügyében

Perényi III. Imre (a későbbiekben Abaúj vármegye örökös főispánja) még Mátyás király idején visszaszerezte családjá hűtlenség miatt elkobzott birtokait. Karrierje II. Ulászló király udvarában indult emelkedésnek. 1502-ben az uralkodó megbízásából Magyarország határán fogadta annak menyasszonyát Candalei Anna foix-i hercegnőt, a francia király unokahúgát. A főúr átadta a menyasszonynak a király levelét, majd magyar nyelven tolmácsolta annak jókívánságait és átadta az ajándékokat: három aranyozott nyolcleovas hintót.

Valószínűleg ekkor nyerhette el a királyné kegyét, aki a továbbiakban is egyengette politikai pályafutását. Előbb asztalnokmester, majd 1504-ben Hunyadi Corvin János horvát-szlavón-dalmát bánnal szemben elnyerte az ország legmagasabb közjogi méltóságát – nádor lett.

Candalei Anna halála után (*a királyné koraszülését követően hunyt el*) a király teljesen elhanyagolta az ország kormányzását, azt teljes egészében Perényi Imre és Szatmári György püspök-főkancellár vette a kezébe. Az udvari párt vezetőiként sikeresen „verték vissza” a Szapolyai János erdélyi vajda vezette köznemesi (*nemzeti*) párt törekvéseit.

1515-ben egyik előkészítője volt annak a Habsburg-Jagelló családi szerződésnek, amely előrevetítette az előbbi magyarországi uralkodását. A szerződés értelmében Lajos trónörökös eljegyezte Miksa császár unokáját, Máriát (*Szép Fülöp burgundi herceg és Őrült Johanna spanyol királynő gyermekét*), míg Jagelló Annát az egyik fiúunoka (*Don Carlos, a későbbi V. Károly császár, vagy Ferdinánd infáns*) feleségéül szánták. Unokáját az eljegyzésen maga Miksa császár képviselte.

Egyes kutatók szerint Perényi csupán aláírását követően szerzett tudomást a szerződés titkos pontjairól, s Pozsonyban a rendek nevében tiltakozott a király előtt. Jóakarata biztosítása érdekében II. Ulászló Siklós várát és uradalmát (Corvin Jánostól szállt vissza a koronára) adományozta a nádornak, míg Miksa császár a Szent-Római Birodalom hercegi rangjára emelte (*igaz ezt a címet sem Perényi, sem utódai nem viselték*).

A király trónjának legerősebb támaszát számos jelentős adománnyal jutalmazta, így többek között zálogként Terebest, Szegedet, Eperjest és Kis-Szebent is birtokolta.

II. Ulászló halála után tagja lett a király kiskorúsága miatt az ország kormányzásával megbízott országtanácsnak. II. Lajos koronázásakor a kis király

helyett ő ejtette meg a hagyományos kardvágásokat a koronázódombon. A nagyhatalmú nádor 1519. február 5-én hunyt el (*életének utolsó éveit megke-szerítette a köszvény*).

Kétszer nősült: Báthori Magdolnával kötött házasságából született két fia, Péter (erdélyi vajda, kancellár) és Ferenc (váradi püspök).

Második felesége Kanizsai Dorottya (*a nagyasszony jobbjáyaival együtt felkereste a mohácsi csatateret és eltemette az elesetteket, köztük egyik mostoha-fiát is*). A nagyasszony utoljára 1531. február 5–6-án szerepelt a fennmaradt okmányokban, amikor a pécsi káptalan előtt megegyezett mostohafiával, Perényi Péterrel a Mohácsnál elesett másik mostoha fia (Perényi Ferenc váradi püspök) hagyatéka ügyében, illetve visszaadta azt a 6000 forintot, amelyet még Perényi Imre nádor hagyott rá. (*A magyar oklevéltan és heraldika egyik legszebb emléke az a II. Lajos király által kiadott oklevél, amelyben engedélyezte Kanizsai Dorottyanak, hogy családi címerét egyesítse első férje, Vingárti Geréb Péter nádoréval. A szöveg kiemelve „generosa domina Dorothea de Kanysa” számos kiváló tulajdonságát és erényét, különösen hangsúlyozza, hogy e kitüntetés kérése semmiképp sem sérti az özvegynek második férje: Perényi Imre emléke iránt táplált köteles kegyeletét.*)

I. Ferenc, aki 1513-tól nagyváradi püspök volt, 1526-ban esett el Mohácsnál. Heltai Gáspár *„Krónika a magyaroknak dolgairól”* című munkájában így emlékezik meg róla: „Hogy immár mindnyájan megegyenesülésnek rajta, hogy ugyan meg kellene ütközni, monda Prini Ferenc, az váradi püspök, a király előtt, csúfolódván: Im látom, hogy ugyan meg akartok ütközni. Fráter Pál neki viszi a sok jámbort. De annak előtte az magyaroknak csak tizezer mártiroknak innepe vala: innét tovább leszen nekik húszezer mártiroknak innepek is, melyek e mai napon az országért víván mind levágattatnak. Bár bebocsássátok Broderik Istvánt Rómába, hogy kérje a pápát, hogy beírja mind a huszszet (mert ekkoron többen nem valának a király seregében) az kalendáriomba.”

V. Péter 1502-ben született. Számos országos tisztséget töltött be, így temesi főispán, koronaőr (1514–1539), majd erdélyi vajda (1527–1529), Abaúj várme-gye örökös főispánja, élete végén magyar királyi kancellár (1540–1542).

Perényi Péter koronaörként részt vett a mohácsi csatában (a balszárny parancsnokaként), ahonnan sikeresen megmenekült. Előbb siklói várban tartózkodott, majd Szapolyai János hívására Székesfehérvárra érkezett, ahol I. János koronázását követően erdélyi vajdává nevezte ki. Perényi azonban kétkulacsos politikát folytatott, így Ferdinánd osztrák főhercegnek is kiszolgáltatta a koronát. 1527. november 3-án Székesfehérváron Ferdinánd is megkoronáztatta magát: Magyarországnak egyszerre két királya lett.

Ezután Perényi a koronával és a koronázási jelvényekkel együtt továbbra is Siklóson tartózkodott, majd a közeledő törökveszély elől biztonságosabb, sárospataki várába indult el. Azonban Szapolyai egyik embere Szekszárd mellett rajtaütött a meneten, Perényit családjával és a koronával együtt elfogta és kiszolgáltatta Szulejmán szultánnak. A szultán a foglyokat Szapolyainak ajándékozta, aki Pozsega várába záratta őket.

1530–1531-ben a magyarországi rendek hat alkalommal gyűltek össze „király nélküli” országgyűlésre, amelyeken a reménytelen helyzetből való kiutat keresték. Perényi Péter eleinte a tanácskozások vezéralakja volt: azt szerette volna, ha a rendek országos főkapitánnyá nevezik ki. Mivel mindenki tudta, hogy a koronára vágyik, nem álltak mellé. Otthoni kudarcát követően Törökországban keresett magának támogatást: követet küldött a szultánhoz, kérte, hogy vegye ki mindkét király uralma alól és legyen a saját ura. Cserébe magas összegű évi adót ígért.

1532 tavaszán, amikor a török sereg újra Bécs ostromára indult (a lendület azonban Kőszeg váránál megakadt), Perényi Péter kisfiával, Ferencsel és 600 lovassal a szultán elé indult. Úgy gondolta, a szultán elfogadta javaslatát. Ibrahim pasa, nagyvezír azonban elfogatta, seregét pedig felkoncolták. Perényi csak úgy szabadulhatott, hogy fia túszként a török táborban maradt. A nagyrú később egy egész sereg jobbágyfiút fogatott össze és adott át a törököknek, de fiát soha nem kapta vissza.

1539-ben Szapolyai feleségül kérte Izabellát, I. Zsigmond lengyel király lányát. A király Perényit küldte leánykérőbe, aki a jövőendő királynét Krakkóból Székesfehérvárra kísérte. Perényi aktívan kivette részét a váradi béke előkészítésében, így senkit sem ért váratlanul, hogy 1540 őszén, Szapolyai halálát követően több főúrral egyetemben Ferdinánd pártjára állt. A király magyar kancellárrá nevezte ki. Nagy szerepe volt abban, hogy a felvidéki főurak a békeszerződés végrehajtása mellett szálltak síkra. Perényi Péter és Frangepán Ferenc érsek szervezőmunkája révén a Bebek, a Ráskai és a Balassa család is Ferdinándhoz csatlakozott.

1542-ben Ferdinánd megkísérelte Buda visszafoglalását, csapatai Pestet ostromolták. Perényi is részt vett az ostromban, azonban annak sikertelensége miatt bűnbaknak kiáltották ki és elfogták. Árulás és a törökkel való barátkozás miatt a király életfogytiglani fogságra ítélték. Közben a török elfoglalta a siklósi várat (1543. július 7.) is. 1547-ben kiszabadult a fogságból és egy év múlva meg is halt.

Perényi Péter hosszú ideig kezelte az egri püspökség birtokait (az egri várat olasz hadmérnökökkel jelentősen átépítette. Ezeknek a munkálatoknak esett

áldozatául a székesegyház is. Bebörtönzését követően felesége az uralkodóval folytatott tárgyalásokon ütőkártyaként használta az egri várat, amelyet kapitánya Varkoch Tamás tartott a kezében. Halála után Eger várát Dobó István vette át).

Nagymértékben hozzájárult a reformáció terjedéséhez. Sárospatakon temették el. Kétszer házasodott: első felesége Thurzó Margit, a második Székely Klára volt. Gyermekai: Ferenc, II. Gábor, Borbála, Erzsébet homonnai Drugeth György felesége, IX. Miklós.

IX. Miklós egyházi pályára lépett, 1540-ben váci püspökké szentelték.

II. Gábor 1532. október 19-én született. Bátyja török fogságba kerülése után ő lett a család vagyonának örököse, s mint ilyen, Abauj vármegye örökös főispánja. Az uralkodó kegyeként már 20 évesen Felsőmagyarország főkapitánya és tárnokmester (1554–1557).

A főúr, miként édesapja a reformáció lutheri irányzatát támogatta. Ennek megerősítésére (mivel a Tisza-vidéken Mélius Juhász Péter vezetésével a kálvinizmus volt elterjedőben) 1563-ban Sátoralja-Újhelyen zsinatot tartott. Környezetének egyik ismert alakja Balsarati Vítus János, Melanchton egyik tanítványa volt, aki előbb bölcsészetet, majd Perényi Gábor anyagi támogatásával négy évet a bolognai és padovai egyetemeken tanult, ahol orvosdoktori oklevelet szerzett. Orvosként IV. Pál pápa udvarában is tevékenykedett. 1560-ben Perényi hívására hazatért, s mint udvari orvos szolgálta urát, egészen annak 1567-ben bekövetkezett haláláig. Jelentős mértékben hozzájárult a sárospataki iskola felvirágoztatásához.

1566-ban Perényi az ország egyik legmagasabb közjogi méltósága országbíró lett. Mint ilyen, részt vett Miksa király pozsonyi koronázásán, ahol a menetben a kardot vitte. 1567. június 7-én, 35 évesen távozott az élők sorából. Vagyonát, mivel nem volt fiági leszármazottja, a koronára hagyta. Vele kihalt a Perényi család nádori ága.

I. Simontól, akit 1374-ben testvére, I. Imre megöletett, származik a Perényiek most is virágzó bárói ága.

III. Péter (I. Simon fia), királyi familiáris, 1395-től Zemplén megye ispánja, 1397-ben macsói báni kinevezést kapott, s mint ilyen tagja lett az országbárok körének. Mint bán kapta királyi adományul Szikszót és Alsó-Vadászt Abauj vármegyében. 1402–1414-ben Ugocsa vármegye főispánja (*a vármegye a családi uradalmak következtében majdnem teljes egészében Perényi birtok lett: a nagyszőlősi uradalmat 1399-ben, a nyalábvárit 1405-ben szerezte meg*), 1397–1401 között székelyispán, 1408-ban Máramaros, 1408–1414-ben Zemplén, 1414-ben Abauj és Ung vármegyék főispánja. 1401-ben átmenetileg beregi

ispán, 1401 elején egyúttal ismét macsói bán. 1402-ben sárosi várnaggyá és szepesi ispánná tette meg az uralkodó. 1408-ban Zsigmond király beválasztotta a legszükebb bizalmasait tömörítő Sárkány-rendbe is. A felvidéki Debrői-féle felkelés leveréséért (*Debrői István egykori főkincstartó és társai, Ludányi Tamás egri püspök, Szepesi János kalocsai érsek Nápolyi Lászlót, II. (Kis) Károly fiát akarták a magyar trónra emelni*) a királytól 1411-ben Sztropkó várát kapta meg adományul. 1415-ben Magyarország egyik legmagasabb közigazgatási méltósága – országbíró lett. A családi birtokokat Abaújban is gyarapította: 1411-ben kapta meg Nagyidát és Szikszót, az előbbiben várat is építtetett. 1424-ben halt meg. Kétszer házasodott, második nejétől szekcsői Herczeg Annától születtek gyermekei: X. Miklós, II. Simon, III. Pál (készmárki kapitány), IV. János.

Ezek közül X. Miklós 1441-ben testvérével, Pállal együtt viselte a készmárki kapitányi tisztséget. Később Felső-Magyarország főkapitánya, mint ilyen esett el 1444-ben a várnai csatában. Felesége Palóczy Hedvig volt.

IV. János (kisebb) 1430-ban Máramaros, 1434-ben pedig Szepes vármegye főispánja, királyi asztalnokmester. Ulászló lengyel királynak a magyar trónra való meghívását kezdeményező követség egyik tagja.

Fia, **V. János** (az ifjabb), 1457-ben Ugocsa vármegye főispánja, 1491-ben királyi ajtónállómester. Neje Modrár Katalin, akitől I. Gábor, I. Mihály, Jób, és V. István nevű fiai születtek (a két középső fiú ága utódok nélkül halt ki).

I. Gábor Ugocsa és Máramaros vármegye főispánja, II. Ulászló és II. Lajos alatt (1504-től) királyi főkamrás. Jelen volt 1494-ben a lőcsei tanácskozásban, amikor Ulászló király testvérével egyezkedett. 1514-ben Ugocsa vármegye jobbágysai is csatlakoztak a Dózsa György vezette parasztlázadáshoz. Birtokainak központját, Nyalábot is ostrom alá vették a felkelők, de mivel nem rendelkeztek az ostromhoz szükséges felszereléssel, csak a kaput perzselték meg. Nagyobb sikerrel jártak Nagyszőlősön, ahol felgyújtották Perényi udvarházát, sőt a családdal hadilábon álló kisbirtokos családok egy részét is csatlakozásra bírták. Perényi Gábor és kísérete a bevehetetlen huszti várban húzta meg magát. Eközben Máramaros vármegye koronavárosaiiban, Visken, Hosszúmezőn, Técsőn, sőt magában Huszton a polgárok egy része rátámadt a nemesek vagyona. Később, a felkelés leverését követően a főispán számos kisbirtokost a keresztesekkel való együttműködéssel vádolt, a célból, hogy megszerezze birtokaikat. Közöttük olyanok is voltak, akik aktívan kivették részüket a Dózsa-féle parasztlázadás leverésében. Országos viszonylatban is visszatetszést váltott ki az a persorozat, amelyet a főúr Werbőczy Istvánnal közösen indított 40–50 máramarosi kismemes ellen. Az egyik legtanulságosabb eset a sásvári Veres Gergelyé, akit azzal vádoltak, hogy ő volt a vezetője a Nyalábvárát ostromló

kereszteseknek (otthonában fogták el a felkelők, s csak azért hagyták életben, mert megígérte, hogy segítséget nyújt számukra a vár ostromában, de később megszökött). Mivel Veres egyik vezetője volt az ugocsai kismemességnek, s a megyegyűléseken többször is keresztülhúzta a főispán számításait, lehetősége nyíltán megpróbált visszavágni.

A főúr rokonaival együtt részt vett a mohácsi csatában, ahol elesett az ellenséggel vívott küzdelemben.

Felesége, Frangepán Katalin (Frangepán Ferenc kalocsai érsek nővére) 1530-ban nyalábvári uradalmába hívatta a török elől Husztra menekült Komjáthy Benedeket János fia nevelőjéül. Itt, Nyalábvárban készült el Pál apostol leveleinek magyar nyelvű fordítása, amely 1533-ban Perényiné költségén látott napvilágot Krakkóban.

Perényi Gábor és Frangepán Katalin házasságából két fiú, VI. János és Péter született (az utóbbi ága utódok nélkül halt ki.)

VI. János Ugocsa és Máramaros vármegye főispánja volt. Drágffy Zsófiával kötött házassága révén tovább növelte a Perényi-vagyont. 1552-ben, halála után özvegye kormányozta Ugocsa megyét. Házasságukból több gyermek, így Péter, Gábor, VII. János, VII. István (1571–1574 között Ugocsa vármegye főispánja volt) született.

VII. István Dobó István, az egri hős unokahugát, Annát (Dobó Domokos lányát vette feleségül). Házasságukból, Zsófia nevű lányuk született. A korán árvaságra került Zsófiát unokabátyja, Dobó Ferenc vette magához. Előbb Székely György, majd Forgách János felesége volt. Második férje halála után visszatért gyámjához, aki végrendeletében megtette a Dobó-vagyon egyik örökösévé. Mivel a közvetlen örökösök (Dobó Krisztina és Balassa Bálint János nevű fia) már korábban meghaltak, Dobó Ferenc 1602. szeptember 15-én bekövetkezett halálakor Perényi Zsófia lett az általános örökös. A Szepesi Kamara emberei még aznap rajtaütöttek a család birtokain és minden mozdíthatót elvittek. Csak a lefoglalt készpénzvagyon 22 ezer aranyat, 19 ezer tallért és 77 ezer forintot tett ki.

Perényi Zsófia, hogy erős támaszra találjon, feleségül ment Kollonics Szigfrig bányavárosi főkapitányhoz. A nagyasszony halála után vagyonát és birtokait az első házasságából született fia, Székely Jakab örökölte. A Perényi-vagyon a család másik ágára szállt.

V. István (V. János fia) 1514-ben főlovász, 1525-ben főpohárnokmester volt. Neje Frangepán Isota (Erzsébet), Frangepán Kristóf országos főkapitány, horvát-szlavón-dalmát bán nővére volt. (*Frangepán Isota /1492—1545/ anyai ágon igen előkelő családból származott, dédapja V. Alfonz aragóniai, nápolyi*

és szicíliai király volt: az ő egyik unokáját, Beatrixot vette feleségül Mátyás király. Húga, Beatrix Hunyadi Corvin János lipói herceghez, horvát-szlavón-dalmát bánhoz, majd annak halála után Hohenzollern György ansbachi örgrófhhoz ment feleségül, bátyja Ferdinánd, a szerb uralkodócsaládból nőszült, Brankovics Máriát vette feleségül). Frangepán Isota még háromszor ment férjhez: Egerváry Lászlóhoz, Perényi Istvánhoz, majd Serédy Gáspárhoz. Perényi Istvánnal kötött házasságából két gyermek, II. Mihály és I. Ferenc született. A fiúk mostohaapjuk, a nagy vagyonszerző Serédy udvarában nőttek fel. Itt tértek át a Perényi fiúk a protestáns hitre. Ebből a megfontolásból kötöttek házasságot is: Perényi Ferenc 1554-ben feleségül vette Bebek Ferenc lányát. Később apósával együtt elszakadt I. Ferdinándtól és János Zsigmond erdélyi fejedelem pártjára állt. Több alkalommal megtámadta a császári seregeket, amit megbosszulandó Wolfgang Pucham tábornok megostromolta a nagyidai várat (*Perényi birtokát*) és lerombolta azt (*a történetet Arany János is megírta „A nagyidai cigányok” című művében.*)

Izabella királyné visszatérését követően Perényi elfoglalta a szőlősi kolostort és kifosztotta (*a néphagyomány szerint azért, mert a szerzetesek fogva tartották a főúr lányát*). A császáriak sem maradtak tétlenek: Telekessy Imre felső-magyarországi főkapitány előbb a kovászói várat vette be, majd ostrom alá vette a szőlősi várat is. A többnapos ostromot követően Perényi Ferenc és családja fogságba esett. 1563-ig volt I. Ferdinánd foglya, akkor Szikszón kívül minden elkobzott birtokát visszakapta. Bebek Katalinnak kötött házasságából született gyermekei: VIII. János, Margit (Bánffy Bálint, majd Forgách György neje), I. György, II. Ferenc és III. Mihály (a két utóbbi utódok nélkül halt meg).

II. Mihály zempléni főispán és főpohárnokmester I. Ferdinánd pártján állt. 1557-ben Munkács várának ostromakor egy ágyúgolyó okozta a halálát (mint a későbbiekben Balassi Bálintét). Székely Katalinnal kötött házasságából két lány, Borbála, Czobor Imréné, és Erzsébet, Forgách Imréné születtek. (A korszak egyik legfontosabb forrásműve Forgách Imre naplója. Forgách Ferenc váradi püspök öccse valószínűleg megörökölte és tovább folytatta apósa naplóját, amelyből nyomon követhető a Perényi család történelmének egy szelete is.

Forgách Imre és Perényi Erzsébet esküvőjére 1569. január 9-én került sor a Perényiek ősi birtokán, Nagyidán. Több gyermekük született, azonban a felnőttkort egyikük sem érte meg, mi több, 1575. július 3-án Perényi Erzsébet meghalt.

„Naplójegyzetek (Perényi Mihály feljegyzései)

– 1548. ápril 21-én d.e. 10–11 óra között született Perényi Ferencz fia György.

- 1551. márczius 5-én Perényi Mihályné Hagnin Katalin meghalt Bécsben.
- 1552. december 11-én született Perényi Ferencznek nagyidai várában Ferencz fia.
- 1553-ban született pelsőczi Bebek Györgynek, Margit nevű leánya Krasznahorka várában.
- 1553-ban Perényi Ferencznek Nagy-Ida várában egy Zsófia nevű leánya született.
- 1554. augusztus 17-én született Perényi Mihály leánya Magdolna.
- 1555. aug. 14-én született Perényi Mihály leánya Erzsébet.
- 1557. december 25-én Perényi Mihály Munkács vára alatt meghalt.
- 1558. szept. 8-án született néhai Perényi Mihály Zemplén vármegyei főispán és királyi pohárnokmesternek Borbála nevű posthuma leánya.”

VIII. János (II. Ferenc fia) 1587-ben Ugocsa vármegye főispánja.

I. György 1589-ben Abaúj vármegye főispánja. A család nyalábi uradalmáért jelentős összeget fizetett ki a királyi kamarának. A János Zsigmond erdélyi fejedelem halálát követő harcokban Bekes Gáspárt támogatta. Thurzó Annával kötött házasságából született gyermekei: III. Ferencz, II. György, és III. Gábor.

III. Ferencz 1622-ben országos főkapitány volt. Feleségétől Kelecsényi Katalintól gyermekei nem maradtak.

III. Gábor Ugocsa vármegye főispánja. Salgay Katalinnal kötött házasságából nem született gyermeke.

II. György Abaúj és Zemplén vármegyék főispánja, szolgálataiért az uralkodótól bárói címet kapott.

A Perényi család különféle korszakaiban a Nagyidai, Nyalábi, Nagyszőlősről előnevet használta. A család eredeti címere (a kassai dómban látható minta szerint) egy sasembert ábrázolt (két szárnyasláb között előtűnő szakállas férfifej). A bárói címer leírása Nagy Iván alapján a következő: „Czímere négyfelé osztott paizs, az 1. és 4-ik vörös udvarban koronán koronás emberfejű és derekú, halfarkú szárnyas szirén vagy szörny áll; a 2. és 3-ik kék udvarban koronás oroszlán hátulsó lábain ágaskodik. A paizsra dőlve – legalább Perényi Imre nádor korában – egy szárnyas nemtőt találunk”.

(A család további történetével nem kívánok behatóbban foglalkozni, az megtalálható Keresztyén Balázs A Perényiek és báró Perényi Zsigmond élete, emléke Ugocsában (Ungvár, 2000) című munkájában).

A pálóczi Pálóczi család

A magyar történelem egyik kiemelkedő családja, amely családfáját ugyan az Árpádok uralkodásának idejéig fel tudta vinni, felemelkedése mégis Zsigmond király *(az uralkodó, elődeihez, az Anjoukhoz hasonlóan a személyéhez hűséges fönemességet kívánt kialakítani – a szerző)* és a Hunyadiak korára tehető. A család utolsó férfitagja 1526-ban a mohácsi csatáéren esett el. Egy ideig a Pánki (Pányoki) nevet viselték, majd 1327-től az Ung megyei Pálócz várától kölcsönözve Pálóczinak írták magukat. A ruszkai Dobó családdal közös törzsből származnak. A nemzetség közös őse Pányoki (Pánki) Gergely *(Károly Róbert udvari vitéze volt, akitől a nemzetség Pálócz várát kapta adományul – a szerző)*, akinek fiaitól, Ruszkai Jakabtól (1263—1316) a ruszkai Dobó, Pálóczi Pétertől pedig a pálóczi Pálóczi család származik.

A hiteles családfa V. István király koráig vihető vissza. 1263-ban a király hűséges szolgálataiért a Zemplén vármegyei Zomotor nevű földet adományozta a családnak. A család egyik oklevéllel is bizonyítható őse II. (Pánki) Péter. Fiai: III. Péter *(dictus de Thuz) beregi főispán (a Bereg vármegyével kapcsolatos okiratokban a család 1348-ban tűnik fel, amikor Panki Thuz (dictus) Pető mester (Panki Péter beregi ispán fia) surányi birtokait elcserélte Guthi Simonnal és Pállal (Sopron fiával) és Zuárd Tamással és Istvánnal az értékesebb és termékenyebb guti birtokért – a szerző)* és Mátyus (Máté), akik tovább bővítették a névadó pálóci várat. Mátyus (Máté) gyermekei: IV. Péter, András, Domokos, János.

A családot IV. Péter leszármazottai vitték tovább: II. Máté, György, Imre és Hedvig, Perényi Miklósné.

A család felemelkedésében jelentős szerepet játszott Domokos, aki 1379–1403 között a premontrei rend leleszi káptalanjának préposti tisztségét töltötte be. Sikertől megszereznie a magyarországi rendtartomány vizitatori tisztségét *(s mint ilyen megkapta a pápától a dianumi címzetes püspöki kinevezést is – a szerző)*. Leleszi prépostként jelentős szolgálatokat tett Zsigmond királynak, így például 1394-ben a rendkívüli hadiadó begyűjtésében. Kérésére a király udvarába vette unokaöccseit, Mátét és Györgyöt, ez utóbbi például megkapta a szepesi káptalan kanonoki stallumát. Rangbeli emelkedésükre mutat az a tény, hogy 1402-ben Pálóczi Máté egyike annak a 109 országos méltóságnak, akik pecsétjükkel megerősítették a Habsburg Albert osztrák herceg trónörökléséről

szóló oklevelet. Pálóczi Györgyöt a király szepesi préposttá nevezte ki, hogy a prépostság jövedelmeiből fedezni tudja külföldi tanulmányainak költséget.

1403 januárjának utolsó napjaiban elhunyt Pálóczi Domokos leleszi prépost. Még ki sem hült a káptalanban felravatalozott holtteste, amikor unokaöccsei, Máté és Imre fegyvereseikkel rátörtek az egyházra és erőszakkal magukhoz vették örökségüket, 800 aranyat. Másnap a szomszédos nemesekkel együtt ismét visszatértek és elrabolták a sekrestyében letétként elhelyezett 8000 aranyat is.

Máté mint királyi familiáris számos megyei ispáni tisztséget viselt: Borsod (1405-1406), Verőce (1408), 1408-tól Diósgyőr várának kapitánya, s mint ilyen Borsod, Abaúj, Szabolcs és Heves vármegyék ispánja. 1406-ban a királyi tanács tagja lett. A tisztség birtokosaként Imre öccsével együtt számos királyi várat is kezében tartott: Diósgyőr, Regéc, Abaújvár, Dédés, Cserép várat. Szolgálati jutalmául Septe, Szakoly, Patak és Újhely birtokát kapta meg. 1419–1431 között a beregi ispáni tisztséget és Munkács várának kapitányi tisztségét is ellátta. 1432-ben a várat és az uradalmat kénytelenek voltak átadni Lazarevics István szerb despotának (*a tatai egyezmény értelmében magyarországi várak és birtokok fejében a szerb uralkodó átadta Nándorfehérvárat*).

Pálóczi Máté és Imre 1419–1423 között a titkos kancellári munkát végezték. (*Alkancellárul egyik familiárisukat, Csapy Lászlót választották, aki lemondásuk után is királyi szolgálatban maradt.*) Máté, mint az egyik titkos kancellár tagja lett a Sárkány-rendnek is. A család valamennyi tagja aktívan bekapcsolódott az országos politikába. 1415-ben Pálóczi Imre elkísérte urát a konstanzi zsinatra, 1420-ban pedig Prága ostrománál a királyi bandérium parancsnoka.

Máté 1425–1435 között országbíró, 1435–1436 között Magyarország nádora.

II. Máté gyermekei: Veronika, Bebek Imréné, V. Péter újhelyi plébános, Simon és II. János. Pálóczi Imre gyermekei: Anna és László.

Testvérük, György is fényes karriert futott be. 1419–1423 között erdélyi püspök, 1423–1439 között esztergomi érsek, bíboros, prímás. Világi tisztségeket is betöltött, így 1432–1433-ban királyi, 1436–1437-ben pedig nádori helytartó.

Pálóczi László (I. Imre fia) I. Ulászló király alatt királyi főudvarmesterként tevékenykedett, majd V. László és Mátyás király alatt országbíró volt. Mivel 1439-ben Albert király törvényben szabályozta, hogy idegenek nem rendelkezhetnek birtokkal Magyarországon, a Brankovics György szerb despotától elkobzott munkácsi várat és uradalmat Pálóczi Lászlónak adományozta. Később az országbíró viszályba keveredett unokaöccsével, II. Máté fiaival, amely során feldúlták Dercen, Dobrony és Csomonya községeket. Ezzel kapcsolatos az alábbi okmány is: „*A Lelez-i konvent /: Miklós prépost és a konvent:/*

bizonyítja, hogy eléje járult Palocz-i László királyi udvarmester és tiltakozás formájában jelentette, hogy ámbár Ulászló király az ő hűséges szolgálatai elismerésül élete végéig neki adományozta Mwnkach várát a hozzá tartozó városokkal és falvakkal, mégis ezen adományozás után Palocz-i Péter, Symon és János kieszközölték a királytól Mwnkach várának a maguk részére való adományozását új királyi adomány címén, ami az ő nagy rovására történt. Ezért tiltotta Ulászló királyt Mwnkach várának és tartozékainak az eladományozásától, mindenki mást pedig, név szerint is Palocz-i Pétert, Symont és Jánost annak bármilyen címen való birtokbavételétől. (Leleszi Konvent, kelt 1440.október 21.)” Később az uradalmat Pálóczi Simon kapta meg II. János (II. Máté fia), Ung vármegye főispánja két fiút hagyott maga után: Zsigmond szerémi püspököt és II. Imrét.

II. Imre (II. János fia) Mátyás király kedvelt udvari embere volt, előbb főpohárnokmester, majd főlovászmester lett. Simon, (II. Máté fia) I. Ulászló király főlovászmestere és hadvezére. Elkísérte királyát az 1444-es szerencsétlen várnai ütközetbe is, amelyből szerencsésen megmenekült. A Felvidéken befészkelődött huszita rablók ellen harcolt. Fia, István Perényi Erzsébettel kötött házasságából három gyermek született: Antal, Mihály és Katalin. Antal, testvérével Mihállyal együtt II. Ulászló királytól a leleszi prépostságra kegyúri jogot kapott. Pálóczi Mihály, aki a főpohárnokmesteri tisztséget látta el, 1514-ben utódok nélkül halt meg. Antal, Zemplén vármegye főispánja 1526-ban a végzetes mohácsi ütközetben esett el. Az örökség miatt megindult a háborúskodás a Dobó és a Perényi család között.

A gróf székesi Bercsényi család

A Bercsényi família egyik legnagyobb alakja, Bercsényi Miklós, a kuruc szabadságharc főgenerálisa révén vonult be a magyar romantikus történetírásba.

Nevét a Veszprém vármegyei Berchenyről, a család ősi birtokáról vette, amely az 1526-os török hadjárat során pusztult el. A Bercsényi család első ismert tagja **László**, aki II. Lajos udvarnokaként (*aulae familiaris*) szolgált a királyi udvarban. Szolgálatiért az uralkodó 1525-ben a hűtlenségbe esett Doroszlay János barsmegyei nagy-malonyáni és kalacsnai, 400 forintban bírt zálogos részjóságait adományozta neki. A mohácsi csatát követően Bercsényi László visszaköltözött birtokaira. A kettős királyválasztást követően Habsburg Ferdinánd pártjára állt és hűségesen kitartott ura mellett (ebben a korban nagy ritkaságnak számított, hiszen a főurak többször cseréltek pártot).

I. Ferdinánd 1533-ban Bécsben kelt adománylevelében intézkedett Bercsényi László és fivéreinek megjutalmazásáról. Az adománylevelben egyben utasította a nyitrai káptalant, hogy a fent nevezetteket iktassa be a nekik adományozott birtokokba. „A király az adománylevelében kiemelte „*fidelium nostrorum nobilium Ladislai Berchiny, aule nostre familiaris, necnon Petri et Michaelis similiter Berchiny, fratrum eiusdem*” hűséges szolgálatait „*que ipsi sedulo ac fideliter Maiestati nostre exhibuerunt et impenderunt*”, s ezért nekik és összes ivadékaiknak jutalmul („*eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis*”) örök joggal adományozta nemes Maróthy Tamásnak és Györgynek hontvármegyei Maróth nevű egész faluját („*totalem possessionem*”), ugyanazon megyében Dyznos községben bírt részjóságát, a barsmegyei Perleb egész faluját, valamint kisbéládi részbirtokát; továbbá nemes Dorozlay Jánosnak az ország bármely vármegyéjében, akár örök-, akár zálogjogon bírt összes birtokait és birtokjogait. Ezek a jóságok – a királyi adománylevel szerint — azért szálltak vissza a koronára, mert a fent nevezett két Maróthy és Doroszlay János „*keresztén hitökről megfeledekvén s ördögi ösztöntül üzettetvén*”, nemes Nagy Jánost és Szepesi Magyar Demetert meggyilkolták.” Az oklevélben a király utasította a káptalant, hogy az adományt nyert személyeket a birtokba vezesse be, s amennyiben a beiktatás ellen valaki ellentmondana, azt igényének igazolása végett idézze meg a királyi ítélőmesterrel.

A családi nevet fia, **I. Imre** vitte tovább, aki valóságos szerencselovagnak tűnhet fel a történészek szemében. Odahagyta családi örökölt birtokait

és Erdélyben próbált szerencsét Szapolyai János Zsigmond fejedelem, majd pedig Báthori István váradi főkapitány udvarában. A Báthoriak megbecsülték a tehetséges katonát: 1577-ben Kristóf vajda Kendeó és Székes marosszéki birtokokat adományozta neki. Házassága (Sárossy István és Toldy Anna Zsófia nevű lányát vette feleségül) révén jelentősen feljebb emelkedett a társadalmi ranglétrán, hiszen rokonságba került Erdély legrangosabb családjaival.

Két fia született: **I. István** ága leszármazottak nélkül halt ki, a családnevet **I. László** vitte tovább. Báthori Zsigmond uralkodása, majd az azt követő zavaros időszakban nem szerepel az erdélyi közéletben, buzgó katolikusként valószínűleg a császári udvar politikáját támogatta.

Fia, **II. Imre** egyike a korszak legszínesebb egyéniségeinek. 1590-ben született. Karrierjét rokoni kapcsolatai is segítették (Toldy ágon közeli rokona volt Bethlen Gábor fejedelemnek). Tanulmányait külföldi egyetemeken végezte, majd hazatért Erdélybe, ahol feleségül vette Lugossy János lippai főkapitány leányát (hozományul hatalmas vagyont, köztük Hódmezővásárhely, Sólyom birtokait kapta). 1616—17-ben római zarándoklatra indult, majd elzarándokolt a Szentföldre, ahol felkereste Jézus Krisztus sírját. Hitbuzgóságáért megkapta a „Szent Sír Lovagja” címet, illetve a jeruzsálemi pátriárka engedélyével felvette címerébe Jeruzsálem keresztjét.

Erdélyben számos szolgálatot tett Bethlen Gábor udvarában, akinek megbízásából 1625 szeptemberében tárgyalásokat folytatott a budai pasával. Később összekülönbözött a fejedelemmel és II. Ferdinánd király pártjára állt. Az uralkodó királyi kamarássá nevezte, majd Esterházy Miklós és Pázmány Péter támogatásával tovább emelkedett a Magyar Királyság ranglétráján: nógrádi főkapitány lett. 1634-ben, mint királyi követ járt I. Rákóczi György fejedelem udvarában. Huszárcsapatával részt vett a harmincéves háborúban. 1639-ben érdemei elismerésül bárói méltóságot és tábornoki rangot kapott a királytól. 1639. szeptember 25-én Prága alatt esett el egy svédekkel vívott ütközet során.

Birtokain üldözte a reformáció híveit, Karánsebesre ő hívta meg a jezsuitákat, akiket bőkezűen ellátott adományokkal. Ügyes gazdálkodása révén Magyarországon is jelentős vagyont szerzett. Jelentős összegeket kölcsönzött II. Ferdinándnak, aki a galgóci uradalmat adományozta Bercsényinek. Második szentföldi zarándoklata előtt végrendelkezett: családja kihalása esetére minden vagyont a jezsuiták pozsonyi rendháza hagyta.

A későbbiekben csupán II. Ferdinánd pártfogása mentette meg a család birtokát, amelyet gróf Forgách Ádám hatalmaskodásai fenyegettek. A Bercsényi

nyi-árvák neveltetését a király személyesen felügyelte. Erzsébet kolostorba vonult, életét a pozsonyi Klarissza-rend főnökkasszonyaként fejezte be. Bercsényi **(III.) Imre** lovastisztként szolgált Érsekújváron, azonban „garázdálkodásaival” kihívta maga ellen Esterházy Pál tábornok haragját, aki börtönbe vetette a fiatalembert. A továbbiakban is csak az uralkodó jóindulata mentette meg Bercsényit a komolyabb következményektől.

Öccse, **László** Damasd várának kapitánya volt, azonban gondatlansága miatt a várat elfoglalta a török. Ezért 1647-ben az országgyűlés elrendelte a nádor általi felelősségre vonását.

A Bercsényi-testvérek ezután visszatértek Erdélybe, ahol II. Rákóczi György fejedelem szolgálatába álltak. I. Miklós, a család legfiatalabb tagja 1657-ben elkísérte a fejedelmet a szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjáratba is. III. Imre 1660-ban elesett a török elleni gyalui ütközetben.

Miután pártfogójuk, II. Rákóczi György elesett a szászfenesi csatában és a család Bihar megyei birtokait a török elfoglalta, Bercsényi Miklós visszatért a király hűségére. III. Ferdinánd 1663-ban Érsekújvár védelmére küldte. 1683-ban meghódolt Thököly Imrének. 1686-ban királyi tábornok, 1687. szeptember 14-én kelt oklevelében I. Lipót fiával együtt grófi rangra emelte.

Erdélyből történt visszatérését követően az érsekújvári lovasság parancsnoka, majd bányavidéki főkapitány. Szolgálatai jutalmául Brunóc és Temetvény várakat, illetve más birtokokat kapott adományul. Gróf Rechberg-Rothenlöwen Erzsébettel kötött házasságából született fia, **(II.) Miklós**, a kuruc főgenerális.

II. Miklós 1664-ben Vág mellett emelkedő Temetvény várában látott napvilágot. Tanulmányait a nagyszombati egyetemen végezte, majd Esterházy Pál nádor udvarába került. 1686-ban részt vett Budavár felszabadításában, katonai érdemei elismerésül ezredesi rangot kapott és kinevezték Szeged várának és vidékének főkapitányává. 1687-ben I. Lipót király apjával együtt grófi rangra emelte és aranysarkantyús lovaggá ütötte. Az uralkodó kegy további jeleként királyi kamarás és belső titkos tanácsos lett. Házasságot kötött Drugeth Krisztina grófnővel, aki révén jogot formált a Drugeth-örökségre. Ung vármegye örökös főispánja és Felső-Magyarország fő hadbiztosa lett. 1696-tól három esztendőig az Eperjesen működő királyi bíróság egyik oszlopos tagja. Itt ismerkedett meg Rákóczi Ferenc herceggel, akivel örök életre szóló barátságot kötött. Az ungi uradalom erdőségeiben vadászgatva dolgozták ki Magyarországnak a Habsburg elnyomás alól való felszabadításának tervét. Ügyüknek XIV. Lajost, Franciaország királyát kívánták megnyerni (a Rákóczi-dinasztia hagyományo-

san számíthatott a franciák támogatására). A francia királynak szóló leveleket Longueval százados azonban átadta a császári udvarnak. Rákóczit 1701. május 29-én Sáros várában elfogták és Bécsújhelyre szállították. Bercsényi Miklós Lengyelországba menekült, ahol Du Heron francia követ segítségével hozzálátott a nemzeti felkelés előkészítéséhez.

1703-ban Rákóczival közösen szervezték Lengyelországban a felkelést. A fejedelem munkácsi csatavesztése után Bercsényi Miklós lengyel csapatai révén sikerül véghezvinni a sikeres tiszai átkelést. Bercsényi egyike a Nagyságos Fejedelem leghűségesebb támogatóinak: a Széchenyben szövetkezett rendek főgenerálisa és a kormánytanács első szenátora. 1705 októberében gróf Csáky István főhadbiztos és báró Sennyey István tábornok részvételével Nagyszombatban béketárgyalásokat folytatott a császári biztosokkal. 1707-ben fejedelmi helytartó, s mint ilyen tárgyalásokat folytatott Varsóban Nagy Péter orosz cárral, amely eredményeként a felek véd- és dacszövetséget kötöttek. 1710-ben, amikor már látszott, hogy a nemzeti felkelés ügye veszítésre áll, Bercsényi Lengyelországba utazott, hogy segítséget nyerjen az orosz cártól, de eredménytelenül.

A szatmári béke feltételeit nem fogadta el, egy ideig (1711–1716) Brezan várában élt, majd a szultán meghívására Törökországba ment, ahol részt vett néhány hadjáratban az Al-Duna mentén. Az osztrák-török békekötés eredményeként urával együtt Rodostóban (Tegirdag) telepszik meg. Itt nősül meg harmadszor (gróf Csáky Krisztina halála után Kőszeghy Zsuzsannát, Mikes Kelemen nagy szerelmét veszi feleségül).

Fia, **László** (1689–1778) tanulmányait Ungváron és Kassán végezte, majd apródként II. Rákóczi Ferenc udvarába került. 1708-ban kinevezték a nemesi testőrség századosává és kornétássá, s mint ilyen küzdött a trencsényi ütközetben. 1710-ben részt vett a romhányi ütközetben, majd Ungvárt készíti fel a várható labanc ostromra. 1711-ben II. Rákóczi Ferencsel együtt elhagyta Magyarországot, majd Franciaországban telepedett le, ahol beállt XIV. Lajos hadseregébe. 1719-ben, mint a francia hadsereg ezredese kereste fel a rodostói menekülteket, s közülük szervezte meg a Bercsényi-huszárezredet. Katonai tehetségének köszönhetően gyorsan emelkedett a ranglétrán: 1738-ban tábornok, 1742-ben altábornagy lett, 1744–47 -ben Flandriában mint lovassági főparancsnok tevékenykedett. 1753-ben érdemei elismerésül megkapta a Szent Lajos-rend keresztjét. 1758 március 19-én pedig Franciaország legfőbb katonai méltósága, marsall lett. 1759-ben Mária Teréziától amnesztiát kapott.

III. Miklós (1736–1762) Szaniszló király (XV. Lajos francia király apósa)

kamarása, Lotharingia és Bar hercegségek főlovászmestere, a Bercsényi-huszárok ezredese, Hannoverben esett el.

Ferenc Antal, a Bercsényi-huszárok ezredese, 1768-ban Lotharingia és Bar hercegségek főlovászmestere, lovastábornok volt.

Fia, **V. László**, a család utolsó tagja volt. Tanulmányait a bécsi Tereziánumban végezte, több külföldi hadjáratban is részt vett, így a Wagrami és az Austerlitz-i ütközetben.

III. fejezet. Érdekességek a történelem tárgyköréből

Templomosok a Borzsa partján

A Templomos Lovagrendet 1119-ben alapította Jeruzsálemben Payns-i Hugó lovag a szentföldi zarándokok védelmére. Utóbb kórházi szolgálatot is teljesítettek. Fehér ruhán vörös keresztet viseltek. A rend élén álló nagymester székhelye Jeruzsálemben, majd Cipruson, végül pedig Franciaországban volt. A templomos lovagok, akik egy személyben szerzetesek és katonák voltak, a rend alapításakor még betartották a szabályzatukban szereplő nőtlenségi és szegénységi fogadalmat. Az első években az Ágostoni-regula szerint élő rend 1128-ban a troyes-i zsinaton nyert pápai megerősítést, és ugyanekkor szerkesztette meg az egyik alapító tag, André de Montbard unokaöccse, Clairvaux-i Szent Bernát a végleges szabályzatukat is. A rendet eszerint a nemesi származású, kizárólag harcoló lovagok, az istentiszteletet biztosító papok és a minden egyéb feladatot ellátó fegyvernökök alkották. A rend élén a „jeruzsálemi templom mestere”, a nagymester állt, akít a kormányzásban a rendi tanács, valamint az egyetemes káptalan támogatott.

A szentföldi hódítások következtében azonban a lovagok meggazdagodtak, s ezzel pedig megnőtt hatalomvágyuk is. A rend nagymesterei beavatkoztak a szentföldi államok politikájába, s nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a moszlim uralkodók, különösen Szaladdin sorra meghódítsa azokat. Miután kiszorultak a Közel-Keletről, a Pireneusi-félszigeten vettek részt a mórok elleni küzdelemben. A lovagrend erődjei védelmezték a zarándokok biztonságát a Santiago de Compostelába vezető úton.

A templomos lovagok a 12. században kerültek Magyarországra. Első okleveles említésük 1169-ből való, amikor az apostoli Szentszéknek felajánlott vránai (aurániai) perjelségben telepedtek le. Később Bélaváron (Kőrös vármegye), illetve Esztergomban is kaptak birtokokat. Birtokaik és rendházaik nagy része Dalmáciában, Szlavóniában és Horvátországban feküdt. A királyi hatalomhoz való szoros kötődést mutatja, hogy 1217–1218-ban a templomos lovagok is elkísérték II. Andrást az ötödik kereszties hadjáratra. Valószínűleg II. András volt a kezdeményezője a rend tiszántúli letelepedésének is, amelynek keretében két birtokot is kaptak: a szerednyeit és a beneit (kovászóit). A király gyakori halicsi hadjáratai szempontjából szüksége volt több előretolt „hely-

örségre”, ezek voltak a templomosok rendházai, amelyek a hadak élelemmel való ellátásában is nagy szerepet játszottak.

Míg a szerednyei rendháznak ma is jól látható nyomai vannak a vár romjaiban, addig a benei (kovászóí) rendház emléke csupán a mondákban maradt fenn, mint a veresbarátok klastroma, amely a Kelemen-hegyen állt (erről Lehoczky Tivadar, vidékünk neves kutatója is csupán egyetlen mondat erejéig emlékezik meg). Sokan még azt sem tudják, hogy a templomosokat a népi emlékezet így nevezi a fehér köpenyükön lévő vörös keresztről. Edelenyi Adél *A vörösbarát mondakör történeti háttere* című tanulmányában így ír erről: *”A történeti Magyarország számos tájegységén ma is élénken élnek a vörösbarátokhoz kötődő mondák variánsai. Kutatásaim során sok feltevést hallottam e szerzetesrend azonosításáról, de a mondatípus motívumaiból kiindulva a helyes választ valószínűleg a múlt században megjelent lexikonokban kell keresnünk: a templomos rend tagjait nevezték így hazánkban.”* Némely kutatók szerint a Kelemen-hegy kincseiről szóló mondák nem a kuruckorhoz, hanem éppen a veresbarátokhoz kapcsolhatók. A veresbarátokat a róluk szóló mondák útonállóknak írják le, akik gyakran nőket rabolnak, s azokat rendházaikban rejtegetik (*hasonló monda foglalkozik a nagyszőlősi ferencesek kolostorának lerombolásával is, amelynek lakói állítólag fogva tartották az egyik Perényi kisasszonyt – a vidéknek a kálvinizmushoz való csatlakozásával a kolostorok lakói az erkölcsi fertő megtestesítői lettek.*) Végül a környék urai megostromolták a kolostort, a szerzeteseket pedig kardélre hányták. *(Az egyik, a reformáció kezdeteivel foglalkozó írás szerint a beregszászi nagytemplomban Radán Balázs esperest a szószeiken halálra nyilazó szerzetes is egy veresbarát volt – a szerző).*

De lássuk milyen élet is folyt egy-egy templomos rendházban? A kiváltságok, melyeket különböző pápák adományoztak a templomosoknak a korabeli viszonyok között egészen kivételes helyzetet biztosítottak a számukra. Először is az egyházhoz tartoztak s így mentesültek a földesúri vagy királyi törvényhozás alól, az adókat is beleértve, és mint szerzetesek saját területeiken menedékjoggal rendelkeztek.

Mentesültek továbbá az egyházi törvényhozás kötelessége alól is, mivel kizárólag a pápa hatalmának voltak alárendelve. Következésképpen semmilyen adót vagy tizedet nem fizettek. Egy pápai bulla a templomosok káplánjait a püspökök kegyelmi jogával ruházta fel. A templomosok birtokai minden üldözött számára menedéket jelenthettek. Az adományok között pedig nemritkán teljes falvak szerepeltek, földesúri joggal.

A templomosok birtokaikon várakat (rendházakat) emeltek, amelyek többnyire egy négyszögletes alapon épült falból álltak. Ezek saroktornyaihoz

további épületek csatlakoznak, innen az erődítményjelleg. A tornyok azonban inkább csak a falaknak szolgálnak támasztékkul, védelmi funkciójuk jelentéktelen. Ez a bekerített négyszög alkotta a várnégyszöget, amelynek három oldalát rendszerint vizesárok vette körül, a negyedik természetes vagy mesterséges tóra nézett (*a leírás kísértetiesen hasonlít a szerednyei várra, amely a régió egyetlen síkvidéki erődítménye*). Mivel a rend regulája szigorúan korlátozta a húsfogyasztást, a tó nemcsak védelmi célokat szolgált, hanem az itató és a halastó szerepét is betöltötte.

A várnégyszögben volt megtalálható a „nagy ház”, azaz a kolostor épülete, a lovagok és a komtur lakhelye. Emeletes épületről van szó, amelynek falait rendszerint támasztornyokkal erősítették meg. Ebben az épületben kapott helyet, vagy innen nyílt a lovagok kápolnája, egy üres négyzet vagy téglalap alakú terem (*nem összetévesztendő a rendház mindenki számára nyitva álló kápolnájával.*)

Ugyanebben a várnégyszögben kapott helyet a többi épület: a major, a „fogadó” és a kézművesek műhelye. A „kolostor” részt, vagyis a „nagy házat” általában fal választotta el a többi épülettől. A major épületeiben élt a háznép, földművesek, inasok, pásztorok stb., akik a gazdasági munkákat végezték. Családostul éltek ott, a kolostorba azonban nem léphettek be; e tilalom fokozottan érvényes az asszonyokra, ami érthető is, hiszen végső soron szerzetesek lakhelyéről volt szó.

Néhány várat (rendházat) egyértelműen azért építettek, hogy az utak védelmét biztosítsák. Az ilyen várak többnyire gázlók vagy hidak közelében, vagy az utat megszakító folyó két partján helyezkedtek el. Ilyen lehetett a benei (kovászói) rendház is, amely a Borzsa völgyében északnak, illetve a máramarosi sóvidékre, keletre vezető utakat ellenőrizte.

A magyarországi rendtartomány lovagjai aktívan kivették részüket a politikából: 1241-ben a muhi csatában is részt vettek, ahol szinte kivétel nélkül mind el is estek, csak alig néhányuknak sikerült elkísérniük a menekülő IV. Bélát.

A Templomos Rend óriási politikai befolyása és vagyona számos koronás fő irigységét is kiváltotta. Először II. Frigyes császár próbálta meg uralma alá hajtani a templomosokat, amikor kudarcot vallott, megfosztotta a rendet délitáliei javaitól. Nagy ellenfele, III. Ince pápa is próbálkozott ezzel, de ő sem járt sikerrel.

Erre a kitaposott útra lépett a folytonos háborúskodásai miatt állandó pénzzavarban levő IV. (Szép) Fülöp francia király is (*egyébként a királyság kincstárát is a Rend párizsi rendházában, a „Temple”-ben helyezték el*), aki már korábban törekedett a rend vagyónának szekularizációjára. Előbb egyik

fiát kívánta felvételni a rendbe, azzal az elképzeléssel, hogy a későbbiekben kieszközli számára a nagymesteri méltóságot (*kérését Jacques de Molay elutasította*), majd arra kérte a pápát, hogy vonja össze az ispotályosokat és a templomosokat és rendelje őket egyik fia parancsnoksága alá. Mivel ez utóbbi sem sikerült, rágalomhadjáratot indított a templomosok ellen és „tanúkat” keresett eretnokságuk és erkölcstelenségük bizonyítására. A pápaság Avignonba való költöztetése után IV. Fülöp hozzá is látott aknamunkájához: a templomos rend jóhiszemű védőjének mutatva magát súlyos vádak terjesztett a pápa elé a rend hitelenségéről, sőt a kedélyeket fokozandó, alaptalan rágalmaknak hitelt adva a lovagok eretnokságáról és erkölcstelenségéről is. Az ügyben ígért pápai vizsgálatot azonban nem várva meg 1307. október 13-án a rend összes franciaországi tagját lefogatta, javaikat elkoboztatta. A pápa hiába tiltakozott, a kínzásokkal kicsikart vallomásoktól megijedve végül ő maga szólított fel november végén minden keresztény fejedelmet a templomosok letartóztatására. Az ügy végleges lezárását az 1310 októberére Vienne-be összehívott egyetemes zsinatra bízták, amelyen V. Kelemen engedni volt kénytelen Szép Fülöp erőszakos kérésének: a templomos rend működését felfüggesztette. Az 1312. április 3-án kihirdetett *Vox clamantis* kezdetű bulla diplomatikusan nem mondott ítéletet a lovagrend felett, nem *de iure* oszlatta föl, hanem „az egész kereszténység javát célzó pápai elhatározással és rendelkezéssel”.

Magyarországon a rend feloszlataának kérdése az Árpád-ház kihalását követő trónharcok idején merült fel, amikor az éppen hatalomra kerülő Károly Róbert még nem engedhette meg magának a templomosok elleni nyílt eljárást (*annál is inkább, mert a Subic és a Babonic családdal együtt a legkorábbi támogatói közé tartoztak*). Egy 1310-ből származó oklevél szerint a templomosok birtokait a király vette „oltalmába”.

A Templomos Rendet feloszlató pápai bulla végül is rendet teremtett a magyarországi birtokok és a vagyon ügyében – azokat a Johannita Rend tulajdonába adta. A magyarországi templomos rendtartomány tagjait a Zágráb melletti Szent János-rendházba gyűjtötték össze, ahol a rend birtokainak egy része biztosította tisztességes ellátásukat a zágrábi püspök gondviselése alatt.

A szerednyei várat az egyetlen magyarországi alapítású szerzetesrend tagja, a pálosok kapták meg, míg a benei (kovászói) rendház további sorsát a feledés homálya fedi. Valószínűleg egy komoly ásatás során számos érdekes, a renddel kapcsolatos emlék kerülne napvilágra.

